

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ

Άννα Αναστασίου

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

(Επιβλέπων)

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Άννα Αναστασίου, 2019 All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας στα πλαίσια των σπουδών μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο μου προσφέρει την δυνατότητα να ευχαριστήσω τους συναδέλφους συμφοιτητές μου στη Σχολή Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών αλλά και τους συναδέλφους μου από το χώρο εργασίας μου για την ηθική υποστήριξη και κατανόηση που έδειξαν στις φοιτητικές υποχρεώσεις.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στον 1^ο επιβλέποντα καθηγητή μου, κο Παπασωτηρίου Χαράλαμπο, για την πολύτιμη βοήθεια και την ηθική υποστήριξη που προσέφερε σε όλη την διάρκεια εκπόνησής της σε κάθε επίπεδο. Η εργασία αυτή δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την συμβολή του.

Ευχαριστώ πολύ την 2^η επιβλέπουσα, κα Χαρά Καραγιαννοπούλου και τον 3^ο επιβλέποντα κο Κωνσταντίνο Υφαντή, για την βοήθειά τους στη διάρκεια της εκπόνησής της.

Ευχαριστίες σε όλους τους καθηγητές του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου για την συμβολή τους στις γνώσεις και ικανότητες που ανέπτυξα στο πλαίσιο των σπουδών μου αλλά και στη Γραμματεία του τμήματος για την συνεργασία και υποστήριξή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι «Οικουμενικό Πατριαρχείο: Παράγοντας Ήπιας Ισχύος» και εντάσσεται στον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικής με στοιχεία από το επιστημονικό πεδίο της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων της ήπιας και έξυπνης ισχύος και της διάχυσης της σε μη κρατικούς δρώντες.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο από τα αρχαιότερα κέντρα της χριστιανικής πατροπαράδοτης εκκλησίας με παγκόσμια απήχησή των πολιτικών του αξιών και άσκηση της πολιτιστικής και θρησκευτικής διπλωματίας ανά τους αιώνες, αποδεικνύει ότι εκτός από Φάρος της Ορθοδοξίας είναι και ο οδηγός του μέλλοντος για την άσκηση ήπιας ισχύος στη διεθνή σκηνή.

Η ανάδειξη του ρόλου του ως παράγοντα ισχύος στο Βυζάντιο, η διατήρηση της Ορθόδοξης παράδοσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η πορεία του μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης και μέχρι σήμερα, ο αγώνας του να επιβιώσει και να εδραιωθεί στη διεθνή κοινότητα, οι χαρισματικοί Ορθόδοξοι θρησκευτικοί ηγέτες και το έργο τους στην Εκκλησία, στην κοινωνία και στην παγκόσμια κοινότητα δίνουν στο Πατριαρχείο το δικαίωμα να αισιοδοξεί για το μέλλον.

Στη σημερινή εποχή βιώνει την εμφανή συρρίκνωση του ποιμνίου του και της οικονομικής δραστηριότητας της ελληνικής μειονότητας, την καταπάτηση άρθρων της Συνθήκης της Λοζάνης, την απαγόρευση λειτουργίας σχολών στην Κων/πολη και της Θεολογικής Σχολής στην Χάλκη.

Αυτό όμως δεν στάθηκε εμπόδιο στο να έχει διεθνή δράση, να κινητοποιεί παγκοσμίως την ορθόδοξη κοινότητα σε καινοτόμες πρωτοβουλίες και να έχει καθιερωθεί διεθνώς, ως παγκόσμιος θεσμός της Ορθοδοξίας.

Λέξεις-κλειδιά: Οικουμενικό Πατριαρχείο, Θρησκευτική Διπλωματία, Υψηλή Στρατηγική, Ήπια Ισχύς,

ABSTRACT

The title of this dissertation is “Ecumenical Patriarchate: An Element of Soft Power” and concerns the scientific field of international relations and strategic studies with elements from the scientific field of international relations theory of soft and smart power and its diffusion into non state actors.

The Ecumenical Patriarchate, one of the most ancient centers of Christian traditional Church, having a global appeal of its political values, exercising cultural and religious diplomacy throughout the centuries, proves that except of a leading light of Orthodox world, it is also a guide for the future in exercising soft power at the international stage.

The nomination of its role as an element of soft power during the Byzantine Empire, the preservation of the Orthodox faith tradition during the Ottoman Empire, its course after the Lausanne Treaty until now, its struggle for survival and set in the international community, the charismatic Orthodox leaders and their work on behalf of the Church, to the society and the global community renders the right to the Patriarchate to be optimistic for the future.

Nowadays experiences the extinction of its flock and the Greek minority’s financial activity, the violation of the Lausanne Treaty, the operational prohibition of its schools in Istanbul and of the Holy Monastery and Theological School of Halki.

This was not an obstacle in having an international activism, to motivate the Orthodox community globally into innovative initiatives and to take hold internationally as a global institution of Orthodox faith.

Key words: *Ecumenical Patriarchate, Religious Diplomacy, Grand Strategy, Soft Power*

Περιεχόμενα

Μέρος Α΄

1. Εισαγωγή	7
2. Θεωρητικό πλαίσιο της Ήπιας Ισχύος	10
2.1. Στρατηγική και Θρησκεία	10
2.2. Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και Θρησκεία	13
2.3. Γεωπολιτική και θρησκεία	21
3. Βυζάντιο και αξιοποίηση της θρησκείας ως μέσο υψηλής στρατηγικής	24
3.1. Κύριλλος-Μεθόδιος	28
4. Υψηλή Πύλη Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Φανάρι	30
5. Τουρκική Δημοκρατία και Πατριάρχες	38
5.1. Αθηναγόρας	42
5.2. Δημήτριος	45
5.3. Η Α.Θ.Π. Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος: Πράσινος Πατριάρχης	46
6. Αρχιεπίσκοποι του 20 ^{ου} και 21 ^{ου} αιώνα	54
6.1. Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής	54
6.1.1. Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος	54
6.1.2. Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος	57
6.2. Αρχιεπίσκοποι Κύπρου	58
6.2.1. Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄	59
6.3. Αρχιεπίσκοποι Αθηνών	60
6.3.1. Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος	60
6.3.2. Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος	62
6.4. Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας	64
7. 21 ^{ος} Αιώνας και Μέλλον	66
7.1. Ουκρανική Αυτοκεφαλία -Υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας εναντίον Ουκρανίας	69
7.1.1. Επίδραση της Θρησκείας στη διένεξη Ρωσίας – Ουκρανίας	69
7.2. Μελλοντικά ζητήματα	71
7.3. Θρησκευτικές ελευθερίες και Ανθρώπινα Δικαιώματα	72
7.4. Η δραστηριότητα των ομογενειακών Σωματείων	73
7.5. Το Σύνταγμα της Τουρκίας για Μειονότητες και Ιδρύματα	74
7.6. Διεθνής Δραστηριότητα και ηγεσία της διασποράς	76
7.7. Στοιχεία προηγούμενων ερευνών	78

Μέρος Β'

8. Έρευνα	80
8.1. Σκοπός και προσδοκώμενα αποτελέσματα	80
8.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα	82
8.3. Μεθοδολογία	82
8.4. Δείγμα της έρευνας	84
8.5. Δυσκολίες και περιορισμοί κατά τη διαδικασία της έρευνας.....	84
8.6. Τα εργαλεία συλλογής δεδομένων	84
8.6.1. Μελέτη περίπτωσης	86
9. Αποτελέσματα έρευνας	87
9.1. Μελέτη περίπτωσης	87
10. Συμπεράσματα – Προτάσεις	96
Πηγές	103
Βιβλιογραφία	105
Παραρτήματα	118

Μέρος Α΄

1. Εισαγωγή

Το θέμα αυτής της εργασίας εντάσσεται στον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικής με στοιχεία από το επιστημονικό πεδίο της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων της ήπιας και έξυπνης ισχύος του Joseph Nye και της διάχυσης της ισχύος σε μη κρατικούς δρώντες¹. Αναλύονται ζητήματα Δημόσιας Πολιτικής, έννοιες Nation Branding, γίνονται αναφορές της γεωπολιτικής ιδιαιτερότητας της έδρας του Πατριαρχείου και της διατήρησης εθνικής ταυτότητας.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι από τα αρχαιότερα κέντρα της χριστιανικής πατροπαράδοτης εκκλησίας. Η παγκόσμια απήχηση των πολιτικών του αξιών και η άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας και θρησκευτικής ακτινοβολίας του ανά τους αιώνες, δεν αφήνουν περιθώρια ότι εκτός από Φάρος της Ορθοδοξίας είναι και ο οδηγός του μέλλοντος για την άσκηση ήπιας ισχύος στη διεθνή σκηνή. Κατόρθωσε να επιβιώσει μέσα από Συμπληγάδες βιαιοτήτων μέχρι τις μέρες μας και αξίζει να διατηρήσει την ακτινοβολία του σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σκοπός της είναι η ανάδειξη του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως παράγοντα ισχύος στο Βυζάντιο, διατήρηση της Ορθόδοξης παράδοσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης και μέχρι τη σημερινή εποχή με την διοίκηση του Κεμαλικού κράτους και τη σημερινή διοίκηση του Προέδρου Erdoğan.

Το πρώτο μέρος της διπλωματικής εργασίας αποτελείται από την εισαγωγή, το θεωρητικό πλαίσιο της ήπιας ισχύος με ενότητες όπως το Βυζάντιο και αξιοποίηση της θρησκείας ως μέσο υψηλής στρατηγικής, την Υψηλή Πύλη Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το Φανάρι, την Τουρκική Δημοκρατία και τους Πατριάρχες, τους Αρχιεπίσκοπους του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα και τέλος μία ενότητα για τον 21^ο αιώνα και το μέλλον.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στη θεωρία της ήπιας ισχύος, προσδιορίζονται θεωρίες διεθνών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής και θεωρίες γεωπολιτικής. Αναλύεται το θεωρητικό πλαίσιο της ήπιας ισχύος σε σχέση με τη θρησκεία και τον τρόπο που συνδέεται με τη στρατηγική, τη θεωρία των διεθνών σχέσεων, την γεωπολιτική από την αρχαιότητα έως σήμερα. Επίσης γίνεται μια προσπάθεια κατανόησης της εθνικής κουλτούρας ασφαλείας της τουρκικής πολιτικής απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Τον τρόπο που αξιοποίησε την ήπια ισχύ η Αμερικανική πολιτική για να ασκήσει επιρροή, το ρόλο της Ρωσικής Εκκλησίας και τη σχέση της

¹ Nye, J., (2005). *Ήπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας σε Παγκόσμια Πολιτική*. Μετάφραση Μπαρτζινόπουλος Ε. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

με τη Ρωσική πολιτική στο διεθνές στερέωμα αλλά και κατά του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης.

Στη συνέχεια εξετάζεται, η παρουσία και επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε τρεις ιστορικές περιόδους σε ξεχωριστά κεφάλαια. Η εποχή του Βυζαντίου πριν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, όπου αναλύονται ιστορικά στοιχεία, στρατηγικές που εφάρμοξε το Βυζάντιο για να αποκτήσει συμμαχίες, ο τρόπος που χρησιμοποίησε την θρησκεία για να ασκήσει επιρροή και τέλος, ο ρόλος των Κύριλλου και Μεθόδιου, για την εξισορρόπηση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Το 4^ο κεφάλαιο επεξεργάζεται την περίοδο της κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, τα προνόμια και το χαρακτήρα του ως εκκλησιαστικού, δικαστικού, νομικού και φορολογικού θεσμού. Αναλύεται η Φαναριώτικη πολιτική σκέψη, η επιρροή του Διαφωτισμού, ο εθνικισμός, η ανάπτυξη του Ελληνορθόδοξου εκπαιδευτικού συστήματος, η Ελληνική Επανάσταση και η ανεξαρτησία της Ελλάδος. Τέλος, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και η Μικρασιατική καταστροφή, οι συνέπειες για το Πατριαρχείο και η αρωγή του στην αντιμετώπιση προβλημάτων από τον ξεριζωμό και την προσφυγιά.

Η περίοδος της Τουρκικής Δημοκρατίας, οι διαπραγματεύσεις και η Συνθήκη της Λοζάνης τον 20^ο αιώνα εξετάζονται στη συνέχεια και παράλληλα γίνεται αναφορά στους Οικουμενικούς Πατριάρχες που κυριάρχησαν στον 20^ο αιώνα, στο έργο τους, στα δεινά που αντιμετώπισαν και στους τρόπους με τους οποίους πέτυχαν την διεθνή αναγνώριση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην υφήλιο.

Στη συνέχεια γίνεται μια ξεχωριστή αναφορά στην Αρχιεπισκοπή Αμερικής, ως επαρχία του Πατριαρχείου, με ιδιαίτερη μνεία στον Αρχιεπίσκοπο Ιάκωβο και στον νυν Αρχιεπίσκοπο Ελπιδοφόρο. Ακολουθούν η Αρχιεπισκοπή της Κύπρου και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Αρχιεπίσκοποι των Αθηνών, το έργο του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου και του Αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου και της Αρχιεπισκοπής Αλβανίας και το έργο του Αρχιεπισκόπου Αναστάσιου.

Η περίοδος του 21^{ου} αιώνα και το μέλλον της Πρωτόθρονης Εκκλησίας της Ορθοδοξίας απασχολεί και επεξεργάζεται τρόπους επιβίωσης, στρατηγικές διεκδίκησης θρησκευτικών ελευθεριών, δραστηριότητα ομογενειακών συλλόγων και σωματείων σε διεθνείς οργανισμούς, . Γίνεται αναφορά στην Ουκρανική Αυτοκεφαλία (Υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας εναντίον Ουκρανίας) και επίδραση της θρησκείας στην διένεξη Ρωσίας-Ουκρανίας, σε μελλοντικά εκκλησιαστικά ζητήματα, θρησκευτικές ελευθερίες και ανθρώπινα δικαιώματα, τη δραστηριότητα των ομογενειακών Σωματείων, το Σύνταγμα της Τουρκίας για μειονότητες και ιδρύματα, άρθρα

του Συντάγματος της Τουρκίας, τη διεθνή δραστηριότητα και ηγεσία της διασποράς και τέλος, μια αναφορά σε στοιχεία προηγούμενων ερευνών από φορείς στον ελλαδικό χώρο.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται ανάλυση του μεθοδολογικού σχεδιασμού της έρευνας. Παρατίθεται ο σκοπός και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, τα ερευνητικά ερωτήματα, η μεθοδολογία, το δείγμα, οι δυσκολίες κατά τη διάρκειά της. Τα εργαλεία συλλογής και επεξεργασία δεδομένων δύο συνεντεύξεων, που αξιοποιήθηκαν ως Μελέτη Περίπτωσης, για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων και προτάσεων.

Το 9^ο κεφάλαιο περιέχει τα ερευνητικά αποτελέσματα και πλαισιώνεται από το 10^ο με τα συμπεράσματα και προτάσεις για την πορεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, την μελλοντική εξέλιξή του σε παγκόσμιας απήχησης θεσμό.

Παράγοντες που επιβάλουν την ανάγκη της έρευνας είναι η διερεύνηση του μεγέθους της ισχύος της ορθόδοξης θρησκείας σε όλους τους ορθόδοξους πληθυσμούς της υφηλίου, της επιρροής της στο παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό, καθώς και στην διεθνή σκακιέρα. Μια μελέτη για την ισχύ του Οικουμενικού θρόνου και της Ορθόδοξης θρησκείας σε παγκόσμιο επίπεδο και αξιοποίηση της διεθνούς ακτινοβολίας του, μπορεί να δώσει στοιχεία μεγέθους της επιρροής του.

Συνέπειες από την έλλειψη ανάπτυξης στρατηγικών ήπιας ισχύος, είναι η εμφανής συρρίκνωση του ελληνικού στοιχείου και της οικονομικής δραστηριότητας των ομογενών της Κωνσταντινούπολης, η καταπάτηση άρθρων της Συνθήκης της Λοζάνης, η απαγόρευση λειτουργίας σχολών στην Κων/πολη και της Θεολογικής Σχολής στην Χάλκη, σχολείων στην Ίμβρο και στην Τένεδο.

2. Θεωρητικό πλαίσιο της Ήπιας Ισχύος

Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύεται το θεωρητικό πλαίσιο της ήπιας ισχύος σε σχέση με τη θρησκεία και τον τρόπο που συνδέεται με τη στρατηγική, τη θεωρία των διεθνών σχέσεων, την γεωπολιτική από την αρχαιότητα έως σήμερα.

2.1. Στρατηγική και θρησκεία

Η Αρχαία Ελλάδα διαθέτει στοιχεία υψηλής στρατηγικής της δημόσιας διπλωματίας. Ο Θουκυδίδης, περιγράφει ότι η δημόσια διπλωματία υπήρξε ένα από τα μέσα υψηλής στρατηγικής του Περικλή κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Η υψηλή στρατηγική του βασιζόταν στη χρήση και στον συνδυασμό διαφόρων μέσων (policy mix). Τα μέσα αυτά ήταν διπλωματικά, οικονομικά, τεχνολογικά και ψυχολογικά και ο συνδυασμός τους καθοριζόταν από πέντε αρχές:

(Πλατιάς 2010:100):

1. την εξισορρόπηση της ισχύος του αντιπάλου
2. την εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Αθήνας και τη μείωση των αντίστοιχων πλεονεκτημάτων του αντιπάλου
3. την αποτροπή του αντιπάλου μέσω άρνησης της επιτυχίας του και την αποτελεσματική χρήση αντιποίνων
4. την υπονόμηση της διεθνούς βάσης ισχύος του αντιπάλου
5. τη διαμόρφωση του εσωτερικού περιβάλλοντος του αντιπάλου προς όφελος της Αθήνας².

Η διαμόρφωση του εσωτερικού περιβάλλοντος του αντιπάλου προς όφελος της Αθήνας βασίστηκε στον συνδυασμό στρατιωτικών, οικονομικών, διπλωματικών, τεχνολογικών και ψυχολογικών μέσων. Εκτός από την εσωτερική νομιμοποίηση της στρατηγικής του, ο Περικλής είχε δώσει σημασία και στη διεθνή νομιμοποίηση, η οποία ενισχύει την αποτελεσματικότητα μιας υψηλής στρατηγικής (στο ίδιο:110-115)³.

Η σημερινή κινητικότητα και οι σχέσεις με διεθνείς παράγοντες, πολιτικούς, θρησκευτικούς ηγέτες κυρίως όμως οργανισμούς, παγκόσμιες πρωτοβουλίες, έχουν «στόχο την άσκηση επιρροής της διεθνούς κοινής γνώμης για την προβολή των ευνοϊκών πλευρών» και σκοπό τη διεθνή νομιμοποίηση⁴.

Το 1897 ο Alfred Mahan στο συμπερασματικό κεφάλαιο «Η προοπτική του 20^{ου} αιώνα», αναλύει την ισχύ της Χριστιανικής πίστης και την δυναμική της για επικράτηση στον 20^ο αιώνα:

Ότι το αποτύπωμα της Χριστιανοσύνης θα παραμείνει καθ' όλη την διάρκεια του αιώνα, είναι λογικά τόσο βέβαιο όσο πήρε αιώνες ουσιαστικής πίστης να άρει Χριστιανικές νόρμες και πρακτικές μέχρι σήμερα» και ολοκληρώνει το έργο του λέγοντας «η θρησκεία του Χριστού, αυτού που οδηγήθηκε ως

² Πλατιάς, Α. (2010). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστία. Σελίδα 100

³ Ibid. Σελίδα 110-115

⁴ Παπασωτηρίου, Χ. (2000). *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελίδα 21

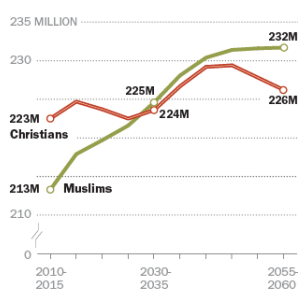
πρόβατο στη σφαγή, που επιδιώκει να ανορθώσει την εικόνα του αυτοελέγχου στους ακολούθους του, και αντιστέκεται στο κακό, είναι ο στρατιώτης τον οποίο εκπροσωπεί».

Ο ίδιος είναι, ο Βασιλιάς της Ειρήνης, είναι πρώτα από όλα κατ' ουσία της Ύπαρξής του, ο Βασιλιάς της Ηθικής, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει αληθινή ειρήνη⁵.

Στη σημερινή εποχή οι Χριστιανοί παραμένουν η μεγαλύτερη θρησκευτική ομάδα:

Babies born to Muslims will begin to outnumber Christian births by 2035

Estimated number of babies born, by mother's religion, during each five-year period

Source: Pew Research Center demographic projections. See Methodology for details. "The Changing Global Religious Landscape" PEW RESEARCH CENTER

αυξάνονται οι Χριστιανοί στην Υποσαχάρια Αφρική, μειώνονται όμως στην Ευρώπη σύμφωνα με στοιχεία του 2015⁶. Τα στοιχεία των γεννήσεων συγκλίνουν στο ότι οι Μουσουλμάνοι θα ξεπεράσουν τον αριθμό των Χριστιανών παγκοσμίως στο μέλλον.

Συνέπειες από την έλλειψη ανάπτυξης στρατηγικών ήπιας ισχύος και την έλλειψη αξιοποίησης της στρατηγικής εσωτερικής νομιμοποίησης κατά τον 20^ο αιώνα, αποτελούν η εμφανής συρρίκνωση του ελληνικού στοιχείου και της οικονομικής δραστηριότητας των ομογενών της Κωνσταντινούπολης, η καταπάτηση άρθρων της Συνθήκης

της Λοζάνης, η απαγόρευση λειτουργίας σχολών στην Κων/πολη και της Θεολογικής Σχολής στην Χάλκη, σχολείων στην Ίμβρο και στην Τένεδο (το τελευταίο γίνεται προσπάθεια να αντιστραφεί).

Η ανοιχτή έκφραση της Μεγάλης Ιδέας και των αλυτρωτικών φιλοδοξιών της εποχής του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στη συνέχεια η πλήρης εγκατάλειψη του ομογενειακού στοιχείου χωρίς στρατηγικές επιβιώσής του, υποστήριξής του, χωρίς ισχυρή παρουσία του ελληνικού κράτους συμπεριλαμβάνονται στις βασικότερες αιτίες των δεινών που αντιμετώπισε ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας αλλά και των πληθυσμών που παρέμειναν με τη Συνθήκη της Λοζάνης σε Κων/πολη, Ίμβρο και Τένεδο. Αντίστοιχα το μεγάλο χρονικό διάστημα επίλυσης των ζητημάτων που προέκυψαν από την ανταλλαγή πληθυσμών αλλά και οι αφομοιωτικές, άκρως ρατσιστικές πολιτικές των κυβερνήσεων ως αντίποινα (στα δεινά που υπέστησαν οι Μικρασιάτες και ομογενείς) σε βάρος των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης. Τα αντίποινα αυτά έστρεψαν τους Θρακιώτες μουσουλμάνους εναντίον των ομογενών της Πόλης, αφού τους θεωρούσαν ευνοούμενους, μορφωμένους και ανώτερους σε αντίθεση με το δικό τους κοινωνικό-μορφωτικό επίπεδο.

Η εθνική κουλτούρα ασφαλείας και η τουρκική εξωτερική πολιτική μπορεί να μας εξηγήσει καλύτερα την συμπεριφορά της Τουρκίας απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η κουλτούρα ασφαλείας της Τουρκικής Δημοκρατίας όπως αναλύει ο Karaosmanoğlu, εδράζεται σε

⁵ Mahan, A. T. (1897). *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*. London: Sampson Low, Marston & Company, Ltd.

⁶ Hackett, C., Mac Clendon, D. (2017) όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/>

παλιότερες εποχές. Στη διαμόρφωσή της συνέβαλαν οι πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές εξελίξεις που βίωσε επί οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι τρεις παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της κουλτούρας αυτής περιγράφονται ως το ιστορικό παρελθόν που κληρονόμησε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι επιρροές των γεωγραφικών και γεωπολιτικών συνθηκών της Τουρκίας και η ιδεολογική οπτική γωνία που καθιέρωσαν κατά την δημιουργία της Δημοκρατίας οι ιδρυτικές ελίτ⁷ (Karaosmanoğlu 2000: 199-216). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσέδιδε το μεγαλείο και την διάρκεια της ύπαρξης, την παροχή ασφάλειας αλλά και την αίσθηση της εξωτερικής περικύκλωσης από εχθρούς. Οι γεωγραφικές συνθήκες και γεωπολιτική τοποθέτησή της έκανε την Τουρκία περιζήτητη, λόγω της θέσης της στην ένωση των Ηπείρων και την κατοχή σημαντικών αποθεμάτων νερού. Η προσπάθειά της για δημιουργία ισορροπιών με τις μεγάλες δυνάμεις, όποτε δεν διέθετε οικονομική ισχύ και η εκμετάλλευση από τον στρατηγικό ανταγωνισμό μεταξύ τους, της απέδωσε οφέλη και διατήρησε την εθνική ασφάλειά της. Αυτό αποτελούσε στρατηγικό πλεονέκτημα της αξιοποίησης της γεωγραφικής της θέσης. Οι περισσότερες χώρες που συνορεύει σήμερα η Τουρκία, απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό δημιούργησε συναίσθημα ότι είναι μόνη και σε κίνδυνο. Η ανεξαρτησία της Ελλάδος το 1821 και η ανάπτυξη αλυτρωτικών, εθνικιστικών επιδιώξεων της Μεγάλης Ιδέας και οι εκτοπισμοί πληθυσμών διαφορετικής εθνότητας με χρήση ακραίας βίας, δημιούργησαν συνθήκες αμοιβαίας δυσπιστίας και καχυποψίας. Ο ιδεολογικός παράγοντας της δυτικοποίησης του κεμαλικού καθεστώτος και αποστροφής του κομμουνισμού, προσέδεσε την Τουρκία στο άρμα της Δύσης, ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στο NATO κ.ο.κ..

Το 1969 οι Σαουδάραβες ηγέτες συνεργαζόμενοι με τους ηγέτες Πακιστάν, Μαρόκο, Ιράν, Τυνησία και Τουρκία οργάνωσαν την Ισλαμική Διάσκεψη του Rabat. Εκεί δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνόδου (Jiddah 1972) ο μοναδικός διακρατικός οργανισμός του είδους του. Οι Χριστιανικές, Ορθόδοξες, Βουδιστικές, Ινδικές κυβερνήσεις δεν έχουν διακρατικούς οργανισμούς με συμμετοχές βασισμένες στην θρησκεία⁸. Ο πατέρας Roberto Cherubini, (Κοινότητα του Αγίου Αιγιδίου της Ιταλίας, σημαντική φιλανθρωπική οργάνωση της Ιταλίας και του κόσμου) αναφέρει «τον ρόλο των θεσμών και της Κοινωνίας των Πολιτών στον Διαθρησκευτικό Διάλογο» και ο Κωνσταντίνος Ζάρρας, προτείνει την δημιουργία «Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών των θρησκειών» όπου θα συζητούνται οι όποιες διαφορές μεταξύ θρησκειών

⁷ Karaosmanoğlu, Ali L. (2000). *The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey*. Journal of International Affairs 54 (1): 199-216

⁸ Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*. London: The Free Press (this edition) σελίδα 160-165.

και δογμάτων και θα προωθείται η συνεννόηση και η ειρήνη⁹. Η πρόταση αυτή όμως δεν αφορά μόνο την ορθόδοξη θρησκεία αλλά όλες τις θρησκείες. Μια τέτοια πρωτοβουλία είναι η 10^η παγκόσμια συνέλευση «Θρησκείες για την Ειρήνη». Στο Παγκόσμιο Συμβούλιο του μετέχει ο Μητροπολίτης Γαλλίας Εμμανουήλ Αδαμάκης, εκ μέρους του Οικουμενικού Πατριαρχείου και η Ελισάβετ Προδρόμου ακαδημαϊκός, ως Εκπρόσωποι της Ορθόδοξης κοινότητας. Η συνέλευση ξεκινά με την εναρκτήρια ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου¹⁰. Μια υπερκρατική οντότητα που μπορεί να ορίσει στρατηγικές συνεργασίες μεταξύ των θρησκειών, με σκοπό την καθιέρωση των θρησκευτικών ελευθεριών και κάμψη της αμφισβήτησής τους.

2.2.Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και Θρησκεία

Η Δημόσια Διπλωματία στην εποχή της πληροφορίας στοχεύει στη δημιουργία θετικής εικόνας προβολής. «Η διπλωματία που έχει στόχο την κοινή γνώμη μπορεί να αποδειχτεί τόσο αποτελεσματική όσο και οι απόρρητες διπλωματικές επικοινωνίες μεταξύ ηγετών» και διακρίνει ότι η «αξιοπιστία είναι το κρίσιμο στοιχείο ήπιας ισχύος»¹¹. Σύμφωνα με τον Nye, αυτό προκύπτει λόγω υπερπροσφοράς πληροφοριών.

Η ήπια ισχύς μιας χώρας βασίζεται σε τρεις πηγές: την κουλτούρα της, τις πολιτικές αξίες της και την εξωτερική της πολιτική. Ο δε Kavanagh (1991), προσδιορίζει τους παράγοντες που καθορίζουν την πολιτική συμπεριφορά ενός έθνους ως «η περιοχή, η θρησκεία, η κοινωνική τάξη, η γλώσσα, η γενιά και η απασχόληση προσφέρονται συχνά ως σημαντικές διαιρετικές τομές (cleavages) των πολιτικών συστημάτων»¹².

Ο Nye, πρώτος εισήγαγε την έννοια της ήπιας ισχύος. Σύμφωνα με την θεωρία του, η ήπια ισχύς είναι το μέσο για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική. Την περιγράφει ως: «την ικανότητα να παίρνεις αυτό που θέλεις μέσω της προσέλευσης παρά με τον εξαναγκασμό ή με πληρωμές. Προκύπτει από την ελκυστικότητα του πολιτισμού μιας χώρας, των πολιτικών ιδανικών και τις πολιτικές της». Αν και δεν αναφέρει πουθενά το Οικουμενικό Πατριαρχείο, κάνει αναφορά στο ρόλο της θρησκείας στην άσκηση ήπιας ισχύος και στην Ρωμαιοκαθολική εκκλησία¹³. Αιώνες πριν εφαρμόστηκε από τα κράτη-πόλεις στην Αρχαία Ελλάδα, την Βυζαντινή Αυτοκρατορία,

⁹ π. Roberto Cherubini , (2019) .«Ο ρόλος των θεσμών και της Κοινωνίας των Πολιτών», *Comunità di Sant'Egidio και Ζάρρας, Κ.* (2019) . «Pax religiosa, Pax cultura, και πολιτική (πολιτικοί;)», *Av. Καθηγητής Θεολογικής ΕΚΠΑ.* (2019). Εισηγήσεις στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη». Αθήνα 11-12/11/2019.

¹⁰ Παγκόσμια Συνέλευση θρησκειών για την Ειρήνη, (2019). Lindau Γερμανίας, όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα της <https://rfrp.org/home-3-2/10th-world-assembly/>

¹¹ Nye, J. (2005). *Ήπια Ισχύς Το μέσο επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Μετάφραση Μπαρτζινόπουλος Ε. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. Σελίδα 204-206

¹² Kavanagh, D. (1991). *Πολιτική Κουλτούρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. Σελίδα 43

¹³ Nye, J. (2005). *Ήπια Ισχύς Το μέσο επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Μετάφραση Μπαρτζινόπουλος Ε. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. Σελίδα 204-206

παράλληλα με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στις μέρες μας εφαρμόζεται στα πλαίσια της Πολιτιστικής Διπλωματίας και της φιλοσοφίας Nation-Branding παγκοσμίως.

Ο Edmund Gullion είναι ο πρώτος διπλωμάτης και πρύτανης του Fletcher School of Law and Diplomacy στο Tufts που χρησιμοποίησε τον όρο «Δημόσια Διπλωματία» από το 1965 κατά την ίδρυση του «Κέντρου Δημόσιας Διπλωματίας Edward R. Murrow¹⁴». Ο Gullion όρισε τη δημόσια διπλωματία ως «την επιρροή που έχει η δημόσια συμπεριφορά στη σύλληψη και εκτέλεση δράσεων εξωτερικής πολιτικής, περιλαμβάνοντας όψεις της διεθνούς πολιτικής, πέραν της παραδοσιακής διπλωματίας».

Ο Πρόεδρος Dwight D. Eisenhower δημιούργησε την Αμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών (United States Information Agency, USIA) τον Αύγουστο του 1953, για να εξηγήσει και να υποστηρίξει την Αμερικανική πολιτική και να προωθήσει τα Αμερικανικά συμφέροντα στο εξωτερικό¹⁵. Η ανεξάρτητη υπηρεσία αυτή παρείχε κλίμακα προγραμμάτων πληροφόρησης όπως δανειστικές βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά προγράμματα και πολιτιστικές δραστηριότητες στο εξωτερικό, καθώς και το πρόγραμμα ανταλλαγής Fulbright. Το βασικό όπλο της USIA ήταν οι ραδιοφωνικές εκπομπές the Voice of America (VOA), η διαμόρφωση κοινής γνώμης με παραγωγή ταινιών, εκθέσεων και έντυπο υλικό αλλά και προπαγανδιστικό υλικό εναντίον του Κομμουνισμού. Οι παγκόσμιες επιχειρήσεις της USIA, χώριζαν τον κόσμο σε περιοχές όπως Δυτική Ευρώπη, Ανατολική Ευρώπη, Εγγύς Ανατολή, Νότια Ασία, Αφρική, Άπω Ανατολή, Λατινοαμερικανικές Δημοκρατίες. Το 1978 το Κογκρέσο ενέκρινε το σχέδιο του Προέδρου Jimmy Carter να κατοχυρώσει τις λειτουργίες με αυτές του γραφείου Εκπαιδευτικών και Πολιτιστικών Υποθέσεων του State Department και μετονομάστηκε σε International Communication Agency (USICA).

Η ήπια ισχύς κατά τον Hill, είναι «έμμεση, εκδηλώνεται μακροπρόθεσμα και λειτουργεί περισσότερο μέσω της συνέργειας, της πειθούς και της ικανότητας να ασκείς έλξη»¹⁶ και χωρίς σαφή διαχωρισμό μεταξύ ήπιας και σκληρής ισχύος.

Διάγραμμα 1. Το συνεχές της ισχύος στην εξωτερική πολιτική¹⁷

¹⁴ Murrow Collection, The Life and Work of Edward Murrow όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα: <https://dca.lib.tufts.edu/features/murrow/exhibit/usia.html>

¹⁵ Orthman, R. (2011). Records of the US Information Agency, Part 1 Cold War Era: Special Reports. Όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα: https://www.roosevelt.nl/sites/zl-roosevelt/files/records_of_the_usia_part_1b.pdf UPA Collection Proquest

¹⁶ Ibid. σελίδα 205-206

¹⁷ Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική τον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη σελίδα 205

Για την συσχέτιση της σχέσης της ήπιας ισχύος με την θρησκευτική διπλωματία, η Ελισάβετ Προδρόμου, εξηγεί σε συνέδριο θρησκευτικής διπλωματίας στην Αθήνα το 2019, την επίδραση της θρησκείας στην «ήπια ισχύ» ενός κράτους συνολικά και όχι μόνο σε αντιδιαστολή με την «σκληρή ισχύ» και την «έξυπνη ισχύ». Πτυχές της σύγχρονης διεθνούς διπλωματίας επηρεάζονται από τις θρησκείες σύμφωνα με την Προδρόμου (2019) και ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί αυτή η επιρροή¹⁸ σχετίζεται άμεσα με την θεωρία του Nye. Στο ίδιο συνέδριο ο Pyatt, τονίζει ότι «η Ορθοδοξία διατήρησε τον Ελληνισμό μέσα στην οθωμανική κατοχή και υπήρξε το κλειδί για τη συνοχή της ελληνικής κοινωνίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης»¹⁹.

Ο Martin Wight στο έργο του «Διεθνής Θεωρία-Τα τρία ρεύματα σκέψης» μας δίνει μια πρώτη εικόνα των διαιρετικών επιρροών της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης στην Ευρωπαϊκή σκέψη, οι οποίες οδήγησαν σε μια διαίρεση και κατανομή της διεθνούς θεωρίας στο διεθνές δίκαιο και το έργο των φιλοσόφων. Το διεθνές δίκαιο είχε τις ρίζες του στο ασαφές πεδίο όπου η θεολογία, η ηθική και το δίκαιο συναντώνται και φαίνεται αδύνατο να τα διακρίνει κανείς, ενώ σε δεύτερη φάση της εξέλιξής του, το διεθνές δίκαιο αναγκάστηκε να δανειστεί τις μεθόδους και τις έννοιες του σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική φιλοσοφία²⁰. Τα κύρια πολιτιστικά στοιχεία που περιγράφουν τον πολιτισμό, οριοθετήθηκαν από την Αρχαία Αθήνα, με την δέσμευσή τους στους Σπαρτιάτες ότι δεν πρόκειται να τους προδώσουν έναντι των Περσών: «Δεν υπάρχει τόσο χρυσάφι στον κόσμο ούτε τόσο πανέμορφη γη που θα δεχόμαστε ποτέ σε αντάλλαγμα, για να ενωθούμε με τον κοινό μας εχθρό και να υποδουλώσουμε την Ελλάδα. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους δε θα το κάναμε, ακόμα κι αν το θέλαμε: ο πρώτος και κυριότερος είναι η πυρπόληση και το γκρέμισμα των ναών και των αγαλμάτων των θεών μας. Θεωρούμε επιτακτικό καθήκον μας να εκδικηθούμε γι' αυτή τη βεβήλωση με όλη μας τη μανία, όχι να συμμαχήσουμε με αυτούς που την διέπραξαν. Επιπλέον, υπάρχει το ελληνικό έθνος, η ταυτότητα του αίματος και της γλώσσας, των ναών και της θρησκείας· ο κοινός μας τρόπος ζωής· η Αθήνα δεν θα μπορούσε ποτέ να τα προδώσει όλα αυτά»²¹.

¹⁸ Προδρόμου, Ε. (2019). «God, Soft Power, and Geopolitics: Religious Diplomacy in Contemporary International Relations», Visiting Associate Professor of Conflict Resolution, στην Σχολή Fletcher του Πανεπιστημίου Tufts, στην Βοστώνη των ΗΠΑ στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη». Αθήνα 11-12/11/2019.

¹⁹ Pyatt, G. (2019). Ο ρόλος των ΗΠΑ ως θεματοφύλακας της ελευθερίας», Πρέσβης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Ελλάδα στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», Αθήνα 11-12/11/2019.

²⁰ Wight, M. (2011). *Διεθνής Θεωρία-Τα τρία ρεύματα σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελίδα 3.

²¹ Ηροδότου Ιστορίες-BIBΛΙΟ Η ΟΥΡΑΝΙΑ- Πρόταση του Μαρδόνιου στον Ξέρξη

[8,144] πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον ταῦτα ὑπεκρίναντο, πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ Σπάρτης ἀγγέλους τάδε. “τὸ μὲν δεῖσαι Λακεδαιμονίους μὴ ὁμολογήσωμεν τῷ βαρβάρῳ, κάρτα ἀνθρωπῆιον ἦν· ἀτὰρ αἰσχυρῶς γε οἴκατε ἐξεπιστάμενοι τὸ Ἀθηναίων φρόνημα ἀρρωδῆσαι, ὅτι οὔτε χρυσὸς ἐστὶ γῆς οὐδαμῶθι τοσοῦτος οὔτε χώρα κάλλει καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρουσα, τὰ ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλομεν ἂν μηδίσαντες καταδουλώσαι τὴν Ἑλλάδα. (2) πολλὰ τε γὰρ καὶ μεγάλα ἐστὶ τὰ διακωλύοντα ταῦτα μὴ ποιεῖν μηδ’ ἦν ἐθέλωμεν, πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα ἐμπερησμένα τε καὶ συγκεχωσμένα, τοῖσι ἡμέας ἀναγκαιῶς ἔχει τιμωρεῖν ἐς τὰ μέγιστα μᾶλλον ἢ περ ὁμολογεῖν τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ, αὐτὶς δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἐὼν ὁμαῖόν τε καὶ ὁμόγλωσσον

Από όλα τα αντικειμενικά στοιχεία που περιγράφουν τον πολιτισμό το σημαντικότερο στοιχείο συνήθως είναι η θρησκεία, όπως τονίζουν οι Αθηναίοι. Ακόμα και στην πρόσφατη ιστορία των λαών που έχουν κοινή εθνική ταυτότητα και γλώσσα, αν έχουν διαφορετική θρησκεία, μπορεί να αλληλο-σφαγιαστούν όπως συνέβη στην πρώην Γιουγκοσλαβία, στο Λίβανο και στη Συρία. Ο Huntington τονίζει ότι οι μεγαλύτεροι πολιτισμοί της ανθρώπινης ιστορίας, ταυτίστηκαν στενά με τις μεγαλύτερες θρησκείες του κόσμου²². Σήμερα η πολιτική κουλτούρα ενός έθνους ταυτίζεται με την ιστορία, την οικονομία, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα²³. Στην περίπτωση της Ελλάδος είναι δε τόσο συνυφασμένα μεταξύ τους, που η παραμονή της ομογενειακής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου με την Άλωση της Πόλης το 1453, την Συνθήκη της Λοζάνης το 1923 στην Κων/πολη και μέχρι σήμερα, εξηγούν το γεγονός ότι οι βασικές αξίες που τέθηκαν στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του έθνους της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας-Βυζάντιο- επιβίωσαν μέχρι τις μέρες μας.

«Η διαμεσολάβηση της θρησκείας και η μεταφορά της πληροφορίας για τη θρησκεία πάντα εξελίσσεται δια μέσω της γλώσσας, όχι όμως μόνο με αυτή²⁴» κατά Burkert και προσθέτουν οι Buzan και Little (2000:199), οι κοινωνικοί μηχανισμοί όπως ο γάμος και η εξωγαμία εξασφάλιζαν ότι μεμονωμένα σχήματα, φυλές ή φατρίες λειτουργούσαν εντός συστημάτων που εκτεινόταν σε μεγάλες αποστάσεις²⁵. Ο Burkert (1996:6-7), συζητά ότι η θρησκεία εκφράζεται μέσω της αλληλεπίδρασης και της επικοινωνίας, με το θείο να εκπροσωπεί ένα «κοινωνικό εργαλείο» που διαμορφώνει τον τρόπο της επικοινωνίας²⁶. Με την ανάπτυξη των αυτοκρατοριών, η ιδέα των κυρίαρχων κρατών υποστήριζε ότι «ο θεός τους έλαβε προβάδισμα σε σύγκριση με άλλους»²⁷ και βοήθουσε στην σταθεροποίηση των εσωτερικών αλλά και των διεθνών σχέσεων²⁸. Ο Χριστιανισμός γεννήθηκε στην σημερινή Παλαιστίνη στο διάστημα που η ρωμαϊκή αυτοκρατορία

καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὰ τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι. (3) ἐπίστασθέ τε οὕτω, εἰ μὴ πρότερον ἐτυγχάνετε ἐπιστάμενοι, ἔστ' ἂν καὶ εἷς περιῆ Ἀθηναίων, μηδαμὰ ὁμολογήσοντας ἡμέας Ξέρξη. ὑμέων μέντοι ἀγάμεθα τὴν προνοίην τὴν πρὸς ἡμέας εὐούσαν, ὅτι προεΐδετε ἡμέων οἰκοφθορημένων οὕτω ὥστε ἐπιθρόναι εἶθέλειν ἡμέων τοὺς οἰκέτας. (4) καὶ ὑμῖν μὲν ἡ χάρις ἐκπεπλήρωται, ἡμεῖς μέντοι λιπαρήσομεν οὕτω ὅπως ἂν ἔχωμεν, οὐδὲν λυπέοντες ὑμέας. νῦν δέ, ὡς οὕτω ἐχόντων, στρατιὴν ὡς τάχιστα ἐκπέμπετε. (5) ὡς γὰρ ἡμεῖς εἰκάζομεν, οὐκ ἐκὰς χρόνου παρέσται ὁ βάρβαρος ἐσβαλὼν ἐς τὴν ἡμετέρην, ἀλλ' ἐπειδὴν τάχιστα πύθηται τὴν ἀγγελίην ὅτι οὐδὲν ποιήσομεν τῶν ἐκείνος ἡμέων προσεδέετο. πρὶν ὧν παρῆναι ἐκείνον ἐς τὴν Ἀττικὴν, ἡμέας καιρὸς ἐστί προβοηθήσει ἐς τὴν Βοιωτίνην'. οἱ μὲν ταῦτα ὑποκριναμένων Ἀθηναίων ἀπαλλάσσοντο ἐς Σπάρτην.

²² Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*. London: The Free Press (this edition) σελίδα 42.

²³ Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J., Jones, W. (2008). *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Επίκεντρο σελίδα 210.

²⁴ Burkert, W. (1985). *Greek Religion Archaic and Classical*. United Kingdom: Harvard University press and Basil Blackwell Ltd σελίδα 4.

²⁵ Buzan, B. και Little, R. (2000). *International Systems in World History Remaking the Study of International Relations*. New York: Oxford University Press. Page. 199

²⁶ Burkert, W. (1996). *Creation of the Sacred Tracks of Biology in Early Religions*. Boston USA: Harvard University press σελίδα 6.

²⁷ Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society*. London: Routledge. Page 107

²⁸ Buzan, B. και Little, R. (2000). *International Systems in World History Remaking the Study of International Relations*. New York: Oxford University Press. Page. 207

την είχε εντάξει στους κόλπους της. Σύμφωνα με τους Buzan και Little (2000:207), τα όρια που περιγράφουν παραδοσιακές ομάδες και αξίες είχαν καταστραφεί και υπήρχε ανάγκη για μια περισσότερο επεκτατική κοσμοθεωρία και ένα νέο είδος κοινότητας. Στην ανάπτυξη μιας τέτοιας θεωρίας ο Weber παραθέτει ότι «σε παραδοσιακά στερεοτυπικές περιόδους, το χάρισμα είναι η ισχυρότερη επαναστατική δύναμη. Το χάρισμα, μπορεί να περιλαμβάνει ένα υποκειμενικό ή εσωτερικό επαναπροσανατολισμό που γεννάται από πόνο, συγκρούσεις ή ενθουσιασμό»²⁹.

Σύμφωνα με τον Huntington υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ της διαίρεσης των ανθρώπων από πολιτιστικά χαρακτηριστικά σε πολιτισμούς και της διαίρεσής τους από φυσικά χαρακτηριστικά σε φυλές. Πολιτισμός και φυλή δεν ταυτίζονται. Συγκεκριμένα, οι μεγάλες ιεραποστολικές θρησκείες, η Χριστιανοσύνη και το Ισλάμ, περιέχουν κοινωνίες από ποικιλία φυλών. Η κρίσιμη διαφοροποίηση μεταξύ ανθρωπίνων ομάδων αφορά τις αξίες, τα πιστεύω, τους θεσμούς και τις κοινωνικές δομές, όχι το φυσικό μέγεθος, μέγεθος κεφαλής και το χρώμα του δέρματός τους³⁰. Η κατηγοριοποίηση δε των κύριων πολιτισμών ως: Κινεζικό, Ιαπωνικό, Ινδουϊστικό, Ισλαμικό, Ορθόδοξο, Δυτικό, Λατινοαμερικανικό και Αφρικανικό, μας υποδεικνύει τη σημασία και την επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτό επιβάλλει την αναγνώρισή της οντότητάς του από κάθε κατεύθυνση: το κράτος της Τουρκίας, τη Ρωσική Εκκλησία και την υφήλιο.

Για τον ορθόδοξο πολιτισμό: Πολλοί ακαδημαϊκοί διαχωρίζουν ξεχωριστό Ορθόδοξο πολιτισμό, που τοποθετείται στη Ρωσία και ξεχωριστό της Δυτικής Χριστιανοσύνης ως αποτέλεσμα της Βυζαντινής Πατριαρχίας, ανεξάρτητη θρησκεία, 200 έτη υπό την ηγεμονία των Τατάρων, γραφειοκρατικού δεσποτισμού και περιορισμένης έκθεσης στην Αναγέννηση, Μεταρρύθμιση, Διαφωτισμού και άλλων εμπειριών κεντρικής Ευρώπης³¹.

Η θεωρία των διεθνών σχέσεων των Επαναστατικών της Διεθνούς Κοινωνίας του Martin Wight, πραγματώνεται με τρεις τρόπους: τη δογματική ομοιομορφία, τον δογματικό ιμπεριαλισμό και τον κοσμοπολιτισμό. Στη δογματική ομοιομορφία³², «η Πραγματεία του Καντ Perpetual Peace, επεξεργάζεται μια φανταστική συνθήκη αιώνιας ειρήνης» με πρώτο άρθρο «το σύνταγμα όλων των κρατών πρέπει να είναι δημοκρατικό». Στον δογματικό ιμπεριαλισμό, η μεγάλη δύναμη, διαδίδει ένα πιστεύω και επιβάλλει ομοιομορφία. Κοινή θεωρία των προσπαθειών είναι η Παλαιά Διαθήκη και ο Βιργίλιος. Στη σημερινή εποχή το ρόλο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας παίζουν οι ΗΠΑ, η δε Ρωσική Ομοσπονδία συνδυάζει την Παλαιά Διαθήκη και τη Βυζαντινή Ρωμαϊκή

²⁹ Weber, Max. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization* translated by Henderson and Parsons. New York: Oxford University Press. Page 363

³⁰ Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*. London: The Free Press (this edition) σελίδα 42.

³¹ Ibid. σελίδα 45-46.

³² Wight, M. (2011). *Διεθνής Θεωρία-Τα τρία ρεύματα σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελίδα 51.

πηγή³³. Ο κοσμοπολιτισμός, είναι «η διακήρυξη μιας παγκόσμιας κοινωνίας που υπερβαίνει τα έθνη κράτη». Το πρώτο είδος μόνο «σε συνάρτηση με το δεύτερο, μπορεί να έχει επιτυχία» για τη δημιουργία του «ενός κοσμοπολίτικου παγκόσμιου κράτους»³⁴.

Η Ρωσική εκκλησία ταυτίζεται με την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας και δεν λειτουργεί υπεράνω κρατικών οντοτήτων με στόχο να υπερισχύσει του Οικουμενικού Πατριαρχείου και να αποκτήσει την πρώτη θέση. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι όμως αυτό που εμφανίζεται στο παγκόσμιο στερέωμα, συνεργάζεται με άπειρους ηγέτες κρατών, συμμετέχει σε κοινές εκδηλώσεις και δημιουργεί ενωτική σχέση ειρήνης, χωρίς να εντάσσεται σε κρατική εξωτερική πολιτική, αλλά ασκώντας την δική του διπλωματική δεξιοτεχνία, διατρανώνει την θέση του και χάρη σε αυτό αυξάνει την επιρροή του.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η πτώση του κομμουνισμού και πολλοί άλλοι παράγοντες οδήγησαν τις κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο σε μια στροφή στην θρησκεία. Το ζήτημα της πτώσης των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ρωσία και η στροφή στην αναβίωση της Ορθόδοξης πίστης, έφερε στο προσκήνιο ξανά την Ορθόδοξη εκκλησία. Η ανεξαρτητοποίηση των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών δημιούργησε κράτη με Ορθόδοξα, Μουσουλμανικά θρησκευόμενα, αλλά και μειονότητες στην επικράτειά τους άλλων γλωσσών, θρησκειών, δημιουργώντας ένα μωσαϊκό. Ο Huntington αναφέρει τους λόγους που μπορεί να προέκυψε αυτό: η διαδικασία του πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού εκσυγχρονισμού σε παγκόσμια κλίμακα το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, η εσωτερική μετακίνηση από της αγροτικές σε αστικές περιοχές και ο ξεριζωμός. Η αλληλεπίδραση με μεγάλο αριθμό ξένων ανθρώπων και η ταυτόχρονη έκθεση σε νέους κανόνες σχέσεων. Ο αυτοπροσδιορισμός του ποιός είμαι, που ανήκω³⁵.

Οι Keohane-Nye (1971), ως πέμπτη επίδραση των διεθνικών σχέσεων στη διακρατική πολιτική συζητούν την παρουσία διεθνικών οργανισμών ως αυτόνομοι ή σχεδόν αυτόνομοι δρώντες στην παγκόσμια πολιτική. Σε αυτή εντάσσουν και την Ρωμαιο-Καθολική εκκλησία μεταξύ άλλων που τηρεί ιδιωτική εξωτερική πολιτική³⁶ αναγνωρίζοντας ότι οι θρησκευτικοί οργανισμοί είναι θεσμοί που μπορούν να αναλάβουν ρόλο στην διεθνή σκηνή.

Ο Μαυρογορδάτος, αναφέρει ότι «συνιστούν θεσμική ομάδα πίεσης οι λειτουργοί κάθε θρησκείας»³⁷ και συνεχίζει λέγοντας «ανέκαθεν υπήρξε και παραμένει το σπουδαιότερο ζήτημα για το οποίο ασκείται πίεση στην πολιτική εξουσία» αλλά και στις διεθνείς σχέσεις. Ζητήματα στα

³³ Ibid. Σελίδα 55

³⁴ Wight, M. (2011). *Διεθνής Θεωρία-Τα τρία ρεύματα σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελίδα 59

³⁵ Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*. London: The Free Press (this edition) σελίδα 97.

³⁶ Keohane, R. Nye, J. (1971). *Transnational Relations and World Politics: An Introduction* στο International Organization, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics. pp. 329-349 Published by: University of Wisconsin Press

³⁷ Μαυρογορδάτος, Γ. (2000). *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη (σελίδα 52).

οποία ασκείται πίεση από τους κληρικούς αποτελούν η εκπαίδευση, η οικογένεια και ο γάμος, το ζήτημα των εκτρώσεων, η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας και η καύση των νεκρών αλλά επίσης και η άσκηση πιέσεων σε ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής (Ονοματολογία και Συμφωνία των Πρεσβών). Η περίπτωση του Αγίου Όρους αποτελεί θεσμική ιδιαίτερη ομάδα πίεσης. Στην περίπτωση της Ελλαδικής Εκκλησίας, του Οικουμενικού Πατριαρχείου και λοιπών εκκλησιών, η απόλυτη ιεραρχική δομή του κλήρου εκφράζεται από την κεφαλή της ιεραρχίας μονοπρόσωπη ή και συλλογική μέσω των Συνόδων. Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με την οικονομική ανεξαρτησία λόγω ακίνητης περιουσίας της Εκκλησίας, είτε στην Ελλάδα είτε στην Τουρκία, είτε ακόμα στις ΗΠΑ εξηγεί και την επιρροή της θεσμικής ομάδας πίεσης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι κληρικοί αποτελούν μία από τις τέσσερις ιδιαίτερες, αρχαιότερες και ισχυρότατες ομάδες πίεσης αναφέρει ο Μαυρογορδάτος³⁸.

Σε κάθε περίπτωση η περίπτωση μελέτης των διεθνών σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής για το καθεστώς και την θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου εξετάζεται και απαντάται όπως το θέτουν οι Ole Weaver and Arlene Tickner «με τρία ερωτήματα: Ποια είναι η κατάσταση; Γιατί; Και τι υπόσχεται και απαιτεί το μέλλον;»³⁹. Στο δεύτερο επίπεδο του ερωτήματος σημαντικοί παράγοντες που μπορούν να διαμορφώνουν τον κλάδο σε ξεχωριστά γεωπολιτισμικά περιβάλλοντα περιλαμβάνουν και τις ισχυρές κοσμοθεωρίες, ξεχωριστές θρησκευτικές, φιλοσοφικές παραδόσεις⁴⁰. Σε κράτη ή περιοχές όπου υπάρχει ισχυρή αίσθηση τοπικών πολιτισμικών, θρησκευτικών ή/και φιλοσοφικών παραδόσεων ξεχωριστών από αυτές της σύγχρονης Δύσης (Ινδία, Κίνα Ισλαμικός Κόσμος) αναρωτιούνται «πως αυτό επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις»⁴¹;

Σύμφωνα με τον Hill (2017), η ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής «δεν περιορίζεται μόνο στα κράτη αλλά και σε άλλους πράττοντες όπως περιφέρειες, πόλεις, Εκκλησίες...» «εν προκειμένω το πρόβλημα είναι αν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ανεξάρτητοι πράττοντες»⁴². Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αν και δεν διαθέτει κυριαρχία, έχοντας όμως τη δυνατότητα να λαμβάνει «αυτόνομες αποφάσεις που επηρεάζουν τους άλλους, διαθέτει σε κάποιον βαθμό την ιδιότητα του πράττοντος»⁴³. Άλλωστε στους κύριους τύπους διεθνικών πραττόντων, συμπεριλαμβάνονται οι «Εκκλησίες, πολυεθνικές εταιρείες, συνδικάτα, πολιτικά κόμματα και

³⁸ Ibid. σελίδα 52-74

³⁹ Weaver, O. and Tickner, A. (2009). *International relations scholarship around the world* επιμέλεια των Arlene B. Tickner και Ole Waever. «Introduction: Geocultural epistemologies». New York : Routledge. Pages 18.

⁴⁰ Ibid Pages 19.

⁴¹ Ibid. Pages 21-22.

⁴² Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική τον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη σελίδα 68

⁴³ Ibid. σελίδα 68

τρομοκρατικές ομάδες»⁴⁴ κατηγοριοποιούνται δε, μεταξύ των διεθνικών πρακτόνων, που είναι στην περίπτωση του Πατριαρχείου «ιδεολογικοί/πολιτιστικοί αφού προάγουν ιδέες ή τρόπους σκέψης πέρα από εθνικά σύνορα»⁴⁵. Η θρησκεία όπως αναλύει ο Hill, διαθέτει μια διεθνική και μια εθνική διάσταση, όπως και η θρησκεία και ο εθνικισμός διαχέεται στην εξωτερική πολιτική⁴⁶. Σύμφωνα με την πρώτη κατηγοριοποίηση με την ανάπτυξη εθνικών κινημάτων τον 18^ο αιώνα δημιουργήθηκαν συνθήκες σε βάρος των αρμοδιοτήτων του Οικουμενικού Πατριαρχείου που περιόρισε την επικράτειά του με την ίδρυση εθνικών εκκλησιών του κάθε κράτους. «Η ίδρυση εθνικής εκκλησίας ενισχύει το εθνικό αίσθημα αυτής της χώρας όσο και η ίδρυση εθνικού κράτους»⁴⁷ ειδικότερα όταν η Βαλκανική ορθοδοξία ήταν υπόδουλη από τον Οθωμανικό ζυγό τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Έτσι η πρώτη εκκλησία που ανεξαρτητοποιήθηκε και αναγνωρίστηκε ήταν η Εκκλησία της Ελλάδος το 1850 (εκτός από Κρήτη και Δωδεκάνησα με τα γεγονότα του 1913), της Σερβίας το 1879, της Ρουμανίας το 1920, της Βουλγαρίας (1945) και 1961 ως Πατριαρχείο (αυτόνομη με φερμάνι του 1870), της Αλβανίας το 1937. Τα αίτια της βρίσκονται 500 χρόνια πίσω όταν ξεκίνησε η αντιπαλότητα με την Ρωσική Εκκλησία.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε εδώ ότι το 1872, ο Οικουμενικός Θρόνος κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Συνόδου της Κωνσταντινούπολης καταδίκασε τον εθνοφυλετισμό, παρά το γεγονός ότι η ηγεσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας βίωνε κατάφορες ρατσιστικές επιθέσεις.

Στο σημείο αυτό μπορεί να συζητηθούν τα αίτια της στάσης του κράτους της Τουρκίας απέναντι στην διαφορετικότητα της θρησκείας και της μειονότητας της Πόλης. Στο βιβλίο «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική με Γεγονότα» που χρησιμοποιείται στο Πανεπιστήμιο της Άγκυρας-Σχολή Πολιτικών Επιστημών (αντικατέστησε τη Σχολή Διπλωματικής Ακαδημίας) αποφεύγεται ακόμα και η απλή αναφορά για τις αρνητικές εφαρμογές κατά των μειονοτήτων. Παραδείγματα που μπορούν να αξιολογηθούν ως εχθρικές πράξεις εναντίον ξένων μπορούν να αποτελέσουν η απουσία αναφοράς (και σε άλλες Σχολές) για τον εκτοπισμό του 1915, τα γεγονότα της Θράκης το 1934, η εγκύκλιος του 1936 για τα Βακουφικά ακίνητα, τον Κεφαλικό Φόρο, την καταστροφή Struma, την έφοδο στον Εκδοτικό Οίκο στις 4 Δεκεμβρίου 1945 (Tan Matbaasi)⁴⁸.

Σε ότι αφορά στην δημιουργία εντυπώσεων στο εσωτερικό για το διεθνές περιβάλλον η Πανεπιστημιακή εκπαίδευση των τμημάτων διεθνών σχέσεων στην Τουρκία μεταλαμπαδεύει την επικρατούσα κουλτούρα ασφαλείας στους φοιτητές με πλάγιο τρόπο⁴⁹. Η δε διδασκαλία στην

⁴⁴ Ibid. 281

⁴⁵ Ibid. σελίδα 281

⁴⁶ Ibid. σελίδα 340

⁴⁷ Thual, F. (1999). *Η Κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ροές. σελίδα 44

⁴⁸ Özcan, G. (2013). Στο *Yalnız ve Endişeli Ülke: Türkiye* άρθρο «Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Yabancı Düşmanlığı». Açık Toplum Vakfı: Ηλεκτρονική Έκδοση. σελίδες 49-60.

⁴⁹ Ibid. σελίδα 49-60.

τουρκική Διπλωματική Ακαδημία Mülkiye, αυτή βασίζεται στην αποστήθιση, στην πειθαρχία και στις σημειώσεις από τις εισηγήσεις των καθηγητών. Ο τρόπος αυτός δεν αναπτύσσει κριτική ικανότητα, ούτε δίδεται η δυνατότητα μελέτης ποικιλίας υλικού και σύγκρισης αλλά και αξιολόγησης επιχειρημάτων⁵⁰. Τις τελευταίες δεκαετίες παρουσιάστηκε μια αλλαγή με νέα τμήματα Πολιτικών Επιστημών και καθηγητές Πανεπιστημίου ξένων χωρών στην Τουρκία.

2.3.Γεωπολιτική και θρησκεία

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με την ίδρυσή του το 38 Μ.Χ. έως το 599, εντός των ορίων της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (561 έτη), από το 600 Μ.Χ. έως την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και τη διάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (853 έτη), από το 1453 έως τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (470 έτη), κατόρθωσε να έχει ενεργό παρουσία για 1884 έτη όπου κυριάρχησαν τρεις Αυτοκρατορίες και 96 έτη από την κυριαρχία της Δημοκρατίας της Τουρκίας μέχρι σήμερα (συνολικά 1980 έτη). Αποτελεί λοιπόν μακράιωνα θρησκευτικό παράγοντα διεθνούς ακτινοβολίας, ξεπερνώντας κάθε έννοια κρατικού δρώντα στον ίδιο τόπο που ενώνει ηπείρους, την Ανατολή με τη Δύση.

Σήμερα είναι ένας Οικουμενικός θεσμός του Πατριαρχείου, παγκόσμιας απήχησης και αναγνώρισης που κυνηγήθηκε και ταπεινώθηκε αλλά στάθηκε όρθιος. Ένα κόσμημα που χρήζει μέριμνας να επανακτήσει την αίγλη που του αξίζει. «Η Ορθόδοξη θρησκεία, σ' αυτή την περιοχή του κόσμου, υπήρξε ο πρώτιστος παράγοντας για την διατήρηση των εθνικών ταυτοτήτων και συγχρόνως ο κυριότερος συντελεστής των εθνικών αφυπνίσεων» προλογίζει ο Thual στο έργο του «Η Κληρονομιά του Βυζαντίου» και εμπλουτίζει με γεωπολιτικά στοιχεία την έρευνα αυτή⁵¹. Σε αυτήν την κατεύθυνση οι στρατηγικές ανάπτυξης και όχι συρρίκνωσης της ισχύος του Πατριαρχείου, θα του προσφέρουν την δυνατότητα των ελιγμών και της μακροβιότητας. Ο ρόλος της παγκόσμιας απήχησης του περιποιεί τιμή για τον πολιτισμό μας και διάρκεια στην ισχύ του ελληνορθόδοξου πνεύματος. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο επιβίωσε χάρη στην επιδέξια χρήση της διπλωματίας, είτε επί κυριαρχίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, είτε στην Υψηλή Πύλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και κυριαρχίας της τουρκικής δημοκρατίας. Άλλωστε η προέλευση της διπλωματίας φαίνεται στενά συνδεδεμένη με την Ορθόδοξη θρησκευτική πίστη.

Σύμφωνα με τον Mackinder, εκπρόσωπο της Αγγλικής Σχολής σκέψης της Γεωπολιτικής, η Heartland είναι το βορειότερο κομμάτι και το εσωτερικό της Ευρασίας. Εκτείνεται από τις ακτές

⁵⁰ Weaver, O. and Tickner, A. (2009). *International relations scholarship around the world* επιμέλεια των Arlene B. Tickner και Ole Waever. «Turkey Towards homegrown theorizing and building a disciplinary community». New York : Routledge. Pages 209

⁵¹ Thual, F. (1999). *Η κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ροές. Σελίδα 16.

της Αρκτικής στις κεντρικές ερήμους και έχει δυτικά όρια της τους ευρύς ισθμούς μεταξύ της Βαλτικής και της Μαύρης Θάλασσας⁵².

Ο Spykman ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία του Mackinder «Όποιος ελέγχει το κρηπίδωμα (Rimland) εξουσιάζει την Ευρασία και όποιος εξουσιάζει την Ευρασία ελέγχει το πεπρωμένο του κόσμου»⁵³, μόνο που η σημερινή πραγματικότητα της τήξης των πάγων στην Αρκτική δημιουργεί νέες συνθήκες αφού πλέον η Rimland δεν υφίσταται, οπότε πρέπει να αναθεωρηθούν και να διατυπωθούν νέες θεωρίες ισχύος και γεωπολιτικών δεδομένων. Η ανάλυση του Zbigniew Brzezinski, για το δημογραφικό πρόβλημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της γειτνίασής της με μουσουλμανικούς πληθυσμούς που το 2025, θα ξεπερνούν τα 450 εκατομμύρια στα νότια σύνορά της εξαιρούμενης της Τουρκίας που προβλέπεται να φτάσει τα 85 εκατομμύρια, είναι δυσοίωνη⁵⁴. Η ανάμειξή της στην Συριακή κρίση, με το πρόσχημα της εξάλειψης του ισλαμικού κράτους και η στρατηγική συνεργασία της με την Τουρκία, έχει προφανείς σκοπιμότητες απεγκλωβισμού από το κρηπίδωμα και την κάθοδό της στις θερμές θάλασσες με χρήση κάθε μέσου.

Η ισχύς «είναι μια γενικότερη ικανότητα μιας χώρας να χαράξει το δρόμο της»⁵⁵, όμως το καλύτερο είδος ισχύος είναι η λογική πειθώ. Η ιστορικός Suzanne Massie, πρώην σύμβουλος του Προέδρου Reagan, αναφέρει ότι «οι Ρώσοι επωμίστηκαν το πλήγμα του σοκ της σύγχρονης εποχής: τον Κομμουνισμό: μια ιδέα που ήρθε με το επικάλυμμα του ιδεαλισμού, στην πραγματικότητα όμως υπέκρυπτε μόνο τυραννία και θάνατο»⁵⁶. Αναλύει δε το ζήτημα της καταπίεσης θρησκευτικών ελευθεριών στη Σοβιετική Ρωσία:

Δεν είναι συμπτωματικό το γεγονός ότι η Σοβιετική κυβέρνηση πάντα θεωρούσε τη θρησκεία και την ορθόδοξη πίστη ως το μεγαλύτερο εχθρό. Προσπάθησαν με κάθε τρόπο να καταστρέψουν την αφοσίωση των ανθρώπων στην εκκλησία, να τους αποπροσανατολίσουν σε λάθος κατεύθυνση με ψευδείς υποσχέσεις υλικού οφέλους, να τους τρομοκρατήσουν, να τους σαγηνεύσουν με την αλκοόλη, να τους απομονώσουν από τον κόσμο και να τους περικλείσουν στο ψέμα. Το γεγονός ότι προσπάθησαν για 60 χρόνια με όλα τα μέσα να καταστρέψουν την πίστη και απέτυχαν είναι φόρος τιμής, στο αδάμαστο ανθρώπινο πνεύμα⁵⁷.

⁵²Mackinder, H. (Jul., 1943). *The Round World and the Winning of the Peace*. Source: Foreign Affairs, Vol. 21, No. 4, pp. 595-605

⁵³ Nicholas J. Spykman, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*. GEOLAB εκδ. Παπαζήση, σελ. 107.

⁵⁴ Brzezinski, Z. (2002). *Η Γεωστρατηγική Τριάδα: Η Συμβίωση με την Κίνα, την Νέα Ευρώπη και τη Ρωσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία. σελίδα 88-89.

⁵⁵ Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J., Jones, W. (2008). *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Επίκεντρο σελίδα 606 και 610.

⁵⁶ Massie, S. (1981). Commencement Address at the Holy Trinity Orthodox Seminary «The Importance of the Russian Culture and The Russian Church-A Personal Testimony». Jordanville, New York όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.suzannemassie.com/jordanville.html>

⁵⁷ Massie, S. (1981). Commencement Address at the Holy Trinity Orthodox Seminary «The Importance of the Russian Culture and The Russian Church-A Personal Testimony». Jordanville, New York όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.suzannemassie.com/jordanville.html>

Η σημερινή Ρωσική Ομοσπονδία χρησιμοποιεί την Ορθόδοξη θρησκεία για αύξηση επιρροής παγκοσμίως, έλεγχο συγκεκριμένων περιοχών στη Μέση Ανατολή, αντιστρέφοντας το ψυχροπολεμικό σκηνικό. Στρέφεται εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αμφισβητώντας το πρωτείο και αντιτίθεται στην παραχώρηση Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία.

Ο καθηγητής Mearsheimer, θεωρεί αναπότρεπτο έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο της Δύσης απέναντι σε μια αναγεννημένη ρωσική υπερδύναμη: «Δεν υπάρχει περίπτωση να ξαναγίνει η Ρωσία υπερδύναμη στο προβλέψιμο μέλλον. Η ισχύς της θα μειωθεί το επόμενο διάστημα, κυρίως για δημογραφικούς λόγους. Την ίδια στιγμή, η Ρωσία μπορεί να γίνει πολύ χρήσιμος εταίρος της Δύσης και ειδικά των ΗΠΑ»⁵⁸.

Ο Brzezinski Zbigniew, πρώην σύμβουλος εθνικής ασφάλειας των προέδρων Νίξον και Κάρτερ, στα τέλη της δεκαετίας του '90 προσδιορίζει την Ουκρανία, ως ένα βασικό «γεωπολιτικό άξονα» από αυτή την άποψη:

*«Η Ουκρανία, ένας νέος και σημαντικός χώρος στην ευρω-ασιατική σκακιέρα, είναι ένας γεωπολιτικός άξονας γιατί η ίδια η ύπαρξή της ως ανεξάρτητης χώρας βοηθάει στο μετασχηματισμό της Ρωσίας. Χωρίς την Ουκρανία η Ρωσία πάει να είναι μια ευρω-ασιατική αυτοκρατορία... Ωστόσο, αν η Μόσχα επανακτήσει τον έλεγχο της Ουκρανίας, με τα 52 εκατομμύρια κατοίκους, τις μεγάλες πλουτοπαραγωγικές πηγές και την πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα, τότε η Ρωσία αποκτάει αυτομάτως τα μέσα για να γίνει ένα πανίσχυρο αυτοκρατορικό κράτος που θα εκτείνεται στην Ευρώπη και την Ασία.»*⁵⁹

Για την πλήρη ανάπτυξη του θέματος εξετάζεται στη συνέχεια, η παρουσία και επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε τρεις ιστορικές περιόδους. Την εποχή του Βυζαντίου πριν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, την περίοδο της κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την περίοδο της Τουρκικής Δημοκρατίας τον 20^ο Αιώνα με ξεχωριστή αναφορά στους Πατριάρχες και Αρχιεπισκόπους και την περίοδο του 21^{ου} αιώνα και το μέλλον του.

⁵⁸ Συνέντευξη Mearsheimer, <http://www.kathimerini.gr/782766/article/proswpa/synentey3eis/h-epektash-toy-nato-prokalese-thn-krish>

⁵⁹ Brzezinski Zbigniew (1997), *The Grand Chessboard. American Primacy and Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books σελ.92

3. Βυζάντιο και αξιοποίηση της θρησκείας ως μέσο υψηλής στρατηγικής

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ιδρύθηκε ως «επισκοπή Βυζαντίου» από τον Απόστολο Ανδρέα. Πρώτος επίσκοπος τοποθετήθηκε από τον Απόστολο Ανδρέα, ο Στάχυς, το 38 Μ.Χ⁶⁰. Η ισχύς του κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν θρησκευτική με τον εκχριστιανισμό των βαρβαρικών ηγεμονιών, συνεπαγόταν όμως και τομές σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Η εκκλησία της Κωνσταντινούπολης μέχρι την Άλωσή της χωρίζεται σε τέσσερις εποχές: 1. Από ιδρύσεως έως τις πρώτες Αραβικές εισβολές Συρίας και Αιγύπτου, 2. Από τις Αραβικές εισβολές του 7^{ου} αιώνα έως τις Τουρκικές του 11^{ου} αιώνα, 3. Την εποχή της παρακμής και μετάβασης με την απώλεια της Μικράς Ασίας και 4. Την Άλωση από τους Λατίνους⁶¹.

Οι Πατριάρχες ήταν λόγιοι και πολλές φορές άγιοι, αν προσέξουμε τον κατάλογο των πατριαρχών της ιστοσελίδας του Οικουμενικού Πατριαρχείου διακρίνουμε τους: Γρηγόριος Ναζιανζηνός (379-381), Ιωάννης ο Χρυσόστομος (398-404), ο Ταράσιος (784--806), ο Νικηφόρος (806-815), ο Φώτιος (858-867, 877-886), Ευστάθιος (1020-1025), Φιλόθεος Κόκκινος (1354-1355, 1364-1376). Ωστόσο υπάρχουν και οι αιρετικοί όπως ο Νεστόριος (428-431), οι μονοθελητές όπως ο Σέργιος, Πύρρος και Παύλος που καταδικάστηκαν ως αιρετικοί από την ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδο⁶².

Η Κωνσταντινούπολη, ως πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και ως κέντρο του ορθόδοξου Χριστιανισμού, επέζησε από το 324 έως το 1453 και όπου το Πατριαρχείο ανταγωνιζόταν την εκκλησία της Ρώμης. Η χριστιανική Αυτοκρατορία «κληρονόμησε το διοικητικό και οικονομικό μηχανισμό χειρισμού των θρησκευτικών υποθέσεων» κάτι που εφάρμοζε και στη Χριστιανική εκκλησία, ο ίδιος ο Κωνσταντίνος. Ως θρησκεία του κράτους ο χριστιανισμός καθιερώθηκε από τον Θεοδοσίο Α' (380 μ.Χ.)⁶³. Οι Βυζαντινοί θεωρούσαν τον αυτοκράτορα ως «αντιπρόσωπο ή αγγελιοφόρο του Χριστού υπεύθυνο για τη διάδοση του Χριστιανισμού»⁶⁴. Η Έκτη νεαρά του Ιουστινιανού (527-565) ορίζει την «ιεροσύνη και το αυτοκρατορικό αξίωμα ως τα δύο μεγαλύτερα δώρα του θεού» στην ανθρωπότητα, το δε ιδανικό «είναι μια αρμονία μεταξύ των δύο εξουσιών». Ο Βασιλιάς συγκαλούσε Συνόδους, ασκούσε επιρροή στους εκκλησιαστικούς διορισμούς ακόμα και του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης και αρχιερέων που έπαιζαν σημαντικό διπλωματικό ρόλο.

⁶⁰ Ιστοσελίδα Οικουμενικού Πατριαρχείου όπως ανακτήθηκε την 14/04/2019 <https://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr>

⁶¹ Runciman, S. (1968). *The Great Church in Captivity A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*. London: Cambridge University Press. Σελίδες 10-12

⁶² <http://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr>

⁶³ Mango, C. (2006). *Νέα Θρησκεία, παλιός Πολιτισμός* στο *Ιστορία του Βυζαντίου*. Μετάφραση Καραγιώργου Ο. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη. Σελίδα 143

⁶⁴ Μέγιεντορφ, Ι. (1990). *Η Βυζαντινή Κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός. σελίδα 17-18

Ο ανταγωνισμός και ο εκχριστιανισμός επηρέασαν βαθύτατα τον πολιτισμό των ηγεμονιών αλλά κυρίως τον εξωτερικό τους προσανατολισμό. Προκαλούσε μεταρρυθμίσεις στο δίκαιο αλλά και στα ήθη και έθιμα (μονογαμία). Μεταξύ του 6^{ου} και 11^{ου} αιώνα η Εκκλησία έγινε πλούσιο κέντρο επιρροής. Ο Ιωάννης ο Νηστευτής, Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης (582-595), ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο Οικουμενικός Πατριάρχης. Ο όρος περιείχε μια διαρκή και ουσιώδη πολιτική θέση στην οικουμένη (orbis christianorum) όπου ο Πατριάρχης μαζί με τον Αυτοκράτορα ήταν υπεύθυνος για την ευημερία της κοινωνίας και αντιβασιλέας. Η επιλογή του Πατριάρχη γινόταν από τους Εκκλησιαστικούς Κανόνες και αυτοκρατορικούς νόμους.

Η πρώτη διεθνής εμπλοκή αποτυπώνεται σε δύο παραδείγματα του Κιτρομηλίδη (2019), που αποτυπώνουν το ρόλο του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης ως Εκκλησία της Οικουμενικής Αυτοκρατορίας. Το πρώτο τον 9^ο αιώνα (866-867) όταν ο Πατριάρχης Φώτιος ο Μέγας, βάπτισε τον Πρίγκιπα Boris της Βουλγαρίας, ονομάζοντάς τον Μιχαήλ προς τιμήν του Αυτοκράτορα Μιχαήλ και το δεύτερο το 1393 όταν ο Πατριάρχης Αντώνιος έστειλε επιστολή στον Μέγα πρίγκιπα Βασίλη τον Α' της Μόσχας, διότι επέδειξε ασέβεια στον Αυτοκράτορα. Του υπενθύμισε ότι δεν είναι δυνατόν να έχεις Εκκλησία χωρίς Αυτοκράτορα. Δηλαδή ότι ο Αυτοκράτορας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ήταν ο Αυτοκράτορας όλων των Χριστιανών⁶⁵.

Ο ισχυρισμός του Luttwak «ότι όλοι σχεδόν οι Βυζαντινοί ήταν έντονα ευλαβείς χριστιανοί είναι γεγονός αναμφισβήτητο. Εξίσου επίμονη όμως ήταν και η χρήση της θρησκείας εκ μέρους της Αυτοκρατορίας ως πηγής επιρροής σε ξένους ηγεμόνες και στους λαούς τους». Συνεχίζει τονίζοντας ότι «με τους μεγαλοπρεπείς ναούς της, τις συγκινητικές της λειτουργίες, τις μελωδικές χορωδίες, την καλά επεξεργασμένη επιχειρηματολογία για τα δόγματά της, και κληρικούς με υψηλή μόρφωση για την εποχή τους, η βυζαντινή εκκλησία προσέλκυε ολόκληρα έθνη νεοφώτιστων, με προεξάρχοντες τους Ρώσους»⁶⁶. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο Εκκλησιών διερράγησαν όταν, υπό την απειλή των Οθωμανών ο Ιωάννης Παλαιολόγος ο 8^{ος} έδωσε έγκριση στην επανένωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Καθολική και την ανακοίνωση ότι η Ρωσική Εκκλησία θεωρεί ότι πρόδωσε την ορθόδοξη πίστη και υπέκυψε στο Βατικανό. Με την Άλωση της Πόλης η κατάσταση επιδεινώθηκε. Ο Ρώσος Πρίγκιπας Ιβάν ο 3^{ος} ανακήρυξε εαυτόν ως κληρονόμο του Βυζαντίου για να οικειοποιηθεί το οικόσημο του δικεφάλου αετού και το 1472 νυμφεύτηκε την Σοφία Παλαιολογίνα για να αιτιολογήσει την πράξη του. Το 1492 η Εκκλησία της Μόσχας αυτοανακηρύχθηκε ως Τρίτη Ρώμη. Το γεγονός ότι η Μόσχα στερούνταν νομικού καθεστώτος, οι συνθήκες της εποχής δεν ήταν ευδόκιμες και επιπλέον ο Πορθητής δεν κατήργησε

⁶⁵ Kitromilides, P. (2019). Religion and Politics in the Orthodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity. London: Routledge. Page 4-5

⁶⁶ Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη. Σελίδα 183

το Πατριαρχείο της Κων/πολης, αντιθέτως έδωσε προνόμια και προσδιόρισε το επίσημο νομικό καθεστώς του και την επιλογή του Γενναδίου, δεν άφησαν περιθώρια για την υλοποίηση των επιδιώξεών της.

Οι εκχριστιανισθέντες αναγνώριζαν το Βυζάντιο ως κέντρο διεθνών σχέσεων και διεθνούς τάξης και σύμμαχο. Η εξάπλωσή του χριστιανισμού ήταν βέβαιη διότι από κοινωνικής πλευράς ένωνε όλα τα κοινωνικά στρώματα: οι φτωχοί συμμετείχαν στην ίδια εκκλησία με τους ηγεμόνες. Αυτό έδωσε κοινωνική συνοχή αν και η δογματική ακαμψία του χριστιανισμού οδήγησε σε έντονες θρησκευτικές συγκρούσεις⁶⁷.

Η θρησκεία αποτελούσε και μέρος της στρατηγικής του Βυζαντίου με την επίκληση της βοήθειας του Θεού. Το «Στρατηγικόν» του Μαυρίκιου ξεκινά με την επίκληση στη μεσολάβηση «της δεσποίνης ημών αγράντου και αιπιπαρθένου Θεοτόκου Μαρίας»⁶⁸. Ο Μαυρίκιος δηλώνει ότι οι μάχες δεν κρίνονται από τους αριθμούς, την τόλμη και την έφοδο, αλλά με την βοήθεια του Θεού, κρίνονται από την στρατηγική και την ικανότητα⁶⁹. Τα παραγγέλματα καθώς πλησιάζουν οι στρατιώτες μέσα στην εμβέλεια των τόξων του εχθρού είναι η εντολή *parati* «εστέ έτοιμοι», *adiuta* «ας μας βοηθήσει», *deus* «ο Θεός».

Η Κων/πολη μετετράπη σε χριστιανική πόλη και προσκύνημα ισάξιο της Ρώμης με προσπάθεια και έξοδα. Η προτεραιότητα της ανέγερσης του ναού της Αγίας του Θεού Σοφίας, το πιο επισκέψιμο μνημείο της Κωνσταντινούπολης σήμερα, ανεγέρθηκε εντός πέντε ετών, με σκοπό να γίνει ένα από τα θαύματα του κόσμου. Η αρχιτεκτονική καινοτομία, το μεγαλείο της παρουσίας προσέλκυσε επισκέπτες. Ο όρος «Μεγάλη Εκκλησία» που αρχικά αναφερόταν στην Αγία Σοφία που θα παρέμενε καθεδρικός Ναός για πάνω από εννέα αιώνες, στη συνέχεια αναφέρθηκε στο ίδιο το Πατριαρχείο⁷⁰. Η συγκέντρωση λειψάνων αγίων ήταν τόσο μεγάλης σημασίας που το 1204 υπήρχαν άνω των 3.600 λείψανα από 476 άγιοι⁷¹. Η αίσθηση του μεγαλείου αύξησε την επιρροή και απέδωσε χαρακτήρα κατάνυξης.

Πέρα από τα λείψανα η προσέλκυση των πιστών γινόταν από θρησκευτικά ιδρύματα και με τις εικόνες ή ψηφιδωτά που απεικόνιζαν αγίους. Η αξία τους αναβαθμιζόταν σε θρησκευτικό κύρος από την θαυματουργή τους ιδιότητα, επιπλέον υπήρχε ζωνή οικονομική δραστηριότητα λόγω των ταμάτων και κάθε είδους δωρεών. Η πιο σεβαστή ήταν η εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας που έβγαινε έξω από την εκκλησία για λιτανεία ή επίδειξη στα τείχη ώστε να αποκρούσει τους

⁶⁷ Παπασωτηρίου, Χ., (2000). *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

⁶⁸ Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη. Σελίδα 409

⁶⁹ Κολιόπουλος, Κ., (2008). *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Βάρη Αττικής: Εκδόσεις Ποιότητα.

⁷⁰ Μέγιεντορφ, Ι. (1990). *Η Βυζαντινή Κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός σελίδα 25

⁷¹ Kalavrezou, I. (1997). *Helping Hands for the Empire-Imperial ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court*. Washington: Harvard University Library

εχθρούς (η εικόνα εξαφανίστηκε με την Άλωση της Πόλης). Για την δε εικόνα της Παναγίας του Καζάν: Η Ρωσική εκκλησία απέδωσε σε αυτήν την απόκρουση της πολωνικής εισβολής το 1612, της σουηδικής εισβολής το 1704 και της εισβολής του Ναπολέοντα το 1812. Η καταστροφή της εικόνας θεωρήθηκε κακός οϊωνός έγινε η Επανάσταση του 1905, η Ρωσία ηττήθηκε στον Ρωσο-Ιαπωνικό πόλεμο και το 1917 ακολούθησε η Οκτωβριανή Επανάσταση⁷². Ο συνδυασμός της αρχιτεκτονικής των ναών και της τέχνης, το μεγαλείο των επίχρυσων ψηφιδωτών, οι αγιογραφημένες εικόνες, οι τοιχογραφίες, το θυμίαμα, η χορωδιακή ψαλτική μουσική και τέχνη, τα περίτεχνα και λαμπερά άμφια, μίτρες και πόρπες απέδιδαν ένα μεγαλείο που προσέλκυε σαν μαγνήτης.

Η λαμπρότητα της λειτουργίας είναι αυτή που προσέλκυσε τους Ρως στην ορθόδοξη θρησκεία ταυτόχρονα με το ιεραποστολικό έργο. Ο προσηλυτισμός δεν ήταν απλά εργαλείο διπλωματίας ήταν καθήκον για τους αφοσιωμένους Βυζαντινούς. Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων και των Ρως απέτρεψε επιθέσεις εναντίον του Βυζαντίου αφού ο Βλαδίμηρος βοήθησε με το στράτευμά του την επίθεση του Βάρδα Φωκά, ως συγγενής του Βυζαντινού βασιλιά αφού νυμφεύτηκε την αδελφή του και αναγνώριζε τον βασιλιά αυτοκράτορα και κεφαλή της εκκλησίας του. Παράλληλα ήταν σε ισχύ και η διεθνής συνθήκη του 971 μεταξύ Τσιμισκή και του πατέρα του Βλαδίμηρου. Η ορθόδοξη κοινοπολιτεία αυτοκέφαλων εκκλησιών μακροπρόθεσμα βοήθησε στην αριθμητική αύξηση. Είναι γεγονός, ότι δύο ήταν τα θεμέλια της ηγεμονίας της Αυτοκρατορίας: η Ορθόδοξη εκκλησία και η οικουμενική κυριαρχία του αυτοκράτορα⁷³.

Η διεύρυνση της σφαίρας πολιτισμικής επιρροής των Βυζαντινών πρόσφερε επίσης και μια νέα αγορά εικόνων από την Κωνσταντινούπολη.

Η βυζαντινή ελίτ «αντιμετώπιζε τους εξωτερικούς κινδύνους με ένα στρατηγικό ψυχολογικό πλεονέκτημα: την ισχυρή ηθική επιβεβαίωση μιας τριπλής ταυτότητας πιο έντονα χριστιανικής από όσο μπορεί κανείς να φανταστεί σήμερα. Συγκεκριμένα ήταν χαλκηδόνεια στο δόγμα και ελληνική στον πολιτισμό». Δεν επιθυμούσαν τη λέξη «Έλληνα» επειδή σήμαινε ειδωλολάτρης και χρησιμοποιούσαν τη λέξη «Ρωμαίος». Στον ελληνικό πολιτισμό «μετείχε η κοσμική άρχουσα τάξη κάθε επαρχίας, η οποία αποτελούσε οργανικό μέρος του βυζαντινού καθεστώτος»⁷⁴. Η διαίρεση της Αυτοκρατορίας του 6^{ου} και 7^{ου} αιώνα από τους διωγμούς της Χαλκηδόνειας εξουσίας και της μονοφυσιτικής αυστηρότητας απέκλειε τον συμβιβασμό με τα άλλα δόγματα. Αυτό όμως δεν εμπόδιζε την υπεράσπιση εναντίον άλλων θρησκειών. Εχθροί όπως οι Βούλγαροι, Μαγυάροι, οι Ρως, Σέρβοι και Κροάτες προσηλυτίστηκαν. Οι επιθέσεις των

⁷² Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη. Σελίδα 191

⁷³ Obolensky, D. (1971). *The Byzantine Commonwealth-Eastern Europe 500-1453*. New York: Praeger Publishers Σελίδα 272

⁷⁴ Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη. Σελίδα 618

μουσουλμάνων έσωσαν την αυτοκρατορία από τις διαιρέσεις, δεν κατόρθωσαν όμως να γίνουν ομοιογενής γλωσσικά⁷⁵ ούτε η διαφορετική γλώσσα αποτέλεσε παράγοντα διαίρεσης⁷⁶. Η γλώσσα του στρατού παρέμεινε λατινόφωνη, μέχρι την εποχή του Ιουστινιανού. Σταδιακά άρχισε να «αλλάζει στην ελληνική και μάλιστα αρκετοί όροι εξακολούθησαν να είναι λατινικές λέξεις με ελληνικές καταλήξεις»⁷⁷. Ο Αυτοκράτωρ Ηράκλειος, καθιέρωσε ως επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας την ελληνική τον 7ον αιώνα Μ.Χ..

Η ιδιοφυΐα της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής έγκειται στο γεγονός ότι:

«μετέτρεπε την ίδια την πολλαπλότητα των εχθρών σε πλεονέκτημα όταν, χρησιμοποιώντας διπλωματία, παραπλάνηση, δωροδοκία και θρησκευτικό προσηλυτισμό, ενθάρρυνε τους εχθρούς να πολεμούν μεταξύ τους αντί να πολεμούν την αυτοκρατορία. Μονάχα η ακλόνητη αυτό-εικόνα τους ως αποκλειστικών υπερασπιστών της μόνης αληθινής πίστης διατηρούσε την ηθική ισορροπία των Βυζαντινών. Στη βυζαντινή τάξη πραγμάτων η βυζαντινή στρατιωτική ισχύς υποτασσόταν στη διπλωματία αντί για το αντίστροφο»⁷⁸.

Τον 10^ο αιώνα οι Βυζαντινοί είχαν ανακαλύψει ότι «οι φανατικοί της θρησκείας μπορούν κι αυτοί να δωροδοκηθούν, συχνά ακόμα πιο εύκολα, γιατί επινοούν πολύ πιο ευφάνταστες θρησκευτικές δικαιολογίες για να δωροδοκηθούν («αφού ούτως ή άλλως η απώτερη νίκη του Ισλάμ είναι αναπόφευκτη...»)⁷⁹.

Ο προσηλυτισμός των Σλάβων στην ορθόδοξη πίστη έγινε χάρη στο πρωτοπόρο ιεραποστολικό κίνημα που διέθετε άριστες διπλωματικές και επικοινωνιακές ικανότητες για να προσεγγίζει αλλά και να προσαρμόζει την Ορθόδοξη πίστη στις ανάγκες των λαών. Παράλληλα οι εκχριστιανισθέντες μετατρέπονταν σε ισχυρότατους και πιστούς συμμάχους του Βυζαντίου. Η χρησιμοποίηση της γλωσσομάθειας των ιεραποστόλων έπαιξε σοβαρότατο ρόλο στην επικοινωνία και προσέγγιση αλλά και στις διπλωματικές αποστολές με όπλο τον προσηλυτισμό.

3.1. Κύριλλος-Μεθόδιος

Το Πατριαρχείο ήταν υπό την εξουσία των Βυζαντινών αυτοκρατόρων με συνέπεια τον κίνδυνο πολιτικής υποταγής των εκχριστιανιζομένων ηγεμονιών. Για να εξισορροπήσει την εκκλησία της Ρώμης, δημιούργησε σλαβονικό αλφάβητο, μετάφρασε τη Θεία Λειτουργία και τη Βίβλο στα σλαβονικά και κατέστησε ελκυστικότερη τη χριστιανική πίστη. Ο λόγιος και

⁷⁵ Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρίκη. Σελίδα 618

⁷⁶ Ibid. Σελίδα 619

⁷⁷ Ibid. Σελίδα 407

⁷⁸ Ibid. Σελίδα 624

⁷⁹ Ibid. Σελίδα 626

διπλωμάτης Κύριλλος, ο μεγαλύτερος γλωσσολόγος της εποχής, δημιούργησε το ισχυρότερο όπλο του προσηλυτισμού και πρωτοπόρησε στην εφαρμογή της διαπολιτισμικότητας και την προστασία εθνικών ταυτοτήτων. Μεγάλη επιτυχία σημειώθηκε και στα Βαλκάνια με τον εκχριστιανισμό των Βουλγάρων, Σέρβων, Ρώσων, Γεωργιανών (Αβασγών). Οι ιεραπόστολοι «ένιωθαν ότι έσωζαν ψυχές από την ειδωλολατρεία» οι ενέργειές τους αυτές είχαν συνέπεια «την ταυτόχρονη στρατολόγηση συμμάχων για την αυτοκρατορία»⁸⁰. Η επιρροή ήταν και είναι τέτοια που σήμερα η Εθνική Βιβλιοθήκη της Βουλγαρίας φέρει το όνομα «Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος»⁸¹.

Η χρήση της γλωσσομάθειας, οι υψηλές ικανότητες διπλωματικής προσέγγισης των λαών, το υψηλό επίπεδο μόρφωσης των Πατριαρχών και Μητροπολιτών, η ευελιξία των επικοινωνιακών τεχνικών που χρησιμοποιούσαν οι ιεράρχες, η γνώση και συνεργασία με τους Βυζαντινούς Αυτοκράτορες και με όλους τους λαούς που προσέγγιζαν βοήθησαν στην επιβίωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνέβαλαν στην επιτυχία τους στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις για την εξασφάλιση προνομίων, την διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, της γλώσσας αλλά και της εκπαίδευσης είτε αφορούσε στην ελληνική γλώσσα είτε στην ανάπτυξη κληρικών. Η ανάπτυξη της ελληνικής εμπορικής ελίτ των Φαναριωτών, οι ικανότητες διερμηνείας, επικοινωνίας, η διασφάλιση δικαστικής εξουσίας της Εκκλησίας, συλλογής φόρων με σκοπό την υποβοήθηση του Οθωμανικού κράτους του προσέδωσαν κύρος και αποδοχή.

⁸⁰ Ibid. Σελίδα 184

⁸¹ http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1444&lang=en

4. Υψηλή Πύλη Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Φανάρι

Το Φανάρι, κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποτέλεσε ιδεολογικό μηχανισμό, απέκτησε προνόμια και έγινε όργανο νομιμοποίησης της εξουσίας. Ο Σουλτάνος Μωάμεθ ο Πορθητής όρισε με φερμάνι «τα θρησκευτικά και πολιτισμικά δικαιώματα στο πλαίσιο των τουρκικών και Ισλαμικών νόμων. Ο Πατριάρχης και οι λοιποί θρησκευτικοί ηγέτες θεωρούντο άξιοι σεβασμού και είχαν απαλλαγή από κάθε επίθεση και φορολογία»⁸². Ο Πατριάρχης θεωρείτο ίσος με τον Βεζίρη. Ακόμα και όταν θεωρήθηκε από τον Σουλτάνο Yavuz Sultan Selim ότι κήκε το φερμάνι και σκόπευε να απαγορεύσει την Χριστιανική πίστη, έφερε αντιρρήσεις ο Σεϊχουλισλάμ Zenbilli Ali Efendi, ζήτησε την μαρτυρία τριών γενίτσαρων που συμμετείχαν στην Άλωση και ανανέωσε το φερμάνι. Μια σημαντική ανανέωση των προνομίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου αλλά και μειονοτικών δικαιωμάτων γίνεται το 1856 με το Hatt-ı Hümayun και καθιερώνονται οι θρησκευτικές ελευθερίες, δικαστικές εξουσίες του κλήρου, εξασφάλιση των περιουσιακών στοιχείων, μισθοδοσία των ιεραρχών από το κράτος και ο ισόβιος χαρακτήρας⁸³. Στη συνέχεια θεσπίστηκαν οι Κανονιστικοί Νόμοι της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1876 Kanun-ı Esasi⁸⁴, που αποτέλεσε το πρώτο Σύνταγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την βάση του Συντάγματος της Τουρκίας μετά το 1923.

Η καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας από τον Ηράκλειο συνέβαλε στη διατήρηση της σχέσης με τον ελληνισμό αν και κράτησε μια υπερεθνική και αντί-δυτική ιδεολογία. Τον 18^ο αιώνα η Φαναριώτικη ιδεολογία διείσδυσε στην διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ανέπτυξε είδος υπερεθνικής και οικουμενικής ιδεολογίας με στόχο την Οθωμανική Αυτοκρατορία και θέσπισε ορθόδοξο καθεστώς σύμφωνα με την βυζαντινή παράδοση⁸⁵. Καθιέρωσε την ελληνική ταυτότητα και εφάρμοσε αρχές της θεωρίας ήπιας ισχύος.

Δύο ακόμα παραδείγματα διεθνούς εμπλοκής του Πατριαρχείου ήταν με πρώτο το 1590 όταν η Τσαρική Ρωσία αιτήθηκε το καθεστώς του Πατριαρχείου για την Ρωσική εκκλησία. Η Επανάσταση των Μπολσεβίκων ανέτρεψε όλες τις βλέψεις για επιρροή της Ρωσικής Εκκλησίας. Η σημερινή συμπεριφορά της Ρωσίας απλώς αντιγράφει την στρατηγική του Βυζαντίου και προσπαθεί να βιώσει λίγη από την αίγλη του. Ζήτημα ανακύπτει με την προσπάθειά της Ρωσίας (εκκλησίας και πολιτικών δρώντων) να εξοβελίσει την Οικουμενικότητα του Πατριάρχη

⁸² T.C. Fatih Kaymakamlığı, <http://www.fatih.gov.tr/fener-rum-ortodoks-patrikhanesi>

⁸³ Το φερμάνι Hatt-ı Hümayun της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως αποδίδεται με το τουρκικό αλφάβητο και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας σελίδα 7, https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf

⁸⁴ Το πρώτο Σύνταγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως μεταφράστηκε στην τουρκική γλώσσα και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας: Prof. Dr. Gozubuyuk, Prof. Dr. S., Kili, S. (1982). «*Κείμενα Τουρκικών Συνταγμάτων 1839-1980*». Όπως ανακτήθηκε στην σελίδα: <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-turkce.pdf> Ankara: Έκδοση Πανεπιστήμιο της Άγκυρας.

⁸⁵ Κοπά, Μ., (2002). *Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας): Τρεις και μια περιπέτειες*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.

Κωνσταντινούπολης. Και δεύτερο, όταν ο Πατριάρχης Κύριλλος Α΄ (1620 έως το 1638 πέντε φορές Πατριάρχης⁸⁶) αν και ήταν αυτός που αναθεώρησε το αναλυτικό πρόγραμμα της Πατριαρχικής Ακαδημίας και το μετέτρεψε σε «κεντρικό ίδρυμα ανώτερης παιδείας για ολόκληρη την Ελληνική Ανατολή» από την εποχή της Άλωσης ήταν κι αυτός που πλησίασε Προτεσταντικές δυνάμεις στην Ευρώπη για να εκσυγχρονίσει το Πατριαρχείο. Το πρόγραμμα της αναδιοργάνωσης αυτής «εδραίωσε την αριστοτελική φιλοσοφία, με τη μορφή του νεοαριστοτελισμού, στην ελληνική παιδεία⁸⁷.

Ο εξισλαμισμός των Χριστιανών ανησυχούσε έντονα τον χαρισματικό Κοσμά Αιτωλό «του οποίου οι περιοδείες σκόπευαν να καλλιεργήσουν τη θρησκευτική αντίσταση του κόσμου»⁸⁸. Ο Πατρο-Κοσμάς δραστηριοποιήθηκε με την στήριξη Πατριαρχών και του Πατριάρχη Σεραφείμ Β΄, γνωστού για την ρωσοφιλική στάση του. Έμεινε στην ιστορία, ως ο ιεροκήρυκας που προσπαθούσε να εμφυσήσει την αγάπη της εκπαίδευσης και δια μέσω αυτής την χριστιανική πίστη⁸⁹.

Η αλληλεπίδραση του Πατριαρχείου με τους Φαναριώτες δημιούργησε μια ελίτ που ασκούσε εξουσία υπό τον δυνάστη Οθωμανό. Ήταν οι πρώτοι που θεσμοθετούν και τις διεθνείς σχέσεις των Οθωμανών με τις δυτικές χώρες. Αναλαμβάνουν θέσεις ευθύνης. Αδύναμο σημείο τους είναι ότι δεν έχουν επαφή με τους αναλφάβητους πληθυσμούς. Το κενό αυτό καλύπτει η προσπάθεια καθιέρωσης της Ρωμείκης γλώσσας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Καταρτζή. Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης, η Πατριαρχική Εθνική Σχολή Γλωσσών και Εμπορίου, η Εμπορική Σχολή της Χάλκης και η Μεγάλη του Γένους Σχολή, σχολές στην ελληνική υπόδουλη επικράτεια ήταν σχολές του Οικουμενικού Πατριαρχείου που λειτούργησαν με αναλυτικά προγράμματα του Πατριαρχείου. Το Ιστορικό Οικοτροφείο - Γυμνάσιο Τσοτυλίου ιδρύθηκε από τη Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Κωνσταντινουπόλεως το 1873 υπό την αιγίδα του Πατριαρχείου. Η προσφορά του στα γράμματα και την απελευθέρωση του Έθνους μεγάλη⁹⁰. Η υψηλού επιπέδου μόρφωση, η γνώση και εκμάθηση ξένων γλωσσών, η ενασχόληση με το εμπόριο και η συνεργασία με εταιρείες Βρετανών και Γάλλων, η εργασία των Ελλήνων της Πόλης σε

⁸⁶ Οικουμενικό Πατριαρχείο, ιστοσελίδα- Κατάλογος Πατριαρχών όπως ανακτήθηκε στο <https://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr&id=202>

⁸⁷ Κιτρομηλίδης, Π. (1996). Νεοελληνικός Διαφωτισμός Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες. Μετάφραση Νικολούδη Στέλλα. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης Σελίδα 30 και Kitromilides, P. (2019). Religion and Politics in the Orthodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity. London: Routledge. Page 5

⁸⁸ Ibid. Σελίδα 177

⁸⁹ Βλέπε Παράρτημα 2. Επιστολή του Κοσμά Αιτωλού για την σημασία της εκπαίδευσης των υπόδουλων χριστιανών. Από το αρχείο ΓΑΚ Κ95α

⁹⁰ Βλ. Παράρτημα 2 Απολυτήριο του Γυμνασίου Τσοτυλίου του 1894 καθώς και του Ζαπτείου Παρθεναγωγείου της Κων/πολης Από το αρχείο ΓΑΚ Κ85στ.

μεγάλες Ευρωπαϊκές εταιρείες, δημιούργησαν μια τάξη ισχυρών Ελλήνων καλής οικονομικής κατάστασης⁹¹.

Ο Βλαβιανός, κάνει αναφορά στο γεγονός ότι «η εθνική μας ιστορία περιέχει ψέματα, ένα μεγάλο ψέμα κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης είναι ότι κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαμε κρυφό σχολείο. Οι Οθωμανοί δεν είχαν κανένα νόμο εναντίον των σχολείων». Όμως η ιστορική ρητορική για την ύπαρξη του κρυφού σχολείου δημιούργησε την αρνητική αντιμετώπιση των σχολείων της ομογενειακής εκπαίδευσης στην Κων/πολη, Ίμβρο και Τένεδο μετά την Συνθήκη της Λοζάνης και της πολεμικής που αναπτύχθηκε, με το κλείσιμο σχολείων. Η αποκατάσταση μιας αλήθειας ίσως είναι αυτή που θα μπορούσε να δώσει μια λύση στην άρση των αντιρρήσεων για την λειτουργία σχολείων και της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Η παραπληροφόρηση δημιούργησε μόνο την άβυσσο διαφορών στις σχέσεις των δύο χωρών; Στην ίδια συνομιλία ο Παπασωτηρίου ανέφερε ότι η «εθνική ρητορική είναι απαραίτητη για την κοινωνικοποίηση του πληθυσμού»⁹².

Οι πλούχοντες που αναδύθηκαν παράλληλα με την εκκλησιαστική επιρροή, καθιερώνουν το κοινοτικό σύστημα ειδικά στην υπόδουλη Ελλάδα και στη συνέχεια αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στη βιοτεχνία, στο εμπόριο και στη ναυτιλία. Σύμφωνα με αναφορές του Halil Inalcik και Donald Quataert στην Οθωμανική Ευρώπη «όλα τα χωριά εκπροσωπούνταν από τους επικεφαλής τους, και όταν οι κάτοικοι ήταν μη μουσουλμάνοι το ίδιο ίσχυε και για τους επικεφαλής τους» «εκτός από την οργάνωση πληρωμής των φόρων, διευθετούσαν μικρο-διαμάχες όπως αυτές που αφορούσαν γη και εφάρμοζαν το εθιμικό δίκαιο».

Οι Οθωμανοί ενθάρρυναν την αυτονομία των τοπικών Μητροπολιτών σε αντίθεση με τον ιεράρχη υπό τον έλεγχο της Βυζαντινής αντιπαλότητας. Το Πατριαρχείο της Κων/πολης μετατράπηκε σε ένα χρήσιμο εργαλείο με αυτοκρατορικές βλέψεις. Ο ισχυρισμός της εξουσίας της Κων/πολης, επί των υπολοίπων Ορθοδόξων Χριστιανών στην Αυτοκρατορία, σε συμφωνία με τις Οικουμενικές της αξιώσεις σε Οικουμενική εξουσία συνδέθηκε με τους ισχυρισμούς των Οθωμανών για αυτοκρατορική εξουσία⁹³. Παράλληλα με τις κοσμικές ελίτ υπήρχαν και οι ιερατικές. Οι Έλληνες και Αρμένιοι Πατριάρχες της Κωνσταντινούπολης συχνά απέστειλαν δικούς τους φοροεισπράκτορες που απαιτούσαν ποσά από μοναστήρια, καθώς και επισκόπους, που προσέθεταν στους περιστασιακούς φόρους και εισφορές που πληρωνόταν από τους

⁹¹ Alexandris, A. (1983). *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*. Athens: Center of Asia Minor Studies. Page 31-32

⁹² Alvanou, M., Gassenschmidt, C., Papasotiriou, H., Vlavianos, H. (14/11/2019). Panel discussion “The Long History of Disinformation: Historical Roots”. At the Deree College Seminar: «The Threats to Democracy from the spreading of Disinformation: The Impact on International Affairs, Politics, and Public Opinion».

⁹³ Braude, B. (2014). (επιμ). *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. USA: Lynne Rienner Publishers. Page 21.

ενορίτες⁹⁴. Στην Κωνσταντινούπολη οι πρίγκιπες έμποροι της ελληνικής συνοικίας του Φαναρίου, δάνειζαν χρήματα για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους στις εκκλησιαστικές υποθέσεις ιδίως μετά το 1763⁹⁵. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι εκχωρήθηκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δικαιώματα συλλογής φόρων, εκδίκαση υποθέσεων ιδιοκτησίας και εθμικού δικαίου, δηλαδή μορφή αυτοδιοίκησης προς υποβοήθηση του Οθωμανικού κράτους.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, ο οποίος περιγράφεται ως ο αιώνας των επαναστάσεων και του τεχνολογικού πολιτισμού, το Οικουμενικό Πατριαρχείο αντιμετώπισε νέα προβλήματα. Ο εθνικισμός δημιούργησε τα έθνη-κράτη στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια. Άμεση συνέπεια ήταν η διαίρεση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, με την ενοποιητική της δομή να έχει υποστεί εξωτερικές αλλαγές⁹⁶. Τα σημαντικότερα στάδια ήταν η δημιουργία εθνικών εκκλησιών, αποξενωμένων μεταξύ τους για μεγάλο διάστημα και η σταδιακή εκκοσμίκευση.

Το εθνικό κριτήριο συνοδεύτηκε από μια βούληση ανεξαρτησίας που εκφραζόταν με ένα ίδιο κράτος και με εδραίωση σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Ο γεωγραφικός εντοπισμός συνοδευόταν από συγκρούσεις εθνικών αυτοπροσδιορισμών και εν μέσω ανταγωνισμών των μεγάλων δυνάμεων της εποχής⁹⁷. Η περιοχή των Βαλκανίων δεν ανεχόταν πλέον την ανομοιογένεια και την παρουσία εθνικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων. Υπήρχε η τάση της αφομοίωσης και του αφανισμού. Ο «Άλλος» ήταν εμπόδιο ή και κίνδυνος.

Το αποτέλεσμα αυτής της ιστορικής κατάστασης, ήταν να αντιμετωπίσει το Πατριαρχείο μεροληπτικές απόψεις: με αποτέλεσμα να τονίζεται είτε ο εθνικός είτε ο υπερεθνικός χαρακτήρας. Το Πατριαρχείο ανταποκρίθηκε επιτυχώς στη διατήρηση της ισορροπίας των δύο θεμελιωδών στοιχείων που χαρακτηρίζονται ως ασύμβατες και δύσκολα συμβιβάσιμες σε μια περιοχή που κατοικείται από ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής και χαρακτήρα, αλλά και όπου συναντώνται Ανατολή και Δύση⁹⁸.

Ο Anderson αναφέρει ότι «η ελληνική επανάσταση ήταν μια εθνική μα πάνω από όλα θρησκευτική εξέγερση, και πάντως γνήσια ελληνική»⁹⁹. Η στρατηγική επιλογή να ξεκινήσει η Επανάσταση στο Μωριά επελέγη, διότι η περιοχή απολάμβανε καθεστώς αυτοδιοίκησης γενεών και το ποσοστό του μουσουλμανικού πληθυσμού ήταν χαμηλό. Όσο υπήρχε ο έλεγχος των

⁹⁴ İnalçık, H., Quataert, D, (1994). *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας-Τόμος Β'*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια σελίδα 288

⁹⁵ Ibid. σελίδα 289

⁹⁶ Maximos, Metropolitan of Sardes. (1976). *The Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church-A study in the History and Canons of the Church*. Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies. Σελίδα 300

⁹⁷ Thual, F. (1999). *Η Κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ροές σελίδα 20-21

⁹⁸ Maximos, Metropolitan of Sardes. (1976). *The Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church-A study in the History and Canons of the Church*. Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies. Σελίδα 301

⁹⁹ Anderson, M.S., (1966). *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations-Chapter three The Greek War of Independence and the First Mohammed Ali Crisis*. Singapore: The Macmillan Press . σελίδα 54

Ελλήνων στη θάλασσα με το στόλο τους, η πρόσβαση του τουρκικού στρατού στη στεριά ήταν αδύνατη. Επιπλέον ο Σουλτάνος ήταν απασχολημένος με την πάταξη της στασίας του Αλί Πασά των Ιωαννίνων¹⁰⁰. Η Επανάσταση εδραιώθηκε και ξεκίνησε με την πίστη ότι ο Ελληνισμός πρέπει να απελευθερωθεί από τον τουρκικό ζυγό στις τάξεις των ανωτέρων κοινωνικών στρωμάτων. Αναστολές δημιουργούσε το κακό προηγούμενο της εκτέλεσης του Πατριάρχη Μελέτιου Β' και οι εκκαθαρίσεις πληθυσμών, 20.000 πουλήθηκαν ως σκλάβοι και ένα μέρος εξισλαμίστηκε. Η συνέχειά της εξαρτήθηκε από την εξεύρεση ηγετικών φυσιογνωμιών ακτινοβολίας.

Στη συνέχεια του πολέμου ακολούθησαν βιαιότητες εκ μέρους των Οθωμανών για να πατάξουν την Επανάσταση, έγιναν επιθέσεις στη Σμύρνη και Μικρά Ασία, ακολούθησε σφαγή μουσουλμάνων στο Μωριά, συνεχίστηκε με τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου στην Κων/πολη, τη σφαγή 20,000 Ελλήνων στη Χίο, και την παράδοση του Αλί Πασά. Η Αθήνα, το Ναύπλιο και η Κόρινθος επανήλθαν στην Οθωμανική κυριαρχία για να την ξανά-απωλέσουν το 1823. Στην Ανατολή υπήρχε ταυτόχρονη εξέγερση Δρούζων και ο Περσικός πόλεμος του 1821-1823. Το γεγονός ότι οι Έλληνες κυριαρχούσαν στη θάλασσα, τα κύρια κέντρα πληθυσμού συγκεντρωνόταν στα νησιά, τις ακτές και οι επικοινωνίες ήταν κάκιστες, ήταν παράγοντες υψηλής σημασίας¹⁰¹. Οι σφαγές δημιούργησαν φιλελληνικά αισθήματα στην Ευρώπη, θρησκευτική συμπάθεια για τον αγώνα των Χριστιανών ενάντια στην κακοδιοίκηση των μουσουλμάνων, πολιτική συμπάθεια για τον εθνικισμό που εκπροσωπούσαν οι Έλληνες, δέος για την καταγωγή τους από τον κλασικό ελληνισμό και αυτά διατρέψαν τα συναισθήματα για υποστήριξη. Έτσι επιτροπές άρχισαν να συγκεντρώνουν χρηματικά ποσά και να κάνουν προπαγάνδα. Φιλέλληνες (όπως ο Λόρδος Βύρωνας) κατετάγησαν εθελοντές και το 1824 ήρθε το πρώτο δάνειο των 800,000 Αγγλικών λιρών που απεδείχθη μικρό. Από την άλλη πλευρά υπήρχε η επιθυμία των Βρετανών να διατηρηθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία για να αποφύγουν την κάθοδο των Ρώσων, οι Αυστριακοί να αποφύγουν την τριβή με τους Ρώσους. Οι Ρώσοι ήταν αυτοί που μπορούσαν να χτυπήσουν στρατιωτικά την Αυτοκρατορία, ήταν συναισθηματικά υπέρ των Ελλήνων και οι σχέσεις τους ήταν τεταμένες προ Επανάστασης των Ελλήνων¹⁰². Επιπλέον υπήρχε και η απαγόρευση μεταφοράς σιτηρών των Οθωμανών με ελληνικά πλοία υπό ρωσική σημαία από τα στενά. Επίσης, η κοινή Ορθόδοξη πίστη των καταπιεσμένων ομοθρήσκων της στα Οθωμανικά εδάφη, τα πρόσωπα των Ελλήνων πολιτικών που υπηρετούσαν το Ρωσικό κράτος όπως ο Καποδίστριας. Όμως επειδή Βρετανοί και Αυστριακοί δεν υπέγραψαν μυστικό σύμφωνο (φοβούμενοι την επέκταση της Ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια) μαζί τους δεν επενέβησαν.

¹⁰⁰ Ibid, σελίδα 54

¹⁰¹ Ibid. σελίδα 54

¹⁰² Ibid. σελίδα 57

Ο Mead παρατηρεί ότι η θρησκευτική επιρροή του ιεραποστολικού κινήματος στην Αμερικανική εξωτερική πολιτική ήταν μεγάλη. Αναφέρει ως παράδειγμα, τα πρώην εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: «Η περιοχή αυτή ήταν το αντικείμενο του πρώτου Αμερικανικού ιεραποστολικού εγχειρήματος. Οι μέθοδοι που επέλεξαν με την ανόρθωση πνευματικά και υλικά, των Χριστιανικών μειονοτήτων της Αυτοκρατορίας, κατέληξαν στην καταστροφή ενός εκ των αρχαιότερων Χριστιανικών κοινοτήτων»¹⁰³.

Οι Φαναριώτες, χαρακτηρίζονται από τον Mango ως μια «κοινότητα που ζούσε με την ίντριγκα και τον υπέρμετρο θαυμασμό, διακατέχονταν από αγνό πατριωτισμό, συνέβαλε τα μέγιστα, στον εκπολιτισμό εργαζόμενη στους τομείς της πολιτικής, της εκπαίδευσης και της λογοτεχνίας για την αναβίωση των Ελλήνων ως έθνους και του ελληνισμού»¹⁰⁴.

Το προνόμιο της πρώτης δυναστείας Φαναριωτών, ανήκει στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ο οποίος υπηρέτησε ως Μέγας διερμηνέας (1673-1709) και διαδραμάτισε ηγετικό ρόλο στην ολοκλήρωση της διεθνούς συνθήκης του Κάρλοβιτς το 1699. Ο ρόλος της διερμηνείας και της διαμεσολάβησης συνεχίστηκε και στις τάξεις του οθωμανικού Ναυτικού, ως προς την επικοινωνία των Οθωμανών με τους νησιώτες. Η μεγαλύτερη επιβράβευση της προσφοράς τους ήταν τα πριγκιπάτα της Βλαχίας και της Μολδαβίας που απολάμβαναν μερικής ανεξαρτησίας υπό την διοίκηση των πριγκίπων¹⁰⁵.

Η μεγάλη και ετερογενής ορθόδοξη κοινότητα του Φαναρίου είχε τον πρώτο λόγο στις υποθέσεις του Πατριαρχείου και ανταγωνιζόταν για τις περίβλεπτες θέσεις που ήταν δεσμευμένες (αντί χρηματικού ποσού) για αυτή τη φαναριώτικη ελίτ¹⁰⁶.

Η οργάνωσή της Φιλικής Εταιρείας και η διείσδυση στους Φαναριώτες συναντούσε σκοπέλους και φόβους. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης αντιμετώπισαν σοβαρότατα προβλήματα. Στο εξωτερικό όμως ο Ελληνισμός που ήταν δικτυωμένος, είχε υποστήριξη των Ευρωπαίων, των λογίων και επικρατούσε το «οι Οθωμανοί ήταν οι βάρβαροι που διέπρατταν σφαγές». Αυτό δεν συνέβη στην εξωτερική πολιτική των δυνάμεων. Ο Γρηγόριος Ε' ενεργό μέλος στις ιδεολογικές συγκρούσεις του Ελληνισμού, εκτελέστηκε στην πύλη του Πατριαρχείου και προκάλεσε επέμβαση των Ρώσων και την βρετανική ενεργοποίηση αποτροπής Ρωσοτουρκικού πολέμου¹⁰⁷. Οι δύο αυτές εκτελέσεις πόσο επηρέασαν το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως προς την στάση του στην Επανάσταση και ποιες συνέπειες βίωσε μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας

¹⁰³ Mead, W.R. (2002). *Special Providence*. New York: Routledge. Σελίδα: 158

¹⁰⁴ Mango, C. (1984). *Byzantium and its Image-History and Culture of the Byzantine Empire and its Heritage- Chapter XVIII Phanariots and the Byzantine tradition*. London: Variorum Reprints., Page 41

¹⁰⁵ Ibid. Page 42

¹⁰⁶ İnalçık, H. Quataert, D. (1994). *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας-Τόμος Β'*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια σελίδα 329

¹⁰⁷ Παπασωτηρίου, Χ., (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Σιδέρης.

είναι ερωτήματα που απαντήθηκαν από την ιστορία στη συνέχεια με την Μικρασιατική καταστροφή.

Ο πίνακας του Karpat (1985), καταγράφει τους πληθυσμούς Ελλήνων και άλλων μειονοτήτων που κατοικούσαν το 1914 σε κάθε πόλη ξεχωριστά, είτε ορθόδοξο θρησκευματος είτε άλλου:

Administrative District	Summary of Ottoman Population, 1914										[17.B. Summary of Ottoman Population, 1914 (continued)]												
	Muslims	Greeks	Armenians	Jews	Greek Catholics	Armenian Catholics	Protestants	Latins	Syriacs (Etracs)	Deo Syrians	Christians	Jacobites	Nestorians	Samaritans	Nestorians	Yezids	Georgians	Druses	Cossacks	Bulgarians	Serbians	Walachians	Total
Edirne	380 417	224 459	19 725	22 515	221	48	115	—	1	—	1 002	—	—	—	—	—	—	—	2 502	—	—	—	531 094
Ezrom	673 267	4 859	125 657	10	5	8 720	2 241	—	—	—	476	—	—	—	517	24	—	—	3 339	—	—	—	815 432
Istanbul	560 434	205 375	72 962	52 126	387	9 918	1 213	2 905	862	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	909 078
Akkoza	241 903	8 537	50 139	66	437	2 511	5 036	174	467	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	411 333
Aydin	877 285	20 226	44 927	1 006	14	2 968	2 281	—	—	—	406	1 045	302	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 008 742
Aydin	1 249 087	299 096	19 395	35 041	1	882	479	1 793	2	—	—	—	—	—	—	1 301	—	—	—	—	—	—	963 817
Bilecik	329 999	114 704	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 508 742
Byzant	648 314	87 244	1 188	15 052	24 210	277	3 823	3 267	3 992	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	437 479
Harp	576 200	13 772	36 104	12 193	8 182	5 739	8 643	1 776	2 956	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	824 873
Hudud-ud-Dar	474 114	74 907	58 921	4 126	1 276	992	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	687 790
Diyarbakir	492 181	1 822	55 890	2 085	113	9 960	7 376	—	—	—	—	—	—	—	316	159	—	—	—	—	—	—	616 227
Sivas	737 583	60 978	413	10 140	27 692	247	1 873	2 991	37 976	4 133	—	—	—	—	2 375	1 869	—	—	—	—	—	—	819 856
Sivas	939 735	75 324	143 406	344	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	918 409
Tiflis	921 128	161 574	37 549	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 189 443
Kastamonu	727 262	30 958	8 908	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 122 847
Konya	750 712	25 071	12 971	4	79	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	787 227
Mamakulazac	448 379	971	76 070	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	739 596
Vin	179 360	1	67 792	1 383	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	538 227
Erzincan	140 578	2 813	8 276	728	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	259 141
Antalya	228 182	12 385	820	260	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8 091	1 386	—	—	—	—	—	—	—	152 796
Urfa	149 384	2	15 181	885	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	249 696
Ug	102 284	2 800	241	10	7	1 557	1 652	39	2 328	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	170 988
Umit	226 859	40 048	55 403	428	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	105 194
Bolu	399 281	5 146	2 981	20	5	449	1 937	10	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	325 153
Cank	265 960	98 739	27 068	37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	458 648
Calata	20 648	38 797	842	1 480	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	393 302
Zor	65 370	16	67	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59 796
Kudus-i Sani	266 044	26 038	1 310	21 259	1 086	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66 294
Karabazir-i Sani	277 659	632	7 437	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	328 168
Kars	359 864	97 687	6 544	362	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	385 820
Kars-i Sultaniyi	149 903	8 541	2 474	3 642	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	170 988
Kars	164 250	26 590	48 609	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	305 074
Kars	303 348	8 755	3 910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	318 894
Kars	152 845	11	27 842	251	23	4 480	6 111	1 189	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	192 555
Mekke	188 916	19 883	12	1 615	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	210 874
Nigde	227 100	58 312	4 890	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	291 117
Total	15 044 846	1 729 738	1 161 169	187 073	62 468	67 838	65 844	24 845	54 750	4 133	13 211	6 892	47 408	164	8 091	6 997	11 169	7 385	1 006	14 908	—	82	18 520 816

Πηγή πίνακα 1: Karpat, K., (1985). *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and social characteristics*. USA: The University of Wisconsin Press.

Η μελέτη της αλληλογραφίας της Ύπατης Αρμοστείας, της Πολιτικής Διοίκησης Θράκης, κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας με το Πατριαρχείο και τις Μητροπόλεις για ζητήματα που αφορούν εκπαιδευτήρια, ορφανά παιδιά Ορθόδοξης πίστης, ζητήματα αλλαγής θρησκευματος ή εξισλαμισμού ομογενών συνειδητά ή με τη βία, συνδρομή του Πατριαρχείου για να δεχτεί Αμερικανική δύναμη περιθάλψης προσφύγων Μικρασιατικής καταστροφής, περιγράφει μια εικόνα άποψης διοικητικής οργάνωσης και συνεργασίας με όλους, εν καιρώ πολέμου και μεταπολεμικά σε μια από τις μεγαλύτερες ανθρωπιστικές καταστροφές¹⁰⁹.

Η αλληλογραφία του Τοποτηρητή του Οικουμενικού Θρόνου με τον Μητροπολίτη Μυριοφύτου και Περιστάσεως και η ανάγκη ύπαρξης μεγάλου δημοσιογραφικού οργάνου «προς παράσταση της πανελληνίου σκέψεως και εξυπηρέτηση προσφόρων των εθνικών συμφερόντων, νυν μάλιστα, μετά την συν Θεώ συντελουμένην πραγματοποίηση της πλήρους εθνικής αποκαταστάσεως» καταγράφει την υποστήριξη εθνικών ιδεών της Μεγάλης Ιδέας¹¹⁰. Η σκέψη να δημιουργηθεί μια Βυζαντινή Κοινοπολιτεία από μια ελίτ των ανωτέρων κοινωνικών στρωμάτων

¹⁰⁸ Πηγή πίνακα 1: Karpat, K., (1985). *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and social characteristics*. USA: The University of Wisconsin Press.

¹⁰⁹ Παράρτημα 1 Αλληλογραφία Αρχείο ΓΑΚ Κ85Γ.

¹¹⁰ Βλέπε Παράρτημα 1. Αλληλογραφία Τοποτηρητού Οικουμενικού Θρόνου αρ.Πρωτ. 8876/Οκτ 1919, Αρχείο ΓΑΚ Κ85δ 008.

που «χρησιμοποίησε την Ιστορία, τη Γλωσσολογία και τη Θρησκεία»¹¹¹, για να ξαναγυρίσει στο παρελθόν του παραμυθένιου κράτους κατέστρεψε τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Στις συγκρούσεις με γειτονικά κράτη φυσικά συνέβαλε και η χειραγώγηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι όροι «ελληνισμός» και «ελλαδισμός» όπως αναφέρονται στο βιβλίο του Thual, ορίζονται ως «μια οικουμενική αποστολή του ελληνορθόδοξου κόσμου να ηγηθεί των ορθοδόξων των Βαλκανίων και της Εγγύς Ανατολής» και «η συρρίκνωση αυτού του ιδανικού στην ίδρυση ενός ομοιογενούς ελληνικού κράτους που θα συγκέντρωνε όλους τους Έλληνες». Από το 1830 και μετά η Ελλάδα ακολουθεί πολιτική εδαφικής επέκτασης και το σχέδιο της Μεγάλης Ιδέας. Το 1950 ο ελλαδισμός είχε δύο σκέλη: την Κύπρο και τη διασπορά. Μέχρι σήμερα τη διασπορά την συσπείρωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Αίτιο συσπείρωσης της διασποράς ήταν η ανάπτυξη της Οικουμενικής διάστασης και αποστολής του Πατριαρχείου πέρα από τα όρια της Αρχιεπισκοπής Κων/πολης και Ευρώπης, στην Βόρεια, Κεντρική και Νότια Αμερική, Ασία και Ωκεανία¹¹² και ορίστηκε με την Συνοδική Πράξη από 1/3/1922 επί Μελετίου Μεταξάκη¹¹³. Άλλωστε οι Έλληνες της Κων/πολης και μεγάλο μέρος των κληρικών έχουν προγόνους από την ελληνική επικράτεια.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, η διάλυση των αυτοκρατοριών στην πρώτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα, δρομολόγησαν μεγάλες αλλαγές στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή. Το κακό τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας στη Μικρά Ασία, το μεγάλο προσφυγικό κύμα των κυνηγημένων Ελλήνων προς την Ελλάδα και η ανταλλαγή των πληθυσμών με την Συνθήκη της Λοζάνης μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, είναι γεγονότα που δημιούργησαν νέες συνθήκες, νέα δεινά για το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Είναι αδύνατο να παραβλέψουμε το γεγονός των δύσκολων και πρωτόγνωρων καταστάσεων που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος με τον μεγάλο αριθμό προσφύγων και κατατρεγμένων Μικρασιατών, την δεινή οικονομική κατάσταση μετά από έναν Παγκόσμιο Πόλεμο, την ήττα, την εγκατάλειψη των Μεγάλων Δυνάμεων.

¹¹¹ Thual, F. (1999). *Η κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ροές, σελίδα 25

¹¹² Yannas, P., (2009). «The Soft Power of the Ecumenical Patriarchate». *Mediterranean Quarterly* 20 (1): 77-93 Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/20/1/77/1701/The-Soft-Power-of-the-Ecumenical-Patriarchate>

¹¹³ Κονιδάρης, Ι. (2000). «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως» στο *Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων. Σελίδα 12

5. Τουρκική Δημοκρατία και Πατριάρχες

Ο 20^{ος} αιώνας σημαδεύτηκε από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την ίδρυση του κεμαλικού κράτους, τους δύο Παγκόσμιους πολέμους και την εποχή του Ψυχρού Πολέμου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατόρθωσε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, καθώς η Ελλάδα και οι Σύμμαχοι αντιτάχθηκαν στο αίτημα της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Σύνοδο της Λοζάνης για εκτοπισμό του Πατριαρχείου από την Τουρκία. Ωστόσο, αποφασίστηκε ότι το Πατριαρχείο θα έχει αποκλειστικά θρησκευτικές αρμοδιότητες, αποστερούμενο από τις πολιτικές και οικονομικές αρμοδιότητες που του είχαν δοθεί από τους Οθωμανούς σουλτάνους. Η Τουρκία δεν αναγνωρίζει τον Οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου και επιμένει ότι οι αρμοδιότητές του πρέπει να περιορίζονται στο ποίμνιο του που ζει στην Τουρκία και υποστηρίζουν ότι τήρησε εχθρική στάση κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του τουρκικού κράτους¹¹⁴.

Οι επιστολές του Πατριάρχη Μελέτιου την 7/12/1922 προς τον Υπουργό Κακλαμάνο μαρτυρούν την διπλωματική ευελιξία και χειρισμό για την παραμονή του Οικουμενικού θρόνου στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια των συνομιλιών στη Λοζάνη¹¹⁵. Η ελληνική διπλωματική αποστολή κατόρθωσε να παραμείνει το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κων/πολη, δεν εξασφαλίστηκαν όμως οι προϋποθέσεις παραμονής του και απέτυχαν να πιέσουν για δέσμευση των τουρκικών αρχών για το μελλοντικό καθεστώς του Πατριαρχείου.

Δεύτερη επιστολή του προς τον Μητροπολίτη Θυατείρων, επισημαίνει τον διττό χαρακτήρα που επιτελούσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹¹⁶:

Αποφάσει Δύο σωμάτων δεχόμεθα δύο κύκλους δικαιωμάτων ένα Εκκλησιαστικόν και ένα Εθνικόν. Ο πρώτος ας περιλαμβάνει τουντεύθεν δικαιώματα και καθήκοντα όσα ιεροί αποστολικοί και συνοδικοί κανόνες διαγράφουσιν ως δικαιοδοσίαν εκκλησίας. Ενάσκησις δε καθηκόντων και δικαιωμάτων τούτων ως στηριζομένη επί ιερών θρησκείας νόμων εις ουδένα δέον υπόκεινται περιορισμόν. Δεύτερος κύκλος περιλαμβάνων ιδιαίτερον μέρος εθνικής ζωής δύναται ασκείται υπό ομάδος εθνότητος επί βάσει λαϊκής κυριαρχίας....

Καθεστώς που ουσιαστικά είχε καθιερωθεί επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και με την καθιέρωση του Rum Millet έδωσε τον Εθναρχικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου.

¹¹⁴ Κονιδάρης, Ι. (2000). «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως» στο Θέματα Πολιτικής και Άμυνας. Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων. Σελίδα 23.

¹¹⁵ Βλέπε Παράρτημα 1. Επιστολή Πατριάρχου Μελέτιου προς τον ΥΠΕΞ Κακλαμάνο για την παραμονή του Πατριαρχείου στην Κων/πολη κατά τις διαπραγματεύσεις στη Λοζάνη Αρχείο ΓΑΚ Κ342 φ4, υφ1

¹¹⁶ Βλέπε Παράρτημα 1. Επιστολή Πατριάρχου Μελέτιου προς τον Μητροπολίτη Θυατείρων για τον διττό χαρακτήρα του Πατριαρχείου στην Κων/πολη Αρχείο ΓΑΚ Κ342 φ4, υφ1

Το άρθρο 40 της Συνθήκης της Λοζάνης προέβλεπε,

Οι Τούρκοι πολίτες που ανήκουν σε μη μουσουλμανικές μειονότητες θα έχουν de facto και de jure την ίδια μεταχείριση και την ίδια ασφάλεια όπως και οι υπόλοιποι Τούρκοι πολίτες. Ειδικότερα, θα πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα να ιδρύουν, να διαχειρίζονται και να ελέγχουν με δικά τους έξοδα παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωφελή ιδρύματα {και} σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, με το δικαίωμα να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη δική τους γλώσσα και να τελούν ελεύθερα τα της θρησκείας τους μέσα σε αυτά.¹¹⁷

Η δεκαετία 1920-1930 ήταν μια περίοδος εσωστρέφειας και αναθεώρησης με αποβολή όλων των σημείων πειραματισμού με τον ελληνικό εθνικισμό, σηματοδύοντας τη στάση του Πατριαρχείου κατά την Πατριαρχία του Μελέτιου του Δ' και την Μικρασιατική Εκστρατεία το 1919-1922¹¹⁸.

Το γεγονός ένας τόσο σημαντικός οργανισμός δεν διαθέτει νομική υπόσταση στην τουρκική νομοθεσία πως γίνεται τουρκικός οργανισμός, είναι ζήτημα άξιο διερεύνησης σύμφωνα με τον Baskin Oran¹¹⁹.

Τα απομνημονεύματα του Riza Nur, όπως αναφέρει στο άρθρο του ο Baskin Oran (2011), περιέχουν σκέψεις του που προβληματίζουν:

Το να φύγει το Πατριαρχείο από την Πόλη είναι ζημιογόνο για εμάς. Διότι αυτή η φωλιά του φιδιού πρέπει να μείνει κάτω από τα νύχια μας. Τότε δεν θα το αφήσουμε να βγει από την τρύπα του. Αν το διώξουμε θα εγκατασταθεί στο Άγιο Όρος και θα σπείρει το δηλητήριό του όπως αυτό θέλει και συνεχίζει *«Εγώ επιτέθηκα με μένος για να διώξω τον Πατριάρχη από την άλλη όμως φοβόμουν μήπως και το δεχτούν και καρδιοχτυπούσα»*. Είναι ευνόητο ότι όλα αυτά αν και τα επιδίωξαν (να μην τους επιτραπεί να μορφωθούν παρά μόνο για την υποχρεωτική εκπαίδευση) τελικά ανατράπηκαν, κυρίως χάρη στην εξέλιξη του διεθνούς συστήματος, του διεθνούς δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συνέβαλαν και διεθνείς οργανισμοί με την έρευνά τους, τις καταγραφές τους αλλά και τον έλεγχο που άσκησαν. Δημιουργείται ερευνητικό ερώτημα για την διερεύνηση των τρόπων παραπλάνησης διπλωματικά για κρίσιμα ζητήματα.

Την 4/2/1925 η εφημερίδα Hakimiyet-i Milliye, δημοσίευσε συζήτηση της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης σχετικά με την ρηματική διακοίνωση του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών για την απέλαση του Πατριάρχη Κων/νου του ΣΤ', ο οποίος κρίθηκε ανταλλάξιμος πλην όμως δεν του επιδόθηκε ποτέ το φύλλο πορείας. Ο πρωθυπουργός Φετχί Μπέϊ δήλωνε:

¹¹⁷ Carnegie Endowment for International Peace, «Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, July 24, 1923» The Treaties of Peace 1919-1923. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1924.

¹¹⁸ Kitromilidis, P. (2010). «The Ecumenical Patriarchate». Στο «Eastern Christianity and the Cold War, 1945-1991». USA: Routledge. σελίδα 221

¹¹⁹ Oran, B. (2011). *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane «Yargıtay'ın Bir Kararı Üzerine: İstanbul Ekümenik Patrikhanesi ve Ekümeniklik»*. İstanbul: İletişim Yayınları. Σελίδα 144

η κυβέρνησης δεν απομάκρυνε ως Πατριάρχη τον Αράπογλου Κων/νο εφένδη, τον οποίον εξέλεξαν ως Αρχιεπίσκοπο. Απεμάκρυνε αυτόν εκ της χώρας ως ιδιώτην υποκείμενον εις την ανταλλαγήν από την Μικτή Επιτροπή εκλεγείσα από την Κοινωνία των Εθνών. Η επιτροπή αυτή την 16^η Δεκεμβρίου εξέδωκε για τον Μητροπολίτη Δέρκων Αράπογλου Κων/νον απόφασιν δια της οποίας απεφάνθη ότι είναι ανταλλάξιμος. Πας ανταλλάξιμος υπόκειται στην υποχρεωτικήν ανταλλαγήν ουδείς δε λόγω της ιδιότητάς του εξαιρείται αυτής¹²⁰.

Οι κλυδωνισμοί όμως συνεχίστηκαν το 1929, σύμφωνα με τα αρχεία του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών και την αλληλογραφία του Γενικού Προξενείου Κωνσταντινούπολης, αφού μερικά χρόνια μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης υπήρχαν δημοσιεύματα που ανέφεραν την ανάγκη «της εκ Κωνσταντινουπόλεως απομακρύνσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου»¹²¹ και μάλιστα μετά τον θάνατο του Πατριάρχη Βασίλειου το τουρκικό Δημόσιο τον κήρυξε άκληρο, σπεύδοντας να κατασχέσει τα λιγοστά αντικείμενα του πρόσφυγα από τη Νίκαια και πάμφτωχου Πατριάρχη.

Αν και η παρούσα εργασία εστιάζει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στην επιβίωσή του στις συνθήκες στη μετά Λοζάνη εποχή, πρέπει να γίνει μια αναφορά στο Κουρδικό πρόβλημα και στις επαναστάσεις του 1924. Η κατάργηση του χαλιφάτου εξαφάνισε ένα σημαντικό θρησκευτικό σύμβολο που συνέδεε τις δύο κοινότητες, η εθνικιστική κυβέρνηση εφάρμοσε καταπιεστικές πολιτικές όπως η απαγόρευση χρήσης και διδασκαλίας της γλώσσας, έγιναν εκτοπισμοί πληθυσμών κούρδων γαιοκτημόνων δυτικά απαρτιθμεί ο Zürcker¹²². Το 1925 τα μέτρα της τουρκικής κυβέρνησης περιλάμβαναν την τροποποίηση του νόμου περί εσχάτης προδοσίας και συμπεριέλαβαν σε αυτόν την «πολιτική εκμετάλλευση της θρησκείας»¹²³. Από το 1923 έως και σήμερα ο νόμος αυτός επικάλυψε την δραστηριότητα και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η εφαρμογή της Συνθήκης της Λοζάνης και η καθιέρωση αρχών συνεργασίας με την τουρκική κυβέρνηση, η εισβολή του παπά-Ευθύμ για να γίνει πραξικοπηματικά Πατριάρχης καταργώντας όλες τις εκκλησιαστικές διαδικασίες, υποδήλωνε την διάθεση των αρχών του νέου κράτους να μην τηρήσουν την Συνθήκη¹²⁴. Η παραίτηση Μελέτιου, η απέλαση του Κωνσταντίνου ΣΤ' έθεσαν σε αμφισβήτηση το κύρος του Πατριαρχείου, που αποκαταστάθηκε για την αντιμετώπιση του ρωσικού κινδύνου στην εποχή Στάλιν, όταν επαναλειτούργησε η Ρωσική Εκκλησία και άρχισε να διεισδύει στις ορθόδοξες εκκλησίες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Η

¹²⁰ α. Διπλωματικό και ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ Φ. Β/35.2 μετάφραση και

β. DEVRE : II C I L T : 4 İÇTİMA SENESİ: II T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 4 Şubat 1341 (1925)/ Μυστική συνεδρίαση της τουρκικής εθνοσυνέλευσης την 4/2/1925

¹²¹ Διπλωματικό και ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ Φ. Β/35 Επιστολή του Γενικού Προξένου της Ελλάδος στην Κων/πολη Σακελλαρόπουλου 2 έως 29-10-1929 αρ.πρωτ. 1493,1496, 1533, 1556 και 1640 περί δημοσιευμάτων εφημερίδας İKDAM

¹²² Zürcker, E. (2004). *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Σελίδα 234

¹²³ Ibid. Σελίδα 235.

¹²⁴ Συρίγος, Α., (2014). *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

διείσδυση έγινε με την αύξηση επιρροής της Ρωσικής Εκκλησίας δια των αποστολών, επίσημων επισκέψεων και υποτροφιών αλλά και υλικής υποστήριξης, κυρίως μετρητών. Όπως τονίζει σε άρθρο του ο Ψωμιάδης (1957), «Χωρίς ισχυρό Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι Ορθόδοξες και άλλες ανεξάρτητες Ανατολικές εκκλησίες στη Μέση Ανατολή θα αναγκαστούν να στραφούν όλο και περισσότερο στη Σοβιετική Ένωση» και συνεχίζει:

περιέργως, εμείς των Ηνωμένων Πολιτειών έχουμε αγνοήσει τα πλεονεκτήματα που θα μπορούσαν να έχουν αυτές οι Χριστιανικές εκκλησίες για τις δραστηριότητές μας στην Μέση Ανατολή, έχουμε δε ανταγωνιστεί δε αυτές με το ιεραποστολικό έργο των Καθολικών και Προτεσταντών ώστε η Δύση να συμβολίζει προσπάθεια καταστροφής της Ορθόδοξης πίστης, ενώ η Ρωσία φαίνεται ως ο πρωταθλητής της Ορθοδοξίας¹²⁵.

Κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπισε η ομογένεια και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ήταν η επιβολή του Κεφαλικού Φόρου ή Φόρου Περιουσίας. Η αναγκαστική εκποίηση μέρους της περιουσίας των ιδιοκτητών περιουσίας για να ανταπεξέλθουν στην έκτακτη ανάγκη ή η αναγκαστική μετακίνηση στα στρατόπεδα εργασίας του Aşkale, δημιούργησε τεράστια προβλήματα στο ποίμνιο του Πατριαρχείου αλλά και συρρίκνωση των δικών του περιουσιακών στοιχείων. Το 1942 δημιουργήθηκε το Ορφανοτροφείο της Χάλκης και επιδόθηκε στην παρακείμενη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων της Τουρκίας.

Επιπλέον προχώρησε σε παράνομη κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων αν και είχε υπογράψει αλλά δεν έχει ακόμη εντάξει στην νομοθεσία της την Σύμβαση για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης με κανονιστικό πλαίσιο για την εκτέλεση της του 1954 (Η Τουρκία εντάσσεται στην Ομάδα Ι κρατών και υπέγραψε το πρώτο πρωτόκολλο την 15/12/1965 όχι όμως και το δεύτερο του 26/3/1999)¹²⁶.

Η ψυχροπολεμική εποχή συμπίπτει με την κυριαρχία τριών Πατριαρχών του Μάξιμου του 5^{ου} (1946-1948), του Αθηναγόρα (1948-1972) και του Δημητρίου (1972-1991)¹²⁷. Ο Μάξιμος ανέκτησε τον έλεγχο των νοσοκομείων και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων του Βαλουκλή και της εκκλησίας του Σωτήρα Χριστού Γαλατά. Ίδρυσε το γραφείο τύπου του Πατριαρχείου, συνέβαλε στην επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος της Κύπρου το 1946, στο δε εκκλησιαστικό κίνημα συνέβαλε στην ορθόδοξη συμμετοχή στο νέο-ιδρυθέν Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών το 1948. Η ανάπτυξη σχέσεων με Ρώσους διπλωμάτες στην Τουρκία για να ενημερώνεται για τις εξελίξεις

¹²⁵ Psomiades, H. (1957). *Soviet Russia and the Orthodox Church in the Middle East*. Middle East Journal, Vol.11, No.4, pages 381.

¹²⁶ Σύμβαση για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης της Unesco, όπως ανακτήθηκε στο http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹²⁷ Kitromilidis, P. (2010). «The Ecumenical Patriarchate» Στο «Eastern Christianity and the Cold War, 1945-1991». USA: Routledge.σελίδα221

στη Ρωσική εκκλησία που εποφθαλμιούσε την ηγεσία της Ορθοδοξίας τον έκανε ανεπιθύμητο στην Ελλάδα.

5.1. Πατριάρχης Αθιναγόρας

Για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ρωσικής επιρροής στην Ορθοδοξία (και με συμφωνία της τουρκικής κυβέρνησης) για την αντιμετώπιση του κινδύνου του κομμουνισμού η Τουρκία επέτρεψε την εκλογή του Πατριάρχη Αθιναγόρα, αν και δεν διέθετε τουρκική υπηκοότητα¹²⁸. Η άφιξη του έφερε νέα περίοδο ελληνοτουρκικών σχέσεων το 1949. Η τροποποίηση του νόμου 5404/31/5/1949 ΦΕΚ7224 περί Βακουφίων, ήταν η πρώτη σημαντική αλλαγή που ακολούθησε την ενθρόνιση. Αφορούσε την άρση του άρθρου 24 του αρχικού νόμου και του νόμου 2762 που αντικαταστάθηκε με τον 3513, με αλλαγή του άρθρου 1¹²⁹. Ο Αθιναγόρας δεν προερχόταν από το Φανάρι, είχε υπηρετήσει σε σημαντικές θέσεις και ήταν βέβαιο ότι δεν θα ακολουθούσε την Φαναριώτικη παράδοση. Με την εφαρμογή καινοτόμου επικοινωνιακής στρατηγικής, έγινε ο πρώτος Πατριάρχης που επισκέφθηκε τον Ισμέτ Ινονού στην Άγκυρα και μετέφερε προσωπικό μήνυμα του Προέδρου των ΗΠΑ Τρούμαν. Ακολούθησαν συναντήσεις με τον Πρόεδρο Celal Bayar, Πρωθυπουργό Adnan Menderes. Το 1952, ο Πατριάρχης υποδέχθηκε τον Πρωθυπουργό Menderes για πρώτη φορά στο Φανάρι. Ακολούθησε η επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους της Ελλάδος τον Ιούνιο 1952, κατά την διάρκεια επίσημης επίσκεψής τους¹³⁰, ενώ δραστηριοποιήθηκε στην οικουμενική κίνηση, επιδιώκοντας να καθιερώσει τις καλύτερες σχέσεις μεταξύ των Χριστιανών. Ο Αθιναγόρας, «ήταν ο μόνος Πατριάρχης που επισκέφθηκε τον (και προσευχήθηκε στον) ναό της Αγίας Σοφίας μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης»¹³¹.

Τα γεγονότα του πογκρόμ το 1955, αποτυπώνονται σε άρθρο του Economist όπως διατυπώνεται από την αναφορά του γενικού προξένου προς το Υπουργείο Εξωτερικών 15/10/1955 και αναλύονται οι συλλογισμοί:

Οι Τούρκοι είναι κατά βάθος βάρβαροι, ότι οι ταραχές προετοιμάστηκαν από τους βρετανούς για να καταδειχθεί στους Έλληνες η ένταση των περί Κύπρου τουρκικών αισθημάτων και ότι ο όχλος εξαπελύθη από τον Menderes, επιθυμούντος να αποσπάσει την προσοχή από τις εσωτερικές δυσχέρειες της χώρας

και στην αλληλογραφία του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών που παραθέτει: α) Σημείωμα της ΚΥΠ από 20/9/1955, όπου αναφέρει ότι η συντελούμενη μετακίνηση μουσουλμανικών

¹²⁸ Μάμαλος, Γ-Σ., *Το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης κατά την περίοδο 1912-1972 Διεθνής Πολιτική και Οικουμενικός Πατριάρχης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

¹²⁹ Επίσημη Εφημερίδα της Τουρκικής Κυβερνήσεως, τροποποιητικός Νόμος περί Βακουφίων όπως ανακτήθηκε την 24/11/2019 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7224.pdf>

¹³⁰ Kitromilidis, P. (2010). «*The Ecumenical Patriarchate*». Στο «*Eastern Christianity and the Cold War, 1945-1991*». USA: Routledge. σελίδα 225

¹³¹ Αλεξανδρή, Α. (1988). *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*. : Εκδόσεις Γνώση. σελίδα 134

πληθυσμών από τη Θράκη γίνεται με αφορμή εργασία ή σπουδές και β) έγγραφο συλλόγου Προστασίας Προσφύγων Δυτικής Θράκης με ημερομηνία 17/10/1954 και υπογραφές των Προέδρου Mehmet Baydar και λοιπό Δ.Σ.:

Οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης έχουν εξαιρεθεί από την ανταλλαγή πληθυσμών που προέβλεψε η Συνθήκη της Λοζάνης. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να τυγχάνουν ισότιμης αντιμετώπισης με τους Ρωμιούς της Πόλης. Δηλαδή θα πρέπει οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης να απολαμβάνουν/δικαιούνται την ίδια ευημερία και ευδαιμονία και ελευθερίες των Ρωμιών της Πόλης¹³².

Η αφορμή της έκρηξης στο τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης και η διάδοση της πληροφορίας δια του τύπου δημιούργησε νευρικότητα στην λαϊκή μάζα των Τούρκων και ξεκίνησαν πορείες διαμαρτυρίας, έκτροπα και καταστροφές εναντίων των Ρωμιών που απέδωσε ο Adnan Menderes σε κομμουνιστές. Ο Özcan, G. (2013) αναφέρει ότι στα γεγονότα υπάρχει διάσταση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορεί να συζητηθεί ως παράδειγμα έμμεσης εχθρικής στάσης κατά των ξένων αλλά και του αφηγήματος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής με τα γεγονότα του 1955 και την απόφαση του 1964¹³³.

Μέχρι το 1972 αντιμετώπισε τις επιθέσεις των Νεότουρκων, τις συνέπειες του Κυπριακού, τις απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων και την απαγόρευση λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης που λειτουργούσε από το 1844, με απόφαση του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου της Τουρκίας το 1971.

Το έργο του μπορεί να συνοψιστεί ότι συνετέλεσε στην ενσάρκωση του οράματος του Πατριαρχείου για την Χριστιανική Εκκλησία και έγινε τρόπος ζωής για την Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης. Η δημιουργία τριών ακαδημαϊκών κέντρων εκπλήρωσε την αποστολή σε τομείς εκπαίδευσης, υποτροφίας και διαλόγου: το ορθόδοξο Κέντρο στο Chambésy στην Ελβετία (1966), το Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών στη Θεσσαλονίκη (1968) και την Ορθόδοξη Ακαδημία της Κρήτης (1968). Στον τομέα της δι-ορθόδοξης ενότητας, υλοποιήθηκαν τέσσερεις Παν-ορθόδοξες διασκέψεις στη Ρόδο και μία στο Chambésy από το 1961 έως 1968, με συζήτηση σχέσεων Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων. Ακολούθησε η αποστολή παρατηρητών στη δεύτερη σύνοδο του Βατικανού (1962-5). Ξεκίνησε επίσημη αλληλογραφία μεταξύ των δύο Εκκλησιών. Το 1964 κατά τη διάρκεια επίσκεψης στην Ιερουσαλήμ συναντήθηκε με τον Πάπα της Ρώμης

¹³² α. Διπλωματικό και ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ Φ. Β/35.2 15 Οκτώβρη 1955 3765/ΣΤ/Ι3 Economist

β. Διπλωματικό και ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ Φ. Β/35.2 μετάφραση ΥΠΕΞ 20 Σεπτεμβρίου 1955 40252/40253 Σημείωμα περί δράσεως και επιδιώξεων Συλλόγου προσφύγων Δυτικής Θράκης και

γ. Διπλωματικό και ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ Φ. Β/35.2 μετάφραση ΥΠΕΞ 27 Σεπτεμβρίου 1955 40252/4025

¹³³ Özcan, G. (2013). Στο *Yalnız ve Endişeli Ülke: Türkiye* άρθρο «Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Yabancı Düşmanlığı». Açık Toplum Vakfı: Ηλεκτρονική Έκδοση. σελίδα 54

Παύλο ΣΤ', μια συνάντηση που οδήγησε στην πρώτη προσπάθεια επανένωσης των Εκκλησιών από το Σχίσμα του 1054. Το 1967 επισκέφθηκε την Εκκλησία της Ρώμης και της Αγγλίας.

Πραγματοποίησε τρεις προσκυνηματικές επισκέψεις στα Πατριαρχεία Αλεξάνδρειας, Αντιόχειας και Ιερουσαλήμ το 1959 και της Σερβίας, Ρουμανίας και Βουλγαρίας το 1967. Το 1963 επισκέφθηκε το Άγιο Όρος και την Εκκλησία της Ελλάδος, το 1969 την Σόφια και το 1970 την Αυστρία.

Το εσωτερικό ιεραποστολικό έργο του αφορούσε θρησκευτικές εκδόσεις και κοινωνικό έργο προικοδότησης των απόρων νέων κοριτσιών, ιδρυμάτων θερινής στέγης εργαζομένων νεανίδων και Παιδόπολη Χριστού της νήσου Πρώτης. Επανίδρυσε το Πατριαρχικό Τυπογραφείο το 1951 (-1964) και εξέδιδε τα περιοδικά «Ορθοδοξία» (1926-1963), «Απόστολος Ανδρέας» (1951-1964). Η απρόσκοπτη λειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και η ανάπτυξή της αποτέλεσε προτεραιότητά του. Κατά τη διάρκεια της Πατριαρχίας του, ο θεσμός των εκκλησιαστικών Οφφικίων απέκτησε χαρακτήρα απόδοσης τιμής σε λαϊκούς. Έδωσε διεθνή και Οικουμενικό χαρακτήρα στην ορθόδοξη εκκλησία με την εξέλιξη των επαρχιών του θρόνου και «ενδυνάμωσε τον θεσμό πέραν των τουρκικών συνόρων»¹³⁴.

Η ημιαυτόνομη εκκλησία της Κρήτης απέκτησε τον νέο καταστατικό χάρτη το 1961. Στην Ευρώπη η Επισκοπή της αυτόνομης εκκλησίας της Φινλανδίας έγινε Μητρόπολη το 1972. Η Μητρόπολη Θυατείρων, με δικαιοδοσία σε όλη την Ευρώπη (1922-1954, 1963-8), προήχθη από το 1968, σε Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας. Η Ρωσική Εξαρχία της Δυτικής Ευρώπης, από το 1965 εντάχθηκε στην Εκκλησία της Κων/πολης το 1971. Η Αρχιεπισκοπή της Αμερικής το 1970 προήχθη στην τάξη των Ιερών Μητροπόλεων του Οικουμενικού θρόνου και ο Αρχιεπίσκοπος ως έκτακτος Πατριαρχικός Έξαρχος. Η Μητρόπολη Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας (1924) ονομάστηκε Αρχιεπισκοπή και το 1970 η Νέα Ζηλανδία ανεξαρτητοποιήθηκε. Το 1961 αναγνώρισε την Βουλγαρική Εκκλησία ως Αυτοκέφαλο Πατριαρχείο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει ειδική μεία στον Μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου (1950 - 1963) Μελίτων Χατζή. Κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του στη Μητρόπολη Ίμβρου και Τενέδου ίδρυσε στα δύο νησιά επτά σχολεία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ένα ημιγυμνάσιο καθώς και κατηχητικά σχολεία. Ήταν ο πρώτος Ιεράρχης που εκπροσώπησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην επίσκεψή του στο Βατικανό κατά την τελετή της άρσεως των αναθεμάτων (1965) και προήδρευσε στην Α΄ Πανορθόδοξη Σύνοδο της Ρόδου. Κατά το διάστημα 7 - 16 Ιουλίου 1972, από τον θάνατο του Πατριάρχη

¹³⁴ Μάμαλος, Γ-Σ., *Το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης κατά την περίοδο 1912-1972. Διεθνής Πολιτική και Οικουμενικός Πατριάρχης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα. Σελίδα 409

Αθηναγόρα μέχρι και την εκλογή του Πατριάρχη Δημητρίου, ο Μητροπολίτης Μελίτων διορίστηκε με συνοδική απόφαση Προεδρέων της Ιεράς Ενδημούσης Πατριαρχικής Συνόδου. Μετά τον θάνατο του Αθηναγόρα (1972) θεωρούνταν βέβαιος διάδοχός του, αλλά η τουρκική κυβέρνηση διέγραψε από τον κατάλογο των υποψηφίων για τον πατριαρχικό θρόνο το όνομα του μαζί με τα ονόματα και άλλων ιεραρχών. Κατά την Πατριαρχία του Δημητρίου υπήρξε ο στενότερος των συνεργατών του και ιθύνων νους του Φαναρίου έως και το 1984.

Ο Μελίτων Χατζής υπήρξε πνευματικός πατέρας του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου και πολλών άλλων ιεραρχών του Οικουμενικού Θρόνου.

5.2. Πατριάρχης Δημήτριος

Η ανάληψη της ηγεσίας από τον Πατριάρχη Δημήτριο (1972-1991), σηματοδεύτηκε από την συνεχή συρρίκνωση του ομογενειακού στοιχείου και τον μαρασμό των ιεραρχών που είτε δεν διέθεταν τουρκική υπηκοότητα είτε απώλεσαν την υπηκοότητα όπως έγινε με τους μητροπολίτες Σελευκείας Αιμιλιανού και Ιακώβου Φιλαδελφείας. Το εχθρικό κλίμα κορυφώθηκε με την εισβολή της Κύπρου και ανακόπηκε με την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις προσδοκίες της Τουρκίας για τη δική της ένταξη, αλλά και τις συνομιλίες μεταξύ των δύο χωρών.

Ο Πατριάρχης Δημήτριος επισκέφθηκε την Αθήνα και την Ρώμη το 1987 ανταποδίδοντας την επίσκεψη του Πάπα στο Φανάρι το 1979 και στη συνέχεια την Πολωνία. Τον Δεκέμβριο επισκέφθηκε τα Πατριαρχεία Ιεροσολύμων και Αλεξανδρείας. Τον Δεκέμβριο 1989 επισκέφθηκε τον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας Özal. Το γεγονός της υποδοχής από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας θεωρήθηκε αναβάθμιση του ρόλου του Πατριάρχη, διότι μέχρι τότε γινόταν δεκτός μόνο από τον Νομάρχη Κων/πολης, αλλά και διότι η Τουρκία δεν θα μπορούσε να επικρίνει την συνάντησή του με άλλους αρχηγούς κρατών.

Το 1990 για πρώτη φορά στην ιστορία Πατριάρχης επισκέφθηκε τις ΗΠΑ. Σημείο καμπής, αφού έτυχε υποδοχής αρχηγού κράτους από τον Πρόεδρο Bush και συναντήθηκε με αξιωματούχους των ΗΠΑ και τον Γ.Γ. του ΟΗΕ Perez De Cuellar. Ο Αμερικανικός τύπος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον αντικατοπτρίζοντας τη νέα άποψη της Αμερικανικής κυβέρνησης σχετικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹³⁵. Έχοντας βιώσει την συρρίκνωση του πληθυσμού της Πόλης αλλά και τις πιέσεις του κράτους παρουσιάζει την εικόνα του μειλίχιου Πατριάρχη: «Οί Σταυροί του υπήρξαν πολλοί, καί ο μεγαλύτερος όλων ή Πατριαρχία πού τοῦ ἐπεβλήθη. Γι' αὐτό καί δέν τήν

¹³⁵ Macar, E. (2019). The Ecumenical Patriarchate under Patriarch Bartholomew and Greek-Turkish relations. Στο *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation From Europeanization to de-Europeanization*. Edited by Heraclides ,A.-Gizem Alioğlu Çakmak. London: Routledge

χάρηκε, τήν υπέστη θυσιαστικά μέ πόνο βουβό!»¹³⁶ που όμως κατόρθωσε να εξασφαλίσει την άδεια αναστήλωσης του Πατριαρχείου από τις τουρκικές αρχές το 1985 (αναστηλώθηκε από τον ευεργέτη Π. Αγγελόπουλο που είχε ιδιαίτερους δεσμούς με το Πατριαρχείο¹³⁷). Από το 1980 παρατηρείται και μια ζωντάνια κατά τις εορτές του Πάσχα με την αθρόα άφιξη Ελλήνων τουριστών και την πλημμυρίδα φωτός από τα αναμμένα κεριά και τις πλημμυρισμένες από κόσμο εκκλησίες¹³⁸: Η έναρξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Τουρκία και η εισροή συναλλάγματος ανέστρεψε μερικώς την καχυποψία των πρωτοβουλιών και κινητικότητας του Πατριάρχη, πρωτεργάτη της πρωτοβουλίας για την προστασία του περιβάλλοντος. Θα ακολουθήσει όμως μια επόμενη περίοδος της Πατριαρχίας του Βαρθολομαίου και της ζωντάνιας που θα καλπάζει και θα καταπνίξει τις φωνές περί παπισμού και ύποπτου Πατριάρχη.

Σημαντική ήταν επίσης η πρωτοβουλία ανακήρυξης της 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1989 ως Αρχή της Ινδίκτου ή εκκλησιαστικού έτους με έκδοση Πατριαρχικής εγκυκλίου και καθιέρωση της ημέρας αυτής ημέρας προσευχής για το περιβάλλον.

5.3. Η Α.Θ.Π. Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος: Πράσινος Πατριάρχης

Η εκλογή του Βαρθολομαίου την 22 Οκτώβρη 1991, έγινε χωρίς παρεμβάσεις και σηματοδότησε την εποχή του Πράσινου Πατριάρχη, που κατόρθωσε να αναστρέψει το κύμα της φυγής με αυτό της επιστροφής και το άνοιγμα των σχολείων της Ίμβρου μετά από 50 χρόνια. Η παρουσία του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη συνοδεύεται και από ισχυρό κύμα επισκεψιμότητας, με τη μορφή θρησκευτικού τουρισμού και δημιουργεί συνθήκες αποδοχής και εσόδων για το τουρκικό κράτος από επισκέπτες Ορθόδοξου δόγματος πίστης. Το τελευταίο αποτελεί και διαπραγματευτικό χαρτί των τουρκικών αρχών ότι υπάρχει ανεξιθρησκεία. Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν επιτραπεί λειτουργίες σε απομακρυσμένες εκκλησίες στην Ανατολία και παρατηρείται παρουσία εγκατεστημένων Ουκρανών και Ρώσων στις ελληνορθόδοξες εκκλησίες. Επίσης προστασία τέλεσης των λειτουργιών από ισχυρές δυνάμεις ασφαλείας έξω αλλά και μέσα στους ναούς. Το κλίμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με επιθέσεις και καταστροφές σε

¹³⁶ Σεβ. Μητροπολίτου Σεβαστείας κ. Δημητρίου, Διευθυντού του Ίδιαιτέρου Πατριαρχικού Γραφείου όπως ανακτήθηκε από την <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=289&tla=gr>

¹³⁷ Από τη συνέντευξη Αγγελόπουλου στην Καθημερινή την 16/12/2018 «Αναμφισβήτητα ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄, κατά κόσμον Γεώργιος Αγγελόπουλος, που ξεκίνησε από τη Δημητσάνα και κατέληξε να μαρτυρήσει απαχονισμένος το 1821 στην πύλη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Πόλη. Από εκεί κρατούν οι ιδιαίτεροι δεσμοί της οικογένειάς μας με το Πατριαρχείο» όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα <https://www.kathimerini.gr/1000314/gallery/proswpa/syntenty3eis/kwn-aggeloporoylos-sthn-k-akmazei-oti-ginetai-e3w-ap-thn-ellada>.

¹³⁸ Βάλαμο στις ψυχές της ομογένειας που είδε τις εκκλησίες γεμάτες, άκουσε την ελληνική γλώσσα και γέλια Ελλήνων συνανθρώπων να αντιλαλούν στους δρόμους της Πόλης (βίωμα της ερευνήτριας).

ορθόδοξα νεκροταφεία και ναούς με αποτέλεσμα την τοποθέτηση καμερών σε νεκροταφεία (μαρτυρία της ερευνήτριας από το νεκροταφείο Βαλουκλή) και στην Ίμβρο¹³⁹.

Η δραστηριότητα του Πατριαρχείου δεν ήταν μόνο προς το εξωτερικό και τις διεθνείς σχέσεις, ήταν και προς την κατεύθυνση της διεκδίκησης περιουσιακών στοιχείων του Πατριαρχείου είτε σε δικαστήρια της Τουρκίας είτε στα Ευρωπαϊκά δικαστήρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁴⁰. Υπήρξαν και θετικές απόψεις Τούρκων ακαδημαϊκών υπέρ της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης¹⁴¹.

Το 2010 το δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δικαίωσε την προσφυγή του Πατριαρχείου για το Ορφανοτροφείο της Χάλκης και διέταξε την άμεση απόδοση του ακινήτου στο Πατριαρχείο¹⁴². Όμως το γεγονός ότι έγινε συμβολική επιδίκαση αποζημίωσης δημιουργεί τροχοπέδη για την επισκευή του με αποτέλεσμα να υπάρχει ζήτημα επιβίωσης του κτιρίου.

Στη σημερινή εποχή όπου ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών έλεγξε τις εντάσεις, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν έχει αναγκαστική εφαρμογή και οι ισχυρές δυνάμεις του πλανήτη (κινούνται με βάση τα οικονομικά τους συμφέροντα) δεν εκπληρώνουν την εφαρμογή των διεθνών νομικών υποχρεώσεών τους, όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, και όπου οι θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς τάξης αμφισβητούνται. Η αναβίωση της «θηρησκευτικής σύγκρουσης»¹⁴³, με την εμφάνιση της Al Qaeda, η εθνοκάθαρση των Βαλκανίων, οι επιθέσεις την 9^η Σεπτεμβρίου 2001 δεν έχουν καμία σχέση με το Πατριαρχείο, έχουν όμως σχέση με τα όσα αντιμετωπίζει το Πατριαρχείο, είτε ως υπόδουλο στην πόλη που δημιουργήθηκε και έζησε 1700 χρόνια και πλέον, είτε με την μορφή του υβριδικού πολέμου που αντιμετωπίζει από την Εκκλησία της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Η ΑΘΠ ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ανακηρύχθηκε «Πράσινος Πατριάρχης»¹⁴⁴ λόγω των Οικολογικών ευαισθησιών και προβληματισμών που διατύπωσε αλλά κυρίως διότι συγκάλυψε τρεις Διασκέψεις στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης για την Παγκόσμια

¹³⁹ Δημοσίευμα Καθημερινής. <http://www.kathimerini.gr/409565/article/epikairothta/politikh/katadikh-vandalismwn-sthn-imbvo>

¹⁴⁰ Ομογένεια. <http://omogeneia-turkey.com/patriarchate-issues/prosfygiedad.html> και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0184+0+DOC+XML+V0//EL>

¹⁴¹ Ελευθεροτυπία. Δημοσίευμα <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=42103>

¹⁴² The European Court of Human Rights. Απόφαση Ecumenical Patriarchate v. Turkey https://7676076fde29cb34e26d-759f611b127203e9f2a0021aa1b7da05.ssl.cf2.rackcdn.com/eclj/ECLJ03.10-ENG-arr%C3%AAAtPatriarcatoecum%C3%A9nique-c-Turkey_15.06.2010-1.pdf

¹⁴³ Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική των 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη σελίδα 54

¹⁴⁴ Όρος του αποδόθηκε από τον Αντιπρόεδρο των ΗΠΑ Al Gore κατά την επίσημη επίσκεψή του στις ΗΠΑ το 1997 όπως δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα της Αρχιεπισκοπής Αμερικής. https://www.goarch.org/society/ecology/-/asset_publisher/jjcfEJYmKNJe/content/vice-president-al-gore-welcomes-the-green-patriarch-?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.goarch.org%2Fsociety%2Fecology%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_jjcfEJYmKNJe%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_E_OyFOGafPR0jN__column-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2 και αναφέρει ο Χρυσανγής στο άρθρο: Πράσινος Πατριάρχης όπως ανακτήθηκε από το: <https://www.patriarchate.org/the-green-patriarch>

Ευθύνη και Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα: την Βιωσιμότητα: Μια συνομιλία για το Περιβάλλον, την Ηθική και την Καινοτομία την 18-20 Ιουνίου 2012, την Θεολογία, Οικολογία και τον Κόσμο: Μια Συνομιλία για το Περιβάλλον, την Λογοτεχνία και τις Τέχνες την 8-10 Ιουνίου 2015 και την Τρίτη διεθνή «Διάσκεψη της Χάλκης», για την Θεολογία και την Οικολογία την 31/5 έως 4/6 2019 με θέμα «Θεολογική Εκπαίδευση και Οικολογική εγρήγορση»¹⁴⁵. Ο Πράσινος Πατριάρχης δεν θα υποστήριζε τόσο ένθερμα τη φύση και την προστασία της αν δεν καταγόταν από ένα νησί και δεν είχε μεγαλώσει συμφιλιωμένος με τη φύση.

Η συνέντευξη του Πατριάρχη στην εφημερίδα Τα Νέα την 9/11/2019, απαντά σε ερωτήματα της συμμετοχής του Πατριαρχείου σε ζητήματα της κλιματικής αλλαγής από τριακονταετίας και της δραστηριότητας με «εννέα διεθνή συμπόσια διαθρησκευτικά και με συμμετοχή επιστημόνων διαφορετικών ειδικοτήτων αλλά και εκπροσώπους διαφορετικών θρησκευμάτων». Κάνει χρήση της ελληνικής λέξης και παγκόσμια αναγνωρισμένου όρου «οικολογία» και εξηγεί ότι η λέξη «οίκος, σημαίνει σπίτι, το σπίτι όλων μας»¹⁴⁶.

Ο Βαρθολομαίος από την ενθρόνισή του και εντός 3 ετών και ενός εξαμήνου επισκέφθηκε είκοσι τρεις χώρες από την Μόσχα έως την Αιθιοπία. Η συχνές μετακινήσεις αυτές είναι στις μέρες μας τρόπος ζωής για τον Οικουμενικό Πατριάρχη.

Ο τρόπος που ανέπτυξε την προστασία του περιβάλλοντος δημιούργησε μια ασπίδα προστασίας εναντίον τουρκικών δημοσιευμάτων που έκαναν λόγο για επανασύσταση της μεγάλης Ιδέας και του νέου κράτους Παπισμού στην Τουρκία. Οι εκδηλώσεις για παγκόσμια δράση ξεκίνησαν με συμπόσια εν πλω αρχικά στο Αιγαίο Πέλαγος, στη Μαύρη θάλασσα, στο Δούναβη, στην Αδριατική, στη Βαλτική, στον Αμαζόνιο Ποταμό στον Αρκτικό Ωκεανό, στο Mississippi Ποταμό και τις Διασκέψεις της Χάλκης. Άνοιξε δηλαδή την βεντάλια της περιβαλλοντικής δράσης σιγά-σιγά και επεκτάθηκε σε όλη την υφήλιο¹⁴⁷.

Η εξέταση των δημοσιευμάτων τουρκικού τύπου που κάνουν αναφορές στο Οικουμενικό Πατριαρχείο πολλές φορές είναι προκλητικές έως επικίνδυνες αφού έχουν τίτλους «Η Κων/πολη δεν θα γίνει Παπικό κράτος» και συνοδεύονται από πορείες διαμαρτυρίας έξω από το Φανάρι (και σιγή ενός λεπτού την 09.05 π.μ. λόγω της εκδήλωσης τιμής την 10 Νοεμβρίου, για την επέτειο θανάτου του Κεμάλ Ατατούρκ), διότι συνεδριάζει η Σύνοδος για εκλογή νέου Αρχιεπισκόπου στην Κύπρο. «Κρίση περιουσιών μεταξύ του Πατριαρχείου και την Εκκλησία της Ελλάδος».

¹⁴⁵ Διασκέψεις της Χάλκης. <http://www.halkisummit.com/hs3/press-release-gr/>

¹⁴⁶ Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Βαρθολομαίος: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλματα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

¹⁴⁷ Χρυσανγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Αποστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America. Σελίδα 250-265.

Υπάρχουν όμως και άκρως ειρωνικά δημοσιεύματα στον αρμενικό τύπο Agos «Ακούσατε- Ακούσατε το πραξικόπημα έκανε το Οικουμενικό Πατριαρχείο για να αναστήσει το Βυζάντιο» αρθρογράφου ελληνικής καταγωγής¹⁴⁸.

Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος συνέβαλε στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων αναπτύσσοντας σχέση συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών χρησιμοποιώντας επικοινωνιακές τεχνικές και ανάπτυξη. Κυρίως όμως διότι τάχθηκε υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. διότι πιστεύει ότι μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα και ισχυρό συμβολισμό αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας μεταξύ δυτικού και Ισλαμικού κόσμου και να βάλει ένα τέλος στη συζήτηση περί σύγκρουσης πολιτισμών όπως καταγράφηκε στο ψήφισμα του Αμερικανικού Κογκρέσου¹⁴⁹.

Το μήνυμα του Πατριάρχη σε σχέση με την Ευρώπη είναι ότι «υπάρχει αλληλεξάρτησις των ανθρώπων, των θεσμών, και των πολιτισμών»¹⁵⁰. Η θεωρία αλληλεξάρτησης Keohane & Nye (1989), καταγράφει ότι «οι θεσμοί μπορούν να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη ανάμεσα στα κράτη» και παραθέτουν ως ένα από τα τρία χαρακτηριστικά της σύνθετης αλληλεξάρτησης ότι «Οι κοινωνίες συνδέονται με πολλαπλούς τρόπους, συμπεριλαμβανομένων των ανεπίσημων δεσμών μεταξύ κυβερνητικών ελίτ καθώς και επισήμων διακανονισμών Υπουργείων Εξωτερικών, ανεπίσημων δεσμών μεταξύ μη-κυβερνητικών ελίτ και υπερεθνικών Οργανισμών»¹⁵¹.

Ο Βαρθολομαίος χαρακτηρίστηκε ως ο ιεράρχης που γεφύρωσε την Ανατολή με την Δύση. Ο Δρ. Joel Delobel του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίνης στο Βέλγιο κατά την απονομή του τιμητικού διδακτορικού τίτλου στον Πατριάρχη Βαρθολομαίο, το 1996 λέει:

Η πρώτη από τις γέφυρες είναι αυτή που ενώνει τις διάφορες Ορθόδοξες Εκκλησίες, η δεύτερη γέφυρα είναι αυτή που προσεγγίζει την Ευρώπη, μια γέφυρα η οποία δημιουργήθηκε από τις σθεναρές εκκλησίες του Πατριάρχη για τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Ανατολή και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Εν μέσω ενδοιασμών σχετικά με το μέλλον της Ένωσης, η επίμονη έκκλησή του για μια ολοκληρωμένη Ένωση και το ενδιαφέρον του για την προστασία του περιβάλλοντος είναι οι κατευθυντήριες αρχές τόσο για την Ανατολή όσο και για τη Δύση και η τρίτη γέφυρα είναι αυτή που θα διευκολύνει το διάλογο μεταξύ όλων των Χριστιανικών Εκκλησιών¹⁵².

¹⁴⁸ Άρθρα εφημερίδων: <https://www.milligazete.com.tr/haber/749735/istanbul-vatikan-olmayacak>

<http://www.fatih.gov.tr/fener-rum-ortodoks-patrikhanesi>

<http://www.gunes.com/dunya/patrikhane-ile-yunan-kilisesi-arasinda-arazi-krizi-916738>

<https://www.sabah.com.tr/haberleri/fener-rum-patrikhanesi>

<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/16497/duyduk-duymadik-demeyin-darbeyi-bizansi-diriltmek-icin-patrikhane-yapti>

¹⁴⁹ Αμερικανικό Κογκρέσο, 115^η συνεδρίαση υπ' αριθμ. ψήφισμα 732 όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα :<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-resolution/732/text?format=txt> και

<https://www.congress.gov/115/bills/hres/732/BILLS-115hres732ih.pdf>

¹⁵⁰ Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Βαρθολομαίος: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλτα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

¹⁵¹ Keohane, P. and Nye, J. (1989). Power and Interdependence. Glenview: Scott, Foresman and Company. σελίδες 23-37

¹⁵² Silber, J. Επίτιμος Πρόεδρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Καθηγητής Φιλοσοφίας και Δικαίου Πανεπιστήμιο της Βοστώνης, όπως δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα: https://www.patriarchate.org/ar/peace-maker/-/asset_publisher/B0nbIY16rPYu/content/patriarches-bartholomaios-pathos-gia-eirene/null

Το Αμερικανικό Κογκρέσο τον Φεβρουάριο του 2018, αναγνωρίζει ότι «Το Πατριαρχείο είναι η ζώσα πραγματικότητα της θρησκευτικής συνύπαρξης από το 1453». Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος βραβεύτηκε με το βραβείο του Κογκρέσου διότι «συντόνισε, με θρησκευτικούς ηγέτες του κόσμου, την σύνταξη μηνύματος για να καταδικάσουν τις επιθέσεις της 9ης Σεπτεμβρίου 2001 ως αντιθρησκευτική πράξη»¹⁵³.

Τον Οκτώβριο του 2018, το Οικουμενικό Πατριαρχείο συμφωνεί να επιτρέψει στην Ουκρανία την Αυτοκεφαλία της Εκκλησίας της, ανεξαρτητοποιώντας την από την Ρωσική εκκλησία, επίβλεψη και επιρροή. Την 5/1/2019, υπεγράφη στο Φανάρι ο Κανών Αυτοκεφαλίας της Ουκρανικής Εκκλησίας με έντονες διαμαρτυρίες περί σχίσματος της Ρωσικής Εκκλησίας¹⁵⁴. Έκτοτε το πολεμικό κλίμα εναντίον του Πατριαρχείου εντάθηκε, το ίδιο και οι ρητορικές επιθέσεις. Η συνέντευξη του στην εφημερίδα Τα Νέα, απαντά για τις εξελίξεις στο Ουκρανικό ζήτημα και αν αυτό διαταράσσει την ενότητα της Εκκλησίας «τα Αυτοκέφαλα είχαν όλα κάποια αντίδραση μέχρι να ριζώσουν. Το ίδιο θα συμβεί και με το Αυτοκέφαλο της Ουκρανίας» και συμπληρώνει «θα γίνει αποδεκτό ότι ήταν δικαίωμα των Ουκρανών να το αποκτήσουν και δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου να το αποδώσει»¹⁵⁵. Η εκκλησία της Ελλάδος αναγνώρισε το Αυτοκέφαλο με την απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου την 12^η Οκτώβρη 2019¹⁵⁶. Ακολούθησε την 8/11/2019, η ανακοίνωση του Πατριάρχη Αλεξανδρείας:

Το Παλαιάτο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, το δεύτερο τη τάξει, κατόπιν πολλής προσευχής, κατόπιν πολλής περισκέψεως, με την παρουσία των Αγίων Αρχιερέων, με την παρουσία του Εξοχολόγου Πρέσβευτος της Ελλάδος, θα ήθελα επισήμως να αναγγείλω ότι από σήμερα το Πατριαρχείο μας κατέγραψε στα δίπτυχα την Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ουκρανίας και τον Μακαριώτατο Προκαθήμενο αυτής κ. Επιφάνιο

ανακοίνωσε στον ναό της μεγαλύτερης αραβόφωνης ελληνορθόδοξης κοινότητας της πρωτεύουσας, τους Ταξιάρχες Καΐρου.¹⁵⁷ Οι αναγνωρίσεις των δύο ισχυρών ορθόδοξων Εκκλησιών αποτελούν εγγύηση, αναγνώρισης της Οικουμενικής διάστασης του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης.

Η χορήγησή της αναζωπύρωσε τη συζήτηση στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πολιτική διείσδυσης της Ρωσίας στον έλεγχο του Πατριαρχείου και της Οικουμενικής του ισχύος

¹⁵³ Αμερικανικό Κογκρέσο, 115^η συνεδρίαση υπ' αριθμ. ψήφισμα 732 όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-resolution/732/text?format=txt> και <https://www.congress.gov/115/bills/hres/732/BILLS-115hres732ih.pdf>

¹⁵⁴ <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2679&tle=gr>

¹⁵⁵ Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Συνέντευξη Βαρθολομαίου: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλτα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

¹⁵⁶ Εκκλησία της Ελλάδος, εισήγηση του Αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου, όπως ανακτήθηκε από την 9/11/2019, <http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/repository/ieronimos12102019.pdf>

¹⁵⁷ Πατριαρχείο Αλεξανδρείας Ανακοινωθέν,

<http://www.patriarchateofalexandria.com/index.php?module=news&action=details&id=1602> και δημοσίευμα στην ιστοσελίδα <https://www.skai.gr/news/world/to-patriarxeio-aleksandreias-anagnorise-aytokefalia-tis-oukranikis-ekklisias>

ως εργαλείο άσκησης πολιτικής υπερδύναμης¹⁵⁸. Σε κάθε περίπτωση η χορήγηση της Αυτοκεφαλίας έγινε μετά την βίαιη εισβολή της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο έδαφος της Ουκρανίας, την προσάρτηση της Κριμαίας με χρήση proxy war και με σκοπό της εξισορρόπηση της βίας ως μέσο στρατηγικής καταστολής της βίας. Η ενημερωτική έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το 2019, αναφέρει στα συμπεράσματά του ένα δημοσίευμα ρωσικής εφημερίδας της αντιπολίτευσης, Novaya Gazeta, ότι «η μόνη απώλεια του μεγάλου Σχίσματος θα είναι για τη Ρωσία» και ισχυρίζεται ότι το θέμα ίσως να ενισχύσει τη θέση του Βαρθολομαίου, ως ηγέτη του Ορθόδοξου κόσμου¹⁵⁹.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο στη Μόσχα για να ασκήσει σημαντική επιρροή επί του κινήματος για την Αυτοκεφαλία ήταν η απόφαση του Κύριλλου να μην συμμετέχει στο Παν-ορθόδοξο Συμβούλιο Εκκλησιών στην Κρήτη το 2016¹⁶⁰. Το Πατριαρχείο της Μόσχας όμως αποφάσισε να μην συμμετέχει στο Συμβούλιο, ισχυριζόμενο ότι η σύναξη δε θα ήταν επαρκώς αντιπροσωπευτική. Πριν από αυτήν είχαν ανακοινώσει την απόφαση μη συμμετοχής οι εκκλησίες της Αντιόχειας, Βουλγαρίας και Γεωργίας. Τα κίνητρα της Ρωσικής Εκκλησίας να απέχει, παραμένουν ασαφή.

Για την αντιμετώπιση των ηγετών που θέτουν τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των χωρών τους υπεράνω των προβλημάτων μείζονος σημασίας απαντά: «το καθήκον μας γίνεται βαρύτερο, διότι πρέπει να πείσουμε τους ανθρώπους με το παράδειγμά μας για την αναγκαιότητα της πνευματικότητας»¹⁶¹.

Την 17/10/2019 κλήθηκε να τιμήσει με την παρουσία του το διεθνές συνέδριο «Water Week» στο Άμστερνταμ ¹⁶². Μια διοργάνωση εκδηλώσεων με την επωνυμία «διεθνής εβδομάδα νερού», αφορά διεθνείς φορείς, κυβερνήσεις κρατών και επιχειρήσεις που ασχολούνται με το νερό, την εξοικονόμηση και νέους, καλύτερους τρόπους διαχείρισής του. Η ομιλία αφορά την ζωή:

Το νερό είναι ένα δώρο, το οποίο πρέπει να απασχολεί ολόκληρη τη δημιουργία. Η βαθιά μας πεποίθηση είναι ότι το νερό είναι το απαραβίαστο και αμετάκλητο δικαίωμα κάθε ανθρώπινου όντος και κάθε δημιουργήματος. Το νερό μας λικνίζει από τη γέννησή μας, μας στηρίζει στη ζωή και μας θεραπεύει όταν ασθενούμε. Μας ζωντανεύει το πνεύμα, καθαρίζει το σώμα και αναζωογονεί το μυαλό μας. Μοιραζόμαστε το θαύμα του νερού με ολόκληρη την δημιουργία.

¹⁵⁸ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2018). «Foreign Influence Operations in EU». διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI\(2018\)625123_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI(2018)625123_EN.pdf)

¹⁵⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2019). «Ukraine: Religion and Geopolitics-orthodox Split weakens Russia's influence». [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI\(2019\)635525_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI(2019)635525_EN.pdf)

¹⁶⁰ https://www.ecfr.eu/publications/summary/defender_of_the_faith_how_ukraines_orthodox_split_threatens_russia

¹⁶¹ Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Βαρθολομαίος: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλτα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

¹⁶² <https://www.amsterdamiww.com/2019/10/17/aiww-conference-2019-keynote-speakers/>

Στο Διεθνές Συνέδριο Θρησκευτικής Διπλωματίας με θέμα «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», στην Αθήνα την 11-12/11/2019, το βιντεοσκοπημένο μήνυμά του Πατριάρχη προς τους συνέδρους αναφέρει (Βαρθολομαίος, 2019): «Η ειρήνη μεταξύ των θρησκειών είναι βασική προϋπόθεση της ειρήνης μεταξύ των λαών και των πολιτισμών» τονίζει δε την αναβάθμιση του ρόλου της θρησκείας στο «Ζῶμεν κατά τὰς τελευταίας δεκαετίας μίαν ἐπαναξιολόγησιν τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν»¹⁶³.

Αναφέρεται δε στις τέσσερις σημαντικές λειτουργίες της θρησκείας: Ως πρώτη αναφέρει την «νοηματοδότησιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου», ως δεύτερη ότι «ἡ θρησκεία ἐξασφαλίζει ταυτότητα εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς πολιτισμούς», τρίτη «τὰ σημαντικώτερα πολιτισμικά ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὑψηλότεραι ἀξίαι του καὶ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τῆς διανοίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἰδιοφυΐας του, συνδέονται μὲ τὴν θρησκείαν» και η τέταρτη «ἀναφέρεται εἰς τὴν συμβολὴν τῆς εἰρήνης»¹⁶⁴.

Η αξιολόγηση του έργου μέχρι σήμερα θα μπορούσε να συνοψισθεί στα παρακάτω σημεία: Σε παγκόσμιο επίπεδο:

A) Ξεκίνησε παγκόσμια δραστηριότητα για θέματα προστασίας του περιβάλλοντος με συνόδους και συνέδρια σε όλες τις περιοχές του πλανήτη, ταυτίζοντας την ζημιὰ εναντίον του περιβάλλοντος με την αμαρτία¹⁶⁵.

B) Πρωτοστατεί στα Συνέδρια συνεργασίας όλων των θρησκειών.

Σε Εκκλησιαστικό επίπεδο:

A) Είναι ο μόνος που καθαγίασε Άγιο Μύρο τρεις φορές: το 1992, 2002 και 2012 το μοναδικό καθαγιασμένο λάδι που μοιράζονται όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί του κόσμου¹⁶⁶.

B) αναβίωσε το περιοδικό του Πατριαρχείου Ορθοδοξία

Γ) είναι ο μόνος που έχει αγιοκατατάξει τόσους πολλούς αγίους (συνολικά 225 και 4 πρόσφατα), ένδειξη της ζωτικότητας μιας θρησκείας και υλοποιείται κατόπιν αιτήματος της κοινωνίας.¹⁶⁷

¹⁶³ Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, (2019). «Βιντεοσκοπημένο Μήνυμα Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου για το Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συνδιοργάνωση περιοδικού «Foreign Affairs: The Hellenic Edition» και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα την 11 και 12/11/2019.

¹⁶⁴ Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, (2019). «Βιντεοσκοπημένο Μήνυμα Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου για το Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συνδιοργάνωση περιοδικού «Foreign Affairs: The Hellenic Edition» και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα την 11 και 12/11/2019.

¹⁶⁵ Χρυσανγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Αποστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America. Σελίδα 240.

¹⁶⁶ Χρυσανγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Αποστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America. Σελίδα 301.

¹⁶⁷ Χρυσανγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Αποστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America. Σελίδα 303 και <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2048&tla=gr> και <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2049&tla=gr>

Δ) Συγκάλεσε την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της ορθόδοξης Εκκλησίας στην Κρήτη το 2016

Ε) Κήρυξε την Αυτοκεφαλία της Ουκρανικής Εκκλησίας

Στο εσωτερικό της Τουρκίας:

Α) συνέβαλε στις προσπάθειες λειτουργίας των σχολείων της Ίμβρου 50 χρόνια μετά.

Β) Λειτουργήσε πολλές εκκλησίες της Κων/πολης και καθιέρωσε λειτουργίες σε διάφορες εκκλησίες στην Ανατολία, ορίζοντας Μητροπολίτες, πολλές από τις οποίες ερειπωμένες και κάποιες τις αναστήλωσε, συνεργαζόμενος με τις αυτοδιοικητικές αρχές της Τουρκίας.

Τα αίτια για τις επιτυχίες του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου σχετίζονται με την

α) μακροχρόνια διακονία στο τιμόνι του Οικουμενικού Πατριαρχείου

β) την σταθερότητα των θέσεων του για ζητήματα που απασχολούν όλους τους ανθρώπους, την επιμονή

γ) η αποδοχή των επιστημονικών θεωριών

δ) η αποδοχή και η αναγνώρισή του ιδίου και του έργου του από παγκόσμιους ηγέτες

ε) ο ενοποιητικός του ρόλος για την Ορθόδοξη Εκκλησία αλλά και γενικότερα των λαών

στ) το ότι είναι πολέμιος της αδικίας, της μη-ανεκτικότητας, της πείνας της αδιαφορίας με την ανακήρυξη του 2013, ως έτους «Παγκόσμιας Αλληλεγγύης»¹⁶⁸

ζ) υπέρμαχος της ανοικτής σκέψης, του διαλόγου, της συνεργασίας, της ειρήνης, της δημοκρατίας

Σήμερα αγωνίζεται για τα δικαιώματα της μειονότητας της Κων/πολης, Ίμβρου και Τενέδου, την αναστήλωση του Ορφανοτροφείου της Πριγκήπου και την λειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης¹⁶⁹.

Ο Μητροπολίτης Μιλήτου Απόστολος χαρακτηρίζει τον Βαρθολομαίο ότι έχει «υπερκεράσει τους προκατόχους του: την δραστηριότητα και το οργανωτικό πνεύμα του Ιωακείμ του Γ΄· την πνευματικότητα του Πατριάρχου Μαξίμου του Ε΄· την προορατικότητα του Πατριάρχου Αθηναγόρα του Α΄ και την ταπείνωσιν και μειλιχιότητα του Πατριάρχου Δημητρίου, και προκατόχου του»¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Πατέρας Χρυσανγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Απόστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America. Σελίδα 309.

¹⁶⁹ Οικουμενικό Πατριαρχείο. Βιογραφικά στοιχεία Πατριάρχη Βαρθολομαίου. <https://www.ec-patr.org/athp/index.php?lang=gr>

¹⁷⁰ Μητροπολίτης Μιλήτου Απόστολος, (2017). *Ο Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος Ένας Μεγάλος Πατριάρχης*. Χαλκιδική: Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Αναστασίας Φαρμακολύτριας. Σελίδα 44.

6. Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα

6.1. Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής

Πριν την ίδρυση της Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής στο Δυτικό ημισφαίριο υπήρχαν πολυάριθμες κοινότητες Ελληνορθόδοξων Χριστιανών. Η πρώτη ιδρύθηκε στην Νέα Ορλεάνη, Los Angeles από μικρή αποικία Ελλήνων εμπόρων. Ιστορικά, οι πρώτοι Έλληνες έποικοι εγκαταστάθηκαν στον Άγιο Αυγουστίνο της Florida τον Ιούνιο 1768. Η πρώτη μόνιμη κοινότητα ιδρύθηκε στην Νέα Υόρκη το 1892, στο σημερινό Αρχιεπισκοπικό Καθεδρικό Ναό της Αγίας Τριάδας και Επισκοπική έδρα της Αρχιεπισκοπής Αμερικής. Συστάθηκε το 1921 και αναγνωρίστηκε επίσημα από την πολιτεία της Νέας Υόρκης το 1922¹⁷¹. Το 1996 για την καλύτερη οργάνωση του ποιμνίου στην Αμερική ιδρύθηκαν οι Μητροπόλεις Τορόντο, Μπουένος Άϊρες και Παναμά και η Αρχιεπισκοπή περιορίστηκε στα όρια των ΗΠΑ. Σήμερα Ιδρύματα και Οργανισμοί που πλαισιώνουν την Αρχιεπισκοπή αποτελούνται από τα Εκπαιδευτικά Κέντρα του Ελληνικού Κολλεγίου-Ιεράς Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού, η ακαδημία Αγίου Βασιλείου, Ελληνικά Ημερήσια, 27 Απογευματινά και Σαββατιανά Σχολεία στην Αγγλική γλώσσα, 300 στην Ελληνική γλώσσα και σύνολο 25.250 μαθητών, η Εκκλησιαστική Βιβλιοθήκη και το Βιβλιοπωλείο στη Βοστώνη, ο θεσμός της Εσωτερικής και Εξωτερικής Ιεραποστολής με διάφορα Προσκυνήματα και Ορθόδοξα Ιεραποστολικά Κέντρα, η Εθνική Φιλόπτωχος Αδελφότητα Κυριών, το Γραφείο Κοινωνικής Προνοίας, Ηγεσία των 100, Τάγμα Αρχόντων Αγίου Αποστόλου Ανδρέου κλπ¹⁷².

6.1.1. Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος

Η παρουσία του έτερου Ίμβριου Αρχιεπισκόπου Αμερικής Ιακώβου (1948-1999) και η πολιτική του δράση στις ΗΠΑ, στο πεδίο της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αρχής της ισότητας και ο άτυπος διπλωματικός ρόλος με στόχο την ευνοϊκή αντιμετώπιση από μέρους της αμερικανικής ηγεσίας θεμάτων ελληνικού, εθνικού ενδιαφέροντος ενισχύουν την θέση ότι η ήπια ισχύς και ο ρόλος της θρησκείας είχαν επίδραση σε διεθνές επίπεδο (ελληνοτουρκικές σχέσεις, Κυπριακό, Οικουμενικό Πατριαρχείο κ.α.).

Ο Αρχιεπίσκοπος διατηρούσε τακτική αλληλογραφία με 10 Προέδρους αλλά και Υπουργούς των ΗΠΑ για οποιοδήποτε θέμα αφορούσε Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Κύπρου, εφημερία της Ελλάδος και της διασποράς. Έχοντας την εύνοια του Προέδρου Truman εξελέγη Αρχιεπίσκοπος το 1959 και διακόνησε έως το 1996. Το 1960, ο Kennedy, εξέδωσε το υπ. αριθμ.

¹⁷¹ Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής ιστοσελίδα <https://www.goarch.org/about>

¹⁷² Οικουμενικό Πατριαρχείο Αρχιεπισκοπές <https://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=gr&id=94>

346 Ψήφισμα της Γερουσίας, όπου αναγνωρίζει «την κατ’ Ανατολάς Ορθόδοξη Εκκλησία μείζονα θρησκεία και ως τέτοια ισότιμη προς τις άλλες μείζονες θρησκείες των ΗΠΑ» (επιστολή 2)¹⁷³. Οι σχέσεις με τους Αμερικανούς Προέδρους ήταν ιδιαίτερα φιλικές, με πνευματικό βάθος, υποστήριξη και ειλικρίνεια. Διακρίνουμε δύο τηλεγραφήματα την 20 και 26 Ιουλίου 1974 (υπ’ αριθμ. 30 και 31) προς τον Πρόεδρο Νίχσον το πρώτο με τίτλο «Παρότρυνση στον Πρόεδρο να εξασκήσει όλη την επιρροή του για κατάπαυση πυρός στην Κύπρο, που θα επέτρεπε ένα διάλογο για το καλό της ειρήνης, της ελευθερίας και της δικαιοσύνης» και το δεύτερο «Έκκληση αποστολής στην Κύπρο από τον 6^ο στόλο με πλάσμα αίματος...και την διαπίστωση ότι οι Τούρκοι πολλάκις επέδειξαν ασέβεια στις ΗΠΑ, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στις ηθικές αξίες, στα ανθρωπιστικά στάνταρς»¹⁷⁴.

Από την μελέτη του βιβλίου «Τα Άπαντα επί Πανανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εθνικών Θεμάτων», διαπιστώνεται ότι περισσότερες επιστολές αντάλλαξε (69 επιστολές) με τον Πρόεδρο Reagan. Η συμβολή του Αρχιεπισκόπου στο ζήτημα της εθελοντικής προσευχής στα Αμερικανικά σχολεία και οι εκδηλώσεις που οργάνωσε το 1987 για τον εορτασμό των 200 ετών του Αμερικανικού Συντάγματος με το οποίο κατοχυρώθηκαν οι θρησκευτικές ελευθερίες δεν διέφυγαν της προσοχής της Αμερικανικής ηγεσίας στις επιστολές υπ’ αριθμ. 31, 56 και 57¹⁷⁵. Κατά την Προεδρία Reagan, υπογράφηκε το ψήφισμα 308 της Βουλής και της Γερουσίας για τον χαρακτηρισμό της 25^{ης} Μαρτίου ως ημέρας της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, εθνικής ημέρας πανηγυρισμών της ελληνοαμερικανικής Δημοκρατίας¹⁷⁶. Προσπαθούσε να έχει προσεγγμένες διπλωματικές σχέσεις με την χώρα όπου φιλοξενούνταν και ήταν η πρώτη υπερδύναμη, για να μπορεί να λάβει βοήθεια. Δεν άφηνε όμως και κανένα γεγονός, που αφορούσε τον ελληνισμό (τηλεγράφημα υπ’ αριθμ 32 το 1984, για την καταγγελία τουρκικής προκλήσεως εναντίον του ελληνικού πολεμικού πλοίου «Πάνθηρ») ή τρομοκρατικές επιθέσεις σε βάρος Αμερικανών αξιωματούχων (επιστολή 28 για την δολοφονία George Tzantes στην Αθήνα) να περάσει χωρίς αντίδραση.

Ως προς τη δράση του στην Αμερική υπήρξε «Υποστηρικτής των πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, περπάτησε με θάρρος δίπλα στον Dr. Martin Luther King, Jr., ιστορική στιγμή αποτυπωμένη στο περιοδικό LIFE Magazine την 26^η Μαρτίου 1965. Υποστήριξε την ψήφιση του Νόμου Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1964» παραθέτει η Αρχιεπισκοπή Αμερικής¹⁷⁷.

¹⁷³ Ιάκωβος, Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής, (2008). *Τα Άπαντα επί Πανανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εθνικών Θεμάτων*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελίδα XXII και XXIII.

¹⁷⁴ Ibid Σελίδες 150 και 151.

¹⁷⁵ Ibid 314, 354-357.

¹⁷⁶ Ibid 346-347.

¹⁷⁷ Αρχιεπισκοπή Αμερικής, <https://www.goarch.org/archbishop-iaikovos>

Σε διεθνές επίπεδο δε, εξέφρασε σθεναρά την θέση του κατά της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θρησκευτικών ελευθεριών. Ξεκίνησε μαζική εκστρατεία για την βοήθεια των Ελληνοκυπρίων προσφύγων το 1974 μετά την εισβολή των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων στην Κύπρο. Αντιτάχθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ, υποστήριξε το δικαίωμα των Ισραηλινών για ειρήνη και ασφαλή σύνορα καθώς και το δικαίωμα των Παλαιστινίων για δίκαιη και ανθρώπινη επίλυση των αιτημάτων τους¹⁷⁸. Άσκησε δριμυία κριτική κατά του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών επί προεδρίας Ford «ο ικανός Υπουργός Εξωτερικών, του οποίου η αξιοθρήνητη πολιτική στο Κυπριακό και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν περιποιεί τιμή στον Πρόεδρο» και στο υπ' αριθμ. 2 τηλεγράφημα κάνει έκκληση:

να μην επιτρέψει στους αρχιτέκτονες της εξωτερικής πολιτικής, μεττερνίχιας νοοτροπίας, που με την τόσο απαξιωτική θέση τους θεωρούν ότι η οι ΗΠΑ έχουν μεγαλύτερα συμφέροντα στην Τουρκία, αγνοώντας ότι η Ελλάδα έχυσε τόσο αίμα στον τελευταίο μεγάλο πόλεμο, ενώ η Τουρκία ήταν παντελώς απύσχα από αυτόν¹⁷⁹.

Η αλληλογραφία του ήταν τακτική και με Προέδρους και Πρωθυπουργούς της Ελλάδος. Στην αλληλογραφία παρατηρούνται επιστολές του 1974 από τον Πρωθυπουργό Καραμανλή για την συμπαράσταση στο θέμα της Κύπρου, για την βοήθεια της ομογένειας στην Ελλάδα, για την συνδρομή του Αρχιεπισκόπου στη σύναψη δανείου 100-150 εκατ. δολαρίων¹⁸⁰.

Η διατήρηση τακτικής αλληλογραφίας με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και μετά την ανακήρυξη του ψευδοκράτους στην Κύπρο, τον Νοέμβριο 1983, η αποστολή επιστολών (Υπ' αριθμ. 28 και 30) στον Πρόεδρο Reagan:

καταδίκη της πράξεως της Τουρκίας ανακηρύξεως της Βορείου Κύπρου ως ανεξαρτήτου κράτους, που δυναμιτίζει και ακυρώνει τις ενδοκοινοτικές διαπραγματεύσεις για επανένωση του νησιού, με την προσωπική έκκληση για εξουδετέρωση και μη αναγνώριση της πράξεως αυτής, που αντιβαίνει στην υπόθεση της ειρήνης, της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης, στο όνομα των οποίων οι ΗΠΑ ομνούν

και η επίσκεψη στον Υπουργό Εξωτερικών George Shultz, για να τον πείσει ότι τυχόν αναγνώριση του ψευδοκράτους δεν ήταν προς το συμφέρον των ΗΠΑ είναι στοιχεία άσκησης πολιτικής διεθνούς δρώντα με επιρροή: Η απάντηση των ΗΠΑ στον Ιάκωβο ότι καταδικάζουν την μονομερή πράξη των Τουρκοκυπρίων επειδή υπονομεύει τις επίμονες προσπάθειες του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών για ειρήνευση. Το γεγονός αυτό αποκατέστησε τις σχέσεις του με την κυβέρνηση Α. Παπανδρέου που ευχαρίστησε τον Ιάκωβο για τη δράση του και τον προσκάλωσε

¹⁷⁸ Αρχιεπισκοπή Αμερικής, <https://www.goarch.org/archbishop-iakovos>

¹⁷⁹ Ιάκωβος, Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής, (2008). *Τα Άπαντα επί Πανανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εθνικών Θεμάτων*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελίδες 314, 160-161.

¹⁸⁰ Ibid Σελίδες 649-659.

στην Ελλάδα όπου τον υποδέχτηκε με τιμές αρχηγού κράτους¹⁸¹. Το 1985, κάνει έκκληση για τη διατήρηση του 10 προς 7, στο πρόγραμμα των ΗΠΑ για βοήθεια προς Τουρκία και Ελλάδα, για την ευρύτερη ισορροπία στη Μεσόγειο¹⁸².

Σε ότι αφορά την αλληλογραφία για τις καταπατήσεις των δικαιωμάτων και θρησκευτικών ελευθεριών του Οικουμενικού Πατριαρχείου μπορούν να αναφερθούν το μνημόνιο προς τον Πρόεδρο Bush 29/1/1991 για τις ενέργειες των ΗΠΑ προς την Τουρκία ώστε να επαναλειτουργήσει η Θεολογική Σχολή της Χάλκης, για την συρρίκνωση του ελληνικού μειονοτικού στοιχείου της Κων/πολης, σε αντίθεση με αυτό της Θράκης και για την Οικουμενικότητα του Πατριαρχείου¹⁸³.

6.1.2. Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ελπιδοφόρος

Ο Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος Λαμπρυνιάδης, ενθρονίστηκε την 22 Ιουνίου 2019 Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής αναπερώνοντας τις ελπίδες αναζωογόνησης της Διασποράς που αριθμεί 3,500,000 ορθόδοξους πιστούς και τα ηνία της ελληνικής ελίτ στην Αμερική. Το έργο του ως Ηγούμενος στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης από το 2011 έως το 2019 και ως Μητροπολίτης Προύσσης στην ενορία του, έχει να κάνει με την αναζωογόνηση της επαρχίας αυτής και τέλεση συχνών λειτουργιών σε μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από ακραία ισλαμικά στοιχεία και κατοικείται από αρκετούς μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης που εγκαταστάθηκαν εκεί.

Η γραπτή απάντησή του το 2014 για την αμφισβήτηση του πρωτείου του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης (*Primus sine paribus*) από το Πατριαρχείο Μόσχας με την Συνοδική απόφασή του¹⁸⁴, και η επιλογή της για «την απομόνωσιν τόσον από τον θεολογικόν διάλογον με την Ρωμαιοκαθολικὴν Εκκλησίαν ὅσον και από την κοινωνίαν των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν»¹⁸⁵ αποδεικνύει το μέγεθος του πολέμου που αντιμετωπίζει το Πατριαρχείο αλλά και τον τρόπο που αντικρούει, αφού αναφέρει ως πηγή του πρωτείου «εις την ανά την οικουμένην Εκκλησίαν, αὐτή είναι αυτό τούτο το πρόσωπον του εκάστοτε Αρχιεπισκόπου

¹⁸¹ Ιάκωβος, Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής, (2008). *Τα Απαντα επί Πανανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εθνικών Θεμάτων-Αλληλογραφία Αρχιεπισκόπου με τον Πρόεδρο Ronald Reagan*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελίδα 283 και 313

¹⁸² *Ibid* Σελίδες 335.

¹⁸³ *Ibid* Σελίδες 314, 412-413.

¹⁸⁴ Position of the Moscow Patriarchate on the problem of primacy in the Universal Church. Όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα του Πατριαρχείου Μόσχας: <https://mospat.ru/en/2013/12/26/news96344/>

¹⁸⁵ Ελπιδοφόρου Λαμπρυνιάδου. Μητροπολίτου Προύσσης. Καθηγητού της Θεολογικής Σχολής του Α. Π. Θ. όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου: <https://www.ec-patr.org/arxeio/elp2014-01-gr.pdf>

Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος, ως αρχιερέυς είναι μέν πρώτος «μεταξύ ίσων», ως Κωνσταντινουπόλεως, όμως, και συνεπώς ως Οικουμενικός Πατριάρχης, είναι πρώτος δίχως ίσον (primus sine paribus)».

Ο προϋπολογισμός της Αρχιεπισκοπής για το 2020 παρουσιάζει αξιοσημείωτες αλλαγές στην αυξημένη υποστήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου με ένα σύνολο 1,500.000 Δολαρίων, αποκαθιστώντας το μερίδιο της μείωσης των προηγούμενων προϋπολογισμών¹⁸⁶.

Την 25η Σεπτεμβρίου 2019, συναντήθηκε ως Αρχιεπίσκοπος Αμερικής με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Τουρκίας κo Erdođan στη Νέα Υόρκη και συζήτησαν για ζητήματα των μειονοτήτων σε Ελλάδα και Τουρκία, στην αναγκαιότητα της ανασύλωσης του Ορφανοτροφείου της Πριγκίπου και στις προοπτικές για την επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Ο Αρχιεπίσκοπος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση σε όλα τα ζητήματα που αφορούν στην απόλυτη προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών και εν γένει των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁸⁷. Η συνάντηση αυτή αποτελεί την αρχή της ανάληψης πρωτοβουλιών ως Αρχιεπισκόπου και την διεθνή του δράση.

6.2. Αρχιεπίσκοποι Κύπρου

Ο Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου είναι Προκαθήμενος μιας από τις αρχαιότερες Ορθόδοξες Εκκλησίες. Ιστορικά ιδρύθηκε μετά από τα τέσσερα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία [Κωνσταντινουπόλεως (Οικουμενικό), Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων] και πριν από τα Νεοπαγή [Μόσχας, Σερβίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας και Γεωργίας]. Το γεγονός ότι η Ρωσία επιδιώκει επίσημη παρουσία εκεί εντός καταπατημένων εκτάσεων από το ψευδοκράτος σημαίνει ότι κάτι σκοπεύει να κάνει.

Εντούτοις, ιεραρχικά βρίσκεται μετά από όλα τα Πατριαρχεία, αφού εξάλλου αυτό δεν αποτελεί υποτέλεια ή λιγότερη αξία, αλλά μόνο πρεσβεία λειτουργικής τιμής. Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου είναι ο Πρώτος τη τάξει των Αρχιεπισκόπων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών.

Η έδρα της Ιεράς Αρχιεπισκοπής βρίσκεται στην Παλιά Λευκωσία απέναντι από το Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου έχει μια μακρά ιστορία η οποία είναι συνυφασμένη με την ιστορία του νησιού, τους εθνικούς αγώνες και θυσίες γι' αυτό έχει και τον τίτλο του Εθνάρχη. Τρανό παράδειγμα ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ'.

¹⁸⁶ <https://www.goarch.org/-/archdiocese-2020-budget-approved> και

<https://www.goarch.org/documents/32058/4780449/2020+Adopted+Budget.pdf>

¹⁸⁷ Ανακοίνωση της Αρχιεπισκοπής Αμερικής για την συνάντηση της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2019 όπως ανακτήθηκε <https://www.goarch.org/el/-/meeting-of-the-archbishop-with-the-president-of-turkey>

6.2.1. Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' και πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας¹⁸⁸

Ο χαρισματικός ηγέτης και ρήτορας Μακάριος (1913-1977), έμεινε χαραγμένος στις συνειδήσεις του κυπριακού αλλά και του ελληνικού λαού για τον δυναμισμό του και τις πρωτοβουλίες του.

Επιτέλεσε σπουδαίο εκκλησιαστικό και κοινωνικό έργο. Αποκατέστησε το γυναικείο μοναχισμό που είχε καταργηθεί επί τουρκοκρατίας. Επιτέλεσε ιεραποστολικό έργο στην Κένυα, λόγω των φιλικών δεσμών του με τον ηγέτη της Κένυας Γιόμο Κενυάτα.

Η Εκκλησία της Κύπρου τέθηκε επικεφαλής των αγώνων του Κυπριακού Λαού για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η Ένωση ήταν το αίτημα της Κύπρου, ίδιο με τα Επτάνησα, την Κρήτη και τα Δωδεκάνησα που επιδίωξαν και πέτυχαν την Ένωσή τους με το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος. Η μοναδική ευκαιρία για Ένωση παρουσιάστηκε τον Οκτώβριο του 1915, κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την προσφορά της Αγγλίας υπό τον όρο να παράσχει στρατιωτική βοήθεια στην σύμμαχό της Σερβία. Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη, απέρριψε την αγγλική προσφορά.

Μετά τον Δεύτερο παγκόσμιο Πόλεμο το αίτημα επανήλθε. Ως Διευθυντής του Γραφείου Εθναρχίας ο Μακάριος εισηγήθηκε και οργάνωσε ενωτικό δημοψήφισμα το 1950 και όπου ψήφισε το 95,7% των Ελλήνων της Κύπρου στους ναούς και υπέγραψαν ότι «Αξιούμεν Ένωσιν με την Ελλάδα». Το ποσοστό αυτό έδειχνε ότι η Ένωση ήταν καθολικό αίτημα του λαού και όχι υπόθεση της Εκκλησίας και πολιτικών και διανοουμένων, όπως ισχυριζόταν η βρετανική προπαγάνδα. Συνέχισε με διεθνοποίηση του ζητήματος, κυνηγήθηκε, εξορίστηκε και 10 χρόνια μετά έγινε ο πρώτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Κύπρου, υπέβαλλε τις 13 προτάσεις για αναθεώρηση του Συντάγματος και συνέχισε να εργάζεται για να ευοδωθεί.

Μετά τα επεισόδια διακοινοτικών συγκρούσεων του 1963, την οδήγηση του Κυπριακού ζητήματος στο Συμβούλιο Ασφαλείας και την έκδοση του ψηφίσματος 186, διασώθηκε το Κυπριακό κράτος. Οι αναταράξεις και διαβουλεύσεις συνεχίστηκαν μέχρι το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974 και την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο.

Ως ηγέτης χαρακτηρίστηκε ένας από τους 4 μεγαλύτερες φυσιογνωμίες του 20^{ου} αιώνα, έτυχε τεράστιας αποδοχής, εμπιστοσύνης και παγκόσμιου κύρους. Ο Μακάριος «είχε μεγάλα πολιτικά χαρίσματα» και «είχε την ικανότητα να συνομιλεί και με την άλλη πλευρά», όμως λόγω «του θρησκευτικού του αξιώματος ενσάρκωνε τον εθνικό διχασμό του νησιού»¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', Εκκλησία Κύπρου. <https://churchofcyprus.org.cy/20803> και Φάκελος Κύπρου, Πορίσματα Κοινοβουλευτικής επιτροπής. (2018). http://www.parliament.cy/images/media/redirectfile/fakelos_kyprou_tomos1.pdf

¹⁸⁹ Καιρίδης, Δ. (2016). «Εθνικισμός Εθνοτικές Συγκρούσεις και Διεθνείς Σχέσεις Θεωρία και Πράξη στα Βαλκάνια». Αθήνα: Σιδέρης. Σελίδα 282 και 283

Η διακυβέρνηση Μακαρίου, κληροδότησε επιτεύγματα και στο εσωτερικό. Μια χρηστή διοίκηση, συνετή και επιτυχής διαχείριση των κρατικών εσόδων θεμελίωσε μια ισχυρή οικονομία που άντεξε ακόμη και στην τουρκική εισβολή. Δεν παραμελούσε τα χριστιανικά του καθήκοντα και καθιέρωσε ως εθνικό ύμνο τον ελληνικό.

6.3. Αρχιεπίσκοποι Αθηνών

6.3.1. Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος

Ο Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστόδουλος γεννήθηκε το 1939 από προσφυγική οικογένεια καταγόμενη από την Αδριανούπολη. Πτυχιούχος Νομικής και Θεολογικής Σχολής και διδάκτορας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1974, εκλέγεται Μητροπολίτης Δημητριάδος όπου επιτέλεσε κοινωνικό έργο. Διέθετε ρητορικές, εξαιρετικές επικοινωνιακές ικανότητες και συμμετοχή σε συζητήσεις στην τηλεόραση για να υποστηρίξει τη θέση της Εκκλησίας σε διάφορα ζητήματα.

Υπήρξε δυναμικός και δραστήριος, με έντονη παρουσία σε όλα τα μέσα ενημέρωσης (π.χ. στην εκπομπή «Με ανοιχτά χαρτιά» την 23/3/1987 με αντίπαλο τον Υπουργό Αντώνη Τρίτση για την εκκλησιαστική περιουσία). Η δράση του αξιοποιήθηκε από την Εκκλησία της Ελλάδος στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Είχε χαρισματικές επικοινωνιακές ικανότητες (οι διάλογοί του με τους μαθητές Λυκείων, η αλληλογραφία με τα νιάτα). Συγκέντρωσε και συσπείρωσε ανθρώπους που δεν ήταν κοντά στην εκκλησία, ανέπτυξε δράση κατά των ναρκωτικών, του AIDS και της ανεργίας. Οι καινοτομίες του κινητοποίησαν και άλλες μητροπόλεις που τον μιμήθηκαν. Οι τοποθετήσεις του σε ζητήματα βιοηθικής ιατρικής, η εκπροσώπηση της Εκκλησίας στο Εθνικό Συμβούλιο μεταμοσχεύσεων και το ΚΕΕΛΠΙΝΟ υπήρξαν πρωτοποριακές.

Εξελέγη Αρχιεπίσκοπος το 1998 και υπηρέτησε μέχρι το 2008. Το Εκκλησιαστικό έργο του είναι μνημειώδες για την Εκκλησία της Ελλάδος. Αναδιοργάνωσε τις Συνοδικές Υπηρεσίες και Επιτροπές της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, για την παρουσία της Εκκλησίας σε κρίσιμα κοινωνικά ζητήματα. Επίσης, ίδρυσε 14 νέες Ειδικές Συνοδικές Επιτροπές για τα σύγχρονα προβλήματα της κοινωνίας (Βιοηθικής, Ακαδημίας Εκκλησιαστικών Τεχνών, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γάμου, Οικογενείας, Προστασίας του Παιδιού και Δημογραφικού Προβλήματος, Χριστιανικών Μνημείων, Θείας και Πολιτικής Οικονομίας και Οικολογίας, Λειτουργικής Αναγεννήσεως, Πολιτισμικής Ταυτότητας, Γυναικείων Θεμάτων, Παρακολουθήσεως των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004», Αθλητισμού, Μεταναστών, Προσφύγων και Παλιννοστώντων). Στήριξε και στελέχωσε δομές για την αντιμετώπιση

κοινωνικών φαινομένων όπως προβλήματα τοξικομανών (Ίδρυμα Ψυχοκοινωνικής Αγωγής και Στηρίξεως «Διακονία» της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών), την υποστήριξη μεταναστών, ανύπαντρων και κακοποιημένων γυναικών «Στέγη Μητέρας». Ασχολήθηκε με ζητήματα θυμάτων εμπορίας και παρανόμου διακινήσεως προσώπων, την δημιουργία αλυσίδας νηπιαγωγείων φτωχών και πολύτεκνων οικογενειών. Το 1999, ο Αρχιεπίσκοπος ανέλαβε εθνική πρωτοβουλία και πέτυχε την έγκριση Προγράμματος Οικονομικής Ενισχύσης των Χριστιανικών Οικογενειών της Θράκης για την απόκτηση τρίτου τέκνου (χορήγηση μηνιαίου επιδόματος).

Ίδρυσε επίσης την Μ.Κ.Ο. της Εκκλησίας της Ελλάδος «Αλληλεγγύη» (2002), με πλούσιο διεθνές ανθρωπιστικό έργο στις περιοχές της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής, της Ασίας, της Ανατολικής Ευρώπης, και φιλανθρωπικό έργο εντός Ελλάδος με την δημιουργία διαφόρων Ίδρυμάτων και Σχολών. Η Μ.Κ.Ο «Αλληλεγγύη» υπήρξε συνδεδετικός κρίκος συνεργασίας Εκκλησίας και Πολιτείας.

Ήταν ο Ιεράρχης που έφερε την ψηφιακή εποχή στην Εκκλησία της Ελλάδας (την μηχανοργάνωση διοικητικών δομών). Με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε η Επικοινωνιακή και Μορφωτική Υπηρεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, με τέσσερις κλάδους: Ραδιοφωνίας, Εκδόσεων, Ηλεκτρονικής Τεχνολογίας και Τηλεοράσεως.

Σε διεθνές επίπεδο ίδρυσε το Γραφείο Αντιπροσωπείας της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στην UNESCO (1998), καθώς και την Ειδική Συνοδική Επιτροπή Παρακολούθησης Ευρωπαϊκών Θεμάτων (1998).

Οι σχέσεις με τις άλλες εκκλησίες υπήρξαν δραστήριες. Η ανάπτυξη στενών σχέσεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ξεκίνησε όταν διακονούσε ως Μητροπολίτης Δημητριάδος. Η επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχη το 1990 στο Βόλο, αποτέλεσε σπουδαίο γεγονός. Ανοιχτός στην ανάπτυξη προσωπικών σχέσεων δημιούργησε επαφές με όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες. Αντιμετώπισε κρίση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο που κράτησε ως το 2004 και έληξε με την παρέμβαση της υπουργού Παιδείας Μαριέττας Γιαννάκου¹⁹⁰, αποδίδεται δε στην διεκδίκηση εξουσίας των Μητροπόλεων εντός της Ελλάδας και του τίτλου.

Επισκέφτηκε το Οικουμενικό Πατριαρχείο τον Ιούνιο 1998, τον Νοέμβριο 1998 το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και τον Απρίλιο 1999 το Πατριαρχείο Αντιοχείας. Από το Μάιο 2000 έως την 1^η Ιουνίου 2006 επισκέφθηκε την εκκλησία της Ρουμανίας, το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, το Πατριαρχείο Ρωσίας, το Πατριαρχείο Σερβίας, το Πατριαρχείο Γεωργίας και την Εκκλησία της Πολωνίας καθώς και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών στη

¹⁹⁰ Δημοσίευμα της εφημερίδας το Βήμα 25/11/2008 <https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/o-neos-gyros/> και μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία Λιαντή <https://ikee.lib.auth.gr/record/301949/files/GRI-2019-23252.pdf>

Γενεύη, τον Διεθνή Οργανισμό της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (IOM).

Ο Μακαριώτατος κ. Χριστόδουλος ήταν υπέρ του διαλόγου με την Καθολική Εκκλησία. Οι χρόνιες διαβουλεύσεις στο εσωτερικό και η πρωτοβουλία του Πρόεδρου της Δημοκρατίας Στεφανόπουλου να προσκαλέσει τον Πάπα στην Ελλάδα απέδωσαν και πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίσκεψη Πάπα στην Ελλάδα μετά από 1000 χρόνια. Ο Πάπας Ιωάννης Παύλος Β' κατέφθασε τον Μάιο 2001 και ακολούθησε η ανταποδοτική επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου τον Δεκέμβριο 2006. Γεγονότα ιστορικής σημασίας που ανέδειξαν την Αρχιεπισκοπή Αθηνών σε διεθνές επίπεδο εκτός από την προσέγγιση των δύο Εκκλησιών¹⁹¹ και ενεργοποίησαν την θρησκευτική διπλωματία της Ελλάδος¹⁹².

Η σχέση του με την πολιτική ηγεσία ήταν συνεργατική αλλά και συγκρουσιακή, όπως η σύγκρουση με την κυβέρνηση Κ. Σημίτη για την αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες, που άρχισε την άνοιξη του 2000 και απασχόλησε για περίπου δύο χρόνια την κοινή γνώμη¹⁹³. Τον απασχόλησε έντονα το Μακεδονικό ζήτημα.

Στο τελευταίο του δημόσιο μήνυμα, με την ευκαιρία της πρωτοχρονιάς του 2008, νιώθοντας το τέλος του, αφήνει την παρακαταθήκη του, με τα εξής λόγια:

Σταθείτε όλοι όρθιοι στις επάλξεις σας και μην ξεπουλήσετε τα πρωτοτόκια μας. Διδάξτε στα παιδιά σας την αλήθεια, όπως την εβίωσαν οι αείμνηστοι Πατέρες μας. Ο λαός μας ξέρει να υπερασπίζεται τα ιερά και τα όσιά του. Το έχει κατ' επανάληψιν αποδείξει. Και θα το αποδείξει και πάλι. Αντίσταση και Ανάκαμψη. Για να ζαναβρούμε ό,τι έχουμε χάσει, για να υπερασπισθούμε ό,τι κινδυνεύει¹⁹⁴.

Ο Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος ήταν ο ιεράρχης που προετοίμασε την Εκκλησία της Ελλάδος για τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα και συμφιλίωσε την νέα γενιά με την Εκκλησία, συσπείρωσε τον κόσμο με τον λόγο του και έδινε την εντύπωση ενός νέου Μακάριου της Κύπρου που όμως περιοριζόταν στο εκκλησιαστικό του έργο.

6.3.2. Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος

Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμος, γεννήθηκε στα Οινόφυτα Βοιωτίας το 1938, είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής (Τμήμα Αρχαιολογίας) και της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών στις βυζαντινές σπουδές. Μετέβη για

¹⁹¹ Οι πληροφορίες για το βιογραφικό αλλά και το έργο του αντλήθηκαν από την ιστοσελίδα: http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/christodoulos.asp?id=1&what_main=1&what_sub=1&lang=gr

¹⁹² CNN. Δημοσίευμα όπως ανακτήθηκε στην: <https://www.cnn.gr/focus/editorial/story/29371/h-episkepsi-toy-papa-energopoiise-ti-diplomatia-tis-ekklisias>.

¹⁹³ <https://www.in.gr/2008/01/28/greece/i-zwi-kai-to-ergo-toy-arxiepiskopoy-xristodoyloy/>

¹⁹⁴ <https://www.tovima.gr/2012/02/12/opinions/o-xristodoylos-gia-tin-eyrwpi/>

μεταπτυχιακές σπουδές στο Gratz Αυστρίας, στο Regensburg και το Μόναχο της Γερμανίας. Εργάστηκε ως πανεπιστημιακός βοηθός στην Αρχαιολογική Εταιρεία στην Αθήνα δίπλα στον Ορλάνδο και ως φιλόλογος στη Λεόντειο Σχολή της Νέας Σμύρνης, στο 9ο Νυκτερινό Γυμνάσιο Αθηνών, καθώς και στο Γυμνάσιο της Αυλώνας.

Υπηρέτησε ως Πρωτοσύγκελος της Ιεράς Μητρόπολης Θηβών & Λεβαδείας, ως Ηγούμενος των Ιερών Μονών Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Σαγματά και του Οσίου Λουκά, ως Γραμματέας και κατόπιν Αρχιγραμματέας της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Το 1981 εξελέγη Μητροπολίτης Θηβών & Λεβαδείας και στις 7 Φεβρουαρίου 2008 Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Συμμετείχε στις Επιτροπές Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, Εκκλησιαστικής Περιουσίας, Σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας, Υποτροφιών και εργάστηκε ως Αντιπρόεδρος του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος. Υπήρξε μέλος μεικτών επιτροπών Πολιτείας και Εκκλησίας για την μελέτη θεμάτων, για την μοναστηριακή περιουσία και την εκκλησιαστική εκπαίδευση και Πρόεδρος της επιτροπής Διαλόγου Κοινωνίας-Εκκλησίας.

Με δική του πρωτοβουλία αναπαλαιώθηκαν, επανδρώθηκαν και λειτουργούν έξι ανδρικές Ιερές Μονές και δεκαεπτά γυναικείες. Ανάμεσα τους συγκαταλέγονται οι ιστορικές Μονές του Οσίου Λουκά, Σαγματά, Οσίου Σεραφεΐμ, Μακαριωτίσσης, Ευαγγελιστρίας, και Ιερουσαλήμ. Στο συγγραφικό του έργο συγκαταλέγονται πολλά άρθρα, μελέτες και βιβλία θεολογικού, κοινωνικού και ιστορικού περιεχομένου, Το 2006 εξέδωσε τον πρώτο από τους τρεις τόμους έργου του με τον τίτλο «Χριστιανική Βοιωτία».

Στο κοινωνικό του έργο ξεχωρίζουν η δημιουργία: οικοτροφείων, ορφανοτροφείου με μορφή ανάδοχης οικογένειας, Στέγες Ηλικιωμένων, Κέντρου Επανένταξης Ψυχικώς Πασχόντων, του Κέντρου Πρόληψης για τα ναρκωτικά, Συσσίτια Απόρων συμπεριλαμβανομένων και οικονομικών μεταναστών.

Στην Μητρόπολή του φρόντισε περαιτέρω για την δημιουργία και λειτουργία ενοριακών πνευματικών κέντρων, κέντρων νεότητας στις περισσότερες των ενοριών της Μητροπόλεώς του καθώς και προτύπων κατασκηνωτικών εγκαταστάσεων στο Παρνασσό. Με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε και λειτουργεί το Κέντρο Ερευνών της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Βοιωτίας, το οποίο συνεργάζεται με τα Πανεπιστήμια του Durham, Cambridge.

Συμμετέχει σε ζητήματα της επικαιρότητας και απευθύνει εκκλήσεις προς την Τουρκία για το προσφυγικό. Αναφορικά με το ζήτημα, δημοσίευμα του Έθνους παραθέτει: «είναι λυπηρό η Εκκλησία να χρησιμοποιείται στα χέρια των πολιτικών ως εργαλείο όταν την χρειάζονται»¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Εφημερίδα Έθνος (13/11/2019). Όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: https://www.ethnos.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/71924_arhiepiskopos-ieronimos-i-ellada-simera-brisketai-kato-apo-enan

6.4. Αρχιεπισκοπή Αλβανίας

Οι σχέσεις των Αλβανών χριστιανών ορθόδοξων (Αλβανών, Ελλήνων και Βλάχων αλλά και Σλάβων) με το αλβανικό κράτος και το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη, το καθεστώς της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας και η γλώσσα της λειτουργίας, των λοιπών τελετουργικών πρακτικών ήταν τα δύο μεγάλα προβλήματα στις σχέσεις του αλβανικού εθνικού κράτους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. Το ζήτημα επιλύθηκε το 1937, μετά από διαπραγματεύσεις. Το Πατριαρχείο, απέδωσε στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας το καθεστώς της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας και σύστησε ως ανώτατη διοικητική της αρχή τη Σύνοδο, η οποία έπρεπε να επανασυγκροτηθεί από κανονικούς ορθόδοξους ιεράρχες¹⁹⁶. Τα προβλήματα της Αυτοκέφαλης εκκλησίας μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο οξύνθηκαν περαιτέρω και με τον διωγμό από το κομμουνιστικό καθεστώς τον Νοέμβριο του 1967, όταν ακυρώθηκαν τα διατάγματα που ρύθμιζαν τις σχέσεις του Αλβανικού κράτους με τα θρησκευόμενα της χώρας. Το 5^ο Συνέδριο του Κ.Κ. Αλβανίας διακήρυξε (30.11.1969) ότι η Αλβανία «έγινε το πρώτο αθεϊστικό κράτος της υφηλίου» και το Σύνταγμά της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας τον Δεκέμβριο 1976 απαγόρευσε πλήρως οποιαδήποτε έκφραση θρησκευτικής πίστεως και λατρείας: Το πρώτο κράτος στον κόσμο που συνταγματικά απαγόρευε το ανθρώπινο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Οι κληρικοί εκδιώχθηκαν, η εκκλησιαστική περιουσία δημεύθηκε και μέχρι σήμερα γίνεται αγώνας για την επανάκτησή της. Με την αποκατάσταση της θρησκευτικής ελευθερίας το 1991, το Οικουμενικό Πατριαρχείο δια του Οικουμενικού Πατριάρχη Δημητρίου, όρισε ως Γενικό Πατριαρχικό Έξαρχο στην Αλβανία τον τότε επίσκοπο Ανδρούσης Αναστάσιο Γιαννουλάτο, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έτσι, ξεκίνησε σειρά επικοινωνιών με την αλβανική κυβέρνηση, ώστε να αναδιοργανωθεί, ανεξαρτήτως καταγωγής και γλώσσας των πιστών, η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας. Σήμερα λειτουργούν η Αρχιεπισκοπή και πέντε Μητροπόλεις στην Αλβανία: την Αρχιεπισκοπή Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας, τη Μητρόπολη Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης, Κορυτσάς, Αργυροκάστρου, την Απολλωνίας και Φιέρι και τη Μητρόπολη Ελμπασάν. Συνολικά αναδιοργανώθηκαν περίπου 460 ορθόδοξες ενορίες και αναπτύχθηκε το λειτουργικό και κατηχητικό έργο σε πόλεις και χωριά. Επαναλειτούργησαν περισσότερες από 370 εκκλησίες (ανέγερση 150 νέων ναών, αναστήλωση 60 μονών και εκκλησιών, επισκευή πλέον των 160 ναών) και χειροτονήθηκαν πάνω από 180 κληρικοί (Περιλαμβάνει 916 ενορίες και περίπου 792.000 πιστούς)¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Αρχιεπισκοπή Αλβανίας, <http://www.orthodoxalbania.org/alb/index.php/el/kisha-jone-2/statuti-i-kishes-sone>

¹⁹⁷ Οικουμενικό Πατριαρχείο Κων/πολης, <http://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=&id=113>

Με μέριμνα της Εκκλησίας της Αλβανίας και πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Αναστασίου έχουν οικοδομηθεί (αγορασθεί ή/και ανακαινισθεί) πάνω από 70 κτίρια, για να στεγαστούν νηπιαγωγεία, σχολεία, νεανικά κέντρα, κέντρα υγείας, μητροπολιτικές έδρες, ξενώνες, εργαστήρια, συσσίτια κ.ά. Αθροιστικά το έργο της Εκκλησίας ανέρχεται σε 450 κτίρια¹⁹⁸.

Το έργο της Αρχιεπισκοπής αναπτύχθηκε σε όλους τους τομείς με διανομή χιλιάδων τόνων τροφίμων, ρουχισμού και φαρμάκων. Κατά την μεγάλη κρίση του 1997, διανεμήθηκαν περίπου 800 τόνοι τροφίμων και νοσοκομειακό υλικό. Με την εισροή προσφύγων από το Κοσσυφοπέδιο (1999-2000), η Ορθόδοξη Εκκλησία οργάνωσε ανθρωπιστικό πρόγραμμα, που ξεπέρασε τα 12 εκατομμύρια δολάρια και βοήθησε πάνω από 33.000 πρόσφυγες¹⁹⁹.

Η Αρχιεπισκοπή Αλβανίας αποτέλεσε τρανό παράδειγμα της επιρροής ήπιας ισχύος σε ένα κράτος που αντιμετώπιζε την Ορθοδοξία με αντιπαλότητα, είχε ιστορικό σύρραξης και ελληνορθόδοξο ομογενειακό στοιχείο. Ο Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας κατόρθωσε να περάσει μηνύματα ειρήνης και να γίνει αποδεκτός, ενώ παράλληλα ανοικοδομούσε και καθιέρωνε την Εκκλησία της Αλβανίας όπως ακριβώς πρέσβευε στα κείμενά του:

Νέες πρωτοβουλίες, δημιουργικής σκέψης και ευρύτερων προοπτικών, είναι απαραίτητες για ένα όραμα ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των λαών των Βαλκανίων για να πραγματοποιούν. Πρέπει να τονιστεί ότι κάθε είδος σύγκρουσης και πολέμου στο όνομα της θρησκείας είναι προσβολή εναντίον της θρησκείας²⁰⁰.

Τον Αύγουστο 2019 ο αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος, ανακηρύχθηκε Επίτιμος πρόεδρος της Παγκόσμιας Οργάνωσης «Θρησκείες για την Ειρήνη» -της μεγαλύτερης παγκόσμιας συνομοσπονδίας διαπιστευμένης από τον ΟΗΕ- στο πλαίσιο της 10ης Παγκόσμιας Συνέλευσης της οργάνωσης, που πραγματοποιήθηκε στο Λίνταου της Γερμανίας στις 19-23 Αυγούστου με κύριο θέμα «Ας φροντίσουμε για το κοινό μας μέλλον»²⁰¹.

¹⁹⁸ Αρχιεπισκοπή Αλβανίας, <http://orthodoxalbania.org/alb/index.php/el/kisha-jone-2/vepra-social/arsimi-dhe-edukimi>

¹⁹⁹ <https://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=gr&id=113>

²⁰⁰ Yannoulatos, A. (2007). Towards a Sustainable Peaceful Coexistence in the Balkans στο Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern Balkans των Pettifer J. and Nazarko M. (Eds.) Amsterdam: IOS Press σελ.43

²⁰¹ Παγκόσμια Συνέλευση θρησκειών για την Ειρήνη, (2019). Lindau Γερμανίας, <https://rfp.org/learn/vision-mission/>

7. 21^{ος} αιώνας και μέλλον

Ο 21^{ος} αιώνας ξεκίνησε με μια δυσάρεστη τρομοκρατική επίθεση που είχε ρίζες ριζοσπαστικού ισλαμικού τρομοκρατικού δικτύου, αποτέλεσμα την απώλεια ανθρωπίνων ζώων και τεράστιες υλικές ζημιές. Η τρομοκρατική οργάνωση που ανέλαβε την ευθύνη των τρομοκρατικών επιθέσεων της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, επικαλέστηκε τις αρχές της μουσουλμανικής θρησκείας για θρησκευτικό πόλεμο.

Η Ορθοδοξία, αντιμετώπισε τις συνέπειες αυτής της επίθεσης με την απώλεια του ιστορικού Ναού του Αγίου Νικολάου (1919), ευρισκόμενου στη σκιά του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

Στο πλαίσιο της θρησκευτικής διπλωματίας, η Ελλάδα υποστηρίζει και προβάλλει τις διεθνείς πρωτοβουλίες και διαθρησκειακές επαφές των χριστιανικών, μουσουλμανικών και ιουδαϊκών φορέων και θεσμών της. Έτσι, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών αναγνωρίζοντας τον ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Ορθόδοξης θρησκείας δημιούργησε θέση γενικού γραμματέα στο Υπουργείο Εξωτερικών. Με το τρόπο αυτό εξασφαλίζει την διατήρηση ισχυρών δεσμών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τα υπόλοιπα Ελληνορθόδοξα πρεσβυγενή, καθώς και τα νεοπαγή Πατριαρχεία και τις Ορθόδοξες Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, και υποστηρίζει τις δράσεις και πρωτοβουλίες τους σε θέματα διαθρησκειακού και διαπολιτισμικού διαλόγου, προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας, προστασίας του περιβάλλοντος και της θρησκευτικής πολιτιστικής κληρονομιάς²⁰². Η θρησκεία είναι παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης²⁰³. Η επιρροή της διαφέρει στις Ευρωπαϊκές χώρες, στις ΗΠΑ, μεταξύ συντηρητικών και αριστερών κομμάτων όπως διαφέρει και ο βαθμός θρησκευτικών ελευθεριών και άσκησης θρησκευτικών καθηκόντων.

Στην παρούσα κρίση στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπου εδρεύουν τα πρεσβυγενή Πατριαρχεία Αλεξάνδρειας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, καθώς και η Μονή Σινά, η Ελλάδα παρακολουθεί τις εξελίξεις και εκφράζει το ισχυρό της ενδιαφέρον για την προστασία των εκεί χριστιανικών κοινοτήτων και των χριστιανικών προσκυνημάτων και Μνημείων. Αυτό προϋποθέτει παγκόσμια κινητοποίηση πολλών φορέων.

Στο πλαίσιο αυτό διοργανώθηκε με πρωτοβουλία του πρώην Υπουργού Εξωτερικών κ. Νίκου Κοτζιά, τον Οκτώβριο 2015, η 1η Διεθνής Διάσκεψη Αθηνών με θέμα τον θρησκευτικό και πολιτιστικό πλουραλισμό και την ειρηνική συνύπαρξη στη Μέση Ανατολή. Αποτέλεσμα της 1ης Διεθνούς Διάσκεψης των Αθηνών υπήρξε η ίδρυση στην Αθήνα του Κέντρου για τον

²⁰² Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/eklisiastiki-diplomatia/>

²⁰³ Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J., Jones, W. (2008). *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Επίκεντρο σελίδα 245.

Θρησκευτικό Πλουραλισμό στη Μέση Ανατολή²⁰⁴, τον Ιανουάριο του 2016. Το Κέντρο εξετάζει την κατάσταση όσον αφορά ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας ή ελευθερίας πίστης και πολιτιστικού πλουραλισμού. Κατά τη διάρκεια της 1^{ης} και 2^{ης} Διάσκεψης υπογραμμίστηκε ο ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων και ηγετών ως προς τη διαμόρφωση πολιτικών που αφορούν πρόσφυγες και μετανάστες (Δήλωση της Προεδρίας της 2ης Διεθνούς Διάσκεψης Αθηνών)²⁰⁵.

Το Άγιον Όρος είναι το σημαντικότερο μοναστικό κέντρο του Ορθοδόξου κόσμου και μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO. Η ανάδειξη της μοναστικής κοινότητας ως κέντρου μείζονος πολιτιστικής κληρονομιάς και οι σχέσεις της Ιεράς Κοινότητας με την Ελληνική Πολιτεία αποτελούν υψηλές προτεραιότητες της εκκλησιαστικής διπλωματίας. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίζεται η συνεχής εποπτεία του Υπουργείου Εξωτερικών μέσω της Διοίκησης του Αγίου Όρους, σύμφωνα με το άρθρο 105 του Συντάγματος της Ελλάδος²⁰⁶.

Το γεγονός ότι το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης τηρεί χαμηλό προφίλ ως προς την στάση του σε σύγχρονα ζητήματα, ανταποκρίνεται σε επιστημονικές αναζητήσεις, τηρεί πολιτική ανοικτών οριζόντων διαπολιτισμικότητας και προσπαθεί να δημιουργήσει δυναμική κοινωνία πολιτών εν μέσω κυριαρχίας άλλης χώρας, του αποδίδει ένα νέο ρόλο που έχει αξία να διασφαλιστεί και να ενισχυθεί. Τρόποι αξιοποίησης για την αύξηση της Αμερικανικής ήπιας ισχύος μπορούν να προσφέρουν νέους δρόμους ανάπτυξης ισχύος υπερεθνικού δρώντα αλλά και τρόπους επιβίωσης όπως:

- **Οι Συμμαχίες, συνεργασίες και θεσμοί:** Οι ΗΠΑ πρέπει να αναζωογονήσουν τις συμμαχίες, συνεργασίες και θεσμούς που υπηρετούν τα συμφέροντα και βοηθούν να ανταπεξέλθουν οι ΗΠΑ στις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα.
- **Η Παγκόσμια ανάπτυξη:** ανυψώνει τον ρόλο της ανάπτυξης της Αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, που μπορεί να βοηθήσει τις ΗΠΑ να ευθυγραμμίσει τα συμφέροντά της με τις προσδοκίες των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο.
- **Η Δημόσια Διπλωματία:** Το να φέρει κοντά ξένους πληθυσμούς στο πλευρό των ΗΠΑ εξαρτάται από μακροπρόθεσμη ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων, κυρίως μεταξύ των νέων.
- **Η Οικονομική Ένταξη:** Η συνεχής ενασχόληση με την παγκόσμια οικονομία είναι απαραίτητη για ανάπτυξη και ευημερία, αλλά τα οφέλη του ελεύθερου εμπορίου πρέπει να επεκταθούν για να συμπεριλάβουν όσους έμειναν πίσω.
- **Τεχνολογία και Καινοτομία:** Ενεργειακή ασφάλεια και κλιματική αλλαγή απαιτούν Αμερικανική ηγεσία που θα κατασκευάσει παγκόσμια συναίνεση και θα αναπτύξει καινοτόμες λύσεις²⁰⁷.

²⁰⁴ Κέντρο για τον θρησκευτικό πλουραλισμό στη Μέση Ανατολή, <http://www.crpme.gr/el>

²⁰⁵ Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/ekklisiastiki-diplomatia/>

²⁰⁶ Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/ekklisiastiki-diplomatia/>

²⁰⁷ Armitage, R. Nye, J. (2007). *CSIS Commission on Smart Power, A Smarter more secure America. Center for strategic and International studies* όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf

Το Ινστιτούτο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Δανίας προτείνει στρατηγικές, τρόπους, συνθήκες (όρους) επιτυχίας και πιθανή επιρροή που προτείνονται να εφαρμοστούν για την προώθηση θρησκευτικών ελευθεριών. Κατηγοριοποιούνται σε δύο επίπεδα ως προς την: «Α. Αλλαγή συμπεριφοράς κυβερνήσεων, πολιτικών και νομοθεσίας και Β. Αλλαγή συμπεριφοράς μη κρατικών δρώντων και ευρύτερων πολιτισμών»²⁰⁸.

Και στις δύο περιπτώσεις οι στρατηγικές αποτελούνται από άσκηση εξωτερικών πιέσεων και δέσμευσης και παρουσιάζουν διαφορετικά εργαλεία και τρόπους. Η επιβολή επιρροής είναι δύσκολη διότι το περιεχόμενο είναι σημαντικό αλλά και διότι οι στρατηγικές σπάνια εφαρμόζονται μεμονωμένες.

Προτάσεις για δρώντες που εμπλέκονται σε διεθνή προώθηση θρησκευτικών ελευθεριών: Οι παρεμβάσεις θρησκευτικής ελευθερίας πρέπει να γίνονται σκόπιμα σε πλαίσιο ευρύτερων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Οι παρεμβάσεις θα πρέπει να ενταχθούν σε ευρύτερες στρατηγικές δημοκρατικοποίησης, ανάπτυξης και ειρηνοποίησης.

Παράγοντες δημιουργίας των συνθηκών παραβίασης περιλαμβάνουν βίαιες συγκρούσεις, φτώχεια και ανισότητα, αδύναμες ή αυταρχικές κρατικές δομές, η επίσημη κρατική θρησκεία (ή κρατική αθεΐα) καθώς και ευρύτερες κουλτούρες μη-ανεκτικότητας και αποκλεισμού.

Εμπνεόμενο από τις αρχές αυτές ο θεσμός της Ορθόδοξης Εκκλησίας αναζητά νέους τρόπους για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Η ανάπτυξη της Οικολογικής συνείδησης, οι συμμετοχές σε κάθε εκδήλωση που έχει σχέση με την παγκόσμια ευημερία, την ειρήνη και την δημοκρατία, της ισότιμης αντιμετώπισης όλων των ανθρώπων, της ανεξιθρησκείας είναι απλά ζητήματα που απασχολούν το Πατριαρχείο αλλά και που το απειλούν ως δρώντα, του στερούν την δραστηριότητά του αλλά και την λειτουργία ζωτικών χώρων του.

Η παγκόσμια ανάπτυξη του διαδικτύου προσφέρει μια λύση ενός δρώντα που αιωρείται υπεράνω των γήινων και της ύλης: αυτόν τον θεσμό του πνεύματος και της ιεροσύνης. Ένας τέτοιος θεσμός του πνεύματος βρίσκεται πάνω από κρατικούς δρώντες, λειτουργεί με αξίες υπεράνω των ανθρωπίνων σκέψεων και λειτουργιών. Ξεπερνά κάθε έννοια κράτους για το λόγο αυτό είναι Οικουμενικός. Όμως πρέπει να διατηρεί στενή επαφή με τους ανθρώπους που διαβιούν στη γη και παράλληλα πρέπει να είναι και πολύ γήινος, ανθρώπινος και προσγειωμένος, ταπεινός. Αυτός ο συνδυασμός δεν είναι κοινό χαρακτηριστικό κανενός κράτους. Συνεργάζεται όμως με τα κράτη, τους φορείς, τον άνθρωπο.

²⁰⁸ Petersen, M.J., Marshall, K. (2019). «The International Promotion of Freedom of Religion or Belief». The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights Institution Human Rights Denmark Page που ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα https://www.humanrights.dk/sites/humanrights.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/rapport_internationalpromotion_web.pdf 51 έως 68

Το πρόσφατο γεγονός της παραχώρησης Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία²⁰⁹ και η αντίδραση της Ρωσικής πολιτικής και εκκλησιαστικής ηγεσίας αφύπνισε την ερευνήτρια ως προς τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το Πατριαρχείο στο μέλλον, ως διεθνής πολιτικός δρώντας.

7.1. Ουκρανική Αυτοκεφαλία -Υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας εναντίον Ουκρανίας

Οι συγκρούσεις στην Ουκρανία, Υεμένη, Ιράκ, Συρία και το Αφγανιστάν έφεραν θεμελιώδεις αλλαγές στην φύση του πολέμου. Οι υβριδικές απειλές συνδυάζουν συμβατικές και ανορθόδοξες, στρατιωτικές ή μη στρατιωτικές δραστηριότητες που μπορεί να χρησιμοποιηθούν συντονισμένα από κρατικούς ή μη κρατικούς δρώντες για να επιτύχουν συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους²¹⁰.

Οι υβριδικές επιθέσεις ποικίλουν από κυβερνο-επιθέσεις σε πληροφοριακά συστήματα, μέσω της διακοπής κρίσιμων υπηρεσιών ενεργειακών αποθεμάτων έως την υποτίμηση της εμπιστοσύνης του κοινού σε κυβερνητικούς θεσμούς ή εμβάθυνση κοινωνικών διαιρέσεων.

Ο υβριδικός πόλεμος παρουσιάζεται στο Ρωσικό Στρατιωτικό Δόγμα σύμφωνα με τον Anders Fogh Rasmussen «είναι γνωστό είδος συμβατικού πολέμου και νεότερης εκλεπτυσμένης προπαγάνδας και εκστρατείας παραπληροφόρησης συμπεριλαμβανομένων Ρωσικών προσπαθειών να επηρεάσει την κοινή γνώμη μέσω οικονομικών συνδέσμων με πολιτικά κόμματα». Ο Πούτιν πέτυχε την προσάρτηση της Κριμαίας με κόστος την αποσταθεροποίηση της περιοχής και της ρωσικής οικονομίας²¹¹. Στην περίπτωση της Αυτοκεφαλίας της Ουκρανίας επιτίθεται με χάκερς που φέρουν την επωνυμία Fancy Bear που στόχευσαν στην αλληλογραφία στελεχών του Οικουμενικού Πατριαρχείου σύμφωνα με δημοσίευμα του New York Post με ψευδή ηλεκτρονικά μηνύματα²¹² και με σκοπό τη δημιουργία σύγχυσης και παραπληροφόρησης.

Σύμφωνα με τον Λιαρόπουλο, αυτό που άλλαξε στον υβριδικό πόλεμο είναι η ανάμειξη της αντίληψης αυτής με τεχνολογικά μέσα. «Μια πληροφορία με τα σημερινά μέσα μπορεί να γίνει viral ανεξαρτήτως της ορθότητας ή μη»²¹³.

7.1.1. Επίδραση της Θρησκείας στην διένεξη Ρωσίας Ουκρανίας

Η Ρωσία μετά την χορήγηση της Αυτοκεφαλίας από το Πατριαρχείο Κων/πολης, απειλεί με σχίσμα της Ορθόδοξης εκκλησίας και έλαβε απόφαση για πλήρη διακοπή των σχέσεων με το

²⁰⁹ Οικουμενικό Πατριαρχείο, Πατριαρχικός και Συνοδικός Τόμος Αυτοκεφαλίας Ουκρανίας <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2679&tla=gr>

²¹⁰ https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-counteracting-hybrid-threats_en

²¹¹ Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική του 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη σελίδα 187

²¹² Δημοσίευμα της εφημερίδας New York Post με τίτλο: «Russian hackers targeted top Orthodox church officials» την 27/8/2018 όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: <https://nypost.com/2018/08/27/russian-hackers-targeted-top-orthodox-church-officials/>

²¹³ Papasotiropoulos, H., Katsas, G., Konstantinos Lambropoulos, K., Liaropoulos, A., Papanastasopoulos, N., Tsakarestou, B. (14/11/2019). Panel discussion Disinformation Networks: How does Technology Affect the Spreading of Disinformation? At the Deree College Seminar: «The Threats to Democracy from the spreading of Disinformation: The Impact on International Affairs, Politics, and Public Opinion».

Φανάρι ²¹⁴. Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Ρωσίας συνεδρίασε υπό την προεδρία του Βλαντίμιρ Πούτιν στο Μινσκ-Λευκορωσίας, υπενθυμίζοντας ότι το Πατριαρχείο Μόσχας αποτελεί τον μόνο "σοβιετικής εμβέλειας" θεσμό που απέμεινε μετά το 1991, και καλύπτει υπό τη δικαιοδοσία του το σύνολο των ανατολικών σλαβικών λαών. Κείμενο του Leonid Bershidsky (Bloomberg), μιλά για επιλογή της Ουκρανικής κοινωνίας και στροφή προς την Ουκρανική εκκλησία. Οι κινήσεις της δηλώνουν ότι η Μόσχα επιθυμεί διακαώς την ηγεσία του Ορθόδοξου κόσμου. Η φιλοδοξία αυτή είναι κορωνίδα της νεο-ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας του Πούτιν²¹⁵ και υποδεικνύει ότι βρισκόμαστε, στα "βαθιά" της εργαλειοποίησης της θρησκείας από την πολιτική (και αντιστρόφως).

Για την ισχύ της θρησκείας και την εργαλειοποίησή της, κάνει λόγο και η Υπηρεσία Ερευνών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Το Κρεμλίνο, ενίσχυσε τους δεσμούς με την Ορθόδοξη Εκκλησία, προωθώντας μια πατριωτική ρητορική που συμπεριελάμβανε συντηρητικές αξίες, σύμφωνα με τις οποίες το Κρεμλίνο προστατεύει όλους τους Ρώσους ενάντια στις Δυτικές ηθικές απειλές. Το 2015, οι πνευματικές-ηθικές αξίες καταγράφηκαν ακριβώς, ως ζήτημα της Ρωσικής εθνικής ασφάλειας. Την ίδια χρονιά η Ρωσική Εθνική Στρατηγική πρότεινε την δημιουργία της Ρωσικής πνευματικής δυναμικής σε ένα πολύ-κεντρικό κόσμο (το δόγμα ότι η πολλαπλότητα ανεξαρτήτων κέντρων ηγεσίας, ισχύος, ή ιδεολογίας μπορούν να συνυπάρξουν εντός ενός ενιαίου πολιτικού συστήματος ειδικότερα του κομμουνισμού). Μετά την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας τον Μάρτιο 2014, οι Ρωσικές δυνάμεις έλεγξαν τις εκκλησίες που συνεργαζόταν με την Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία. Στην Κριμαία αυτές οι εκκλησίες λεηλατήθηκαν και οι ηγέτες της ονομάστηκαν Ναζί (συμβαδίζοντας με την ρητορική παραπληροφόρησης)²¹⁶.

Η Ουκρανία απέκτησε την Αυτοκεφαλία της μετά από αλληπάλληλα αιτήματα. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δηλώνει ότι η Αυτοκεφαλία δίδεται με στόχο την επιστροφή της κανονικότητας στην Ουκρανία και υιοθετεί την ανάλυση του Φειδά²¹⁷, αφαίρεση ισχύος της Ρωσικής Εκκλησίας επί της Ουκρανικής και το δικαίωμα να παίζει κεντρικό ρόλο στην Ανατολική Χριστιανική Εκκλησία. Η Ε.Ε. πιστεύει επίσης ότι η απόδοση της Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία θα ανακόψει την δυναμική του ρόλου της Ρωσίας στην Ανατολική Ευρώπη²¹⁸, ενώ εκφράζει ανησυχία για τις εθνο-γλωσσικές μειονότητες στην επικράτειά της και τον σεβασμό των δικαιωμάτων τους.

²¹⁴ Του Κώστα Ράπη <http://www.capital.gr/epikairota/3322032/i-simasia-tis-rixis-fanariou-mosxas>

²¹⁵ Leonid Bershidsky, Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-09-03/ukraine-could-beat-putin-in-orthodox-church-battle>

²¹⁶ [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI\(2018\)625123_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI(2018)625123_EN.pdf)

²¹⁷ <https://www.viadiplomacy.gr/o-patriarchis-ipegrapse-tin-aftokefalia-tis-ekklisias-tis-oukranias/> και <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2627&tla=gr>

²¹⁸ European Council on foreign Relations στο:

https://www.ecfr.eu/article/commentary_orthodox_redox_russia_ukraine_and_the_battle_for_religion

Η Ρωσική Εκκλησία απειλεί με σχίσμα της Ορθόδοξης εκκλησίας και έλαβε απόφαση για πλήρη διακοπή των σχέσεων με το Φανάρι²¹⁹, δεν μνημονεύει τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, ούτε και τον Ουκρανό Αρχιεπίσκοπο Επιφάνιο.

Η ίδρυση Πατριαρχείου Ρωσικής Εκκλησίας- που χρηματοδοτείται ανοικτά από το Ρωσικό κράτος με σκοπό να πετύχει την μεταφορά της Πρωτοκαθεδρίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Μόσχα- στην Κων/πολη και στα κατεχόμενα²²⁰, είναι πρωτοβουλίες που απαντήθηκαν πρόσφατα από την επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχη στο Άγιο Όρος και την ανακήρυξη τεσσάρων Αγίων (Δανιήλ Κατουνακιώτη, του Ιερώνυμου Σιμωνοπετρίτη, του Ιωσήφ τον Ησυχαστή και του Εφραίμ Κατουνακιώτη) που μάλιστα είχαν Ρωσική καταγωγή αναγνώρισαν όμως το πρωτείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου²²¹. Με τον τρόπο αυτό αποκλείεται περαιτέρω η ρωσική επιρροή στο Άγιο Όρος. Η επιρροή αυτή ξεκίνησε από το τέλος του 19^{ου} αιώνα μέχρι το 1914 για τη διείσδυση στα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο και τη ρωσική επιρροή στον Άθω²²². Ο πόλεμος και η επανάσταση των μπολσεβίκων ανέκοψε την κάθοδο και μετά την ανάκαμψη της Ελλαδικής εξουσίας εξελληνίστηκαν. Μετά το 1991 παρατηρείται επιστροφή των Ρώσων στις αξιώσεις τους και κυρίως μετά τα προβλήματα μεταξύ Ρώσων-Ουκρανών. Η αποτυχία εκ-ρωσισμού του Άθω δείχνει τον θεμελιώδη δεσμό του ορθόδοξου κόσμου ανάμεσα στον εθνικό αυτοπροσδιορισμό, τη θρησκεία και το εδαφικό στοιχείο, ακόμα και όταν το έδαφος προορίζεται για πνευματικούς σκοπούς²²³.

7.2. Μελλοντικά ζητήματα

Στο μέλλον αναμένεται να τεθεί θέμα αυτονομίας για την σχισματική Εκκλησία των Σκοπίων, όπως αναλύει ο Τρίτος (2019) «ότι η επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος των Σκοπίων εμφανίζει μεγάλες δυσχέρειες λόγω του ασφυκτικού εναγκαλισμού αυτής της Εκκλησίας από το κράτος, αλλά και της χρησιμοποιήσεώς της ως κρατικής υπηρεσίας για ξένους προς την πνευματική της αποστολή σκοπούς». Κατά τον ίδιο, για να υπάρξει κάποια θετική εξέλιξη πρέπει, να τηρηθούν οι εξής προϋποθέσεις:

- Το επίσημο κράτος να αφήσει ελεύθερη την Εκκλησία να επιτελεί το πνευματικό της έργο.
- Η σχισματική Εκκλησία να αναγνωρίσει ως αντικανονικές τις ενέργειές της από το 1968 μέχρι σήμερα και να ζητήσει συγγνώμη από τη Μητέρα Εκκλησία της Σερβίας για όσα άτοπα μέχρι σήμερα έπραξε σε βάρος της.
- Να δεχθεί την ονομασία της πάλαι ποτέ διαλαμψάσης περίπτωσης Αρχιεπισκοπής Αχρίδος και όχι Μακεδονίας.
- Να παύσουν οι διώξεις κατά του Αρχιεπισκόπου Αχρίδος Ιωάννου.

²¹⁹ Του Κώστα Ράπη <http://www.capital.gr/epikairota/3322032/i-simasia-tis-rixis-fanariou-mosxas>

²²⁰ Wikileaks. *Ecumenical Patriarchate Decries Russian Orthodox Interference*. (2/7/2009).

https://wikileaks.org/plusd/cables/09ISTANBUL243_a.html

²²¹ https://www.orthodoxianewsagency.gr/patriarxeia/oikomeniko_patriarxio/afieroma-o-oikoumeniko-patriarxis-sto-agio-oros/

²²² Thual, F. (1999). *Η κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ροές. Σελίδα 75.

²²³ Ibid Σελίδα 76.

-Να διχοτομηθούν τρεις μητροπόλεις για την αποκατάσταση των τριών επισκόπων της κανονικής υπό τον Ιωάννη Αρχιεπισκοπής Αχρίδος.

Εφόσον πληρωθούν οι προϋποθέσεις θα είναι δυνατή η χορήγηση αρχικά αυτονομίας και αργότερα Αυτοκεφαλίας (1.600.000 πιστοί) με «σύμφωνη γνώμη της Εκκλησίας της Σερβίας, ως Μητέρα Εκκλησία της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος και στην οποία από το 1992 ανήκουν οι περιοχές αυτές, που παραχωρήθηκαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όχι επιτροπικώς και “άχρι καιρού”, αλλά μονίμως»²²⁴.

7.3. Θρησκευτικές ελευθερίες και Ανθρώπινα Δικαιώματα

Το Αμερικανικό Κογκρέσο το 2018, εξέδωσε το υπ. αριθμόν 732 ψήφισμα για τις θρησκευτικές ελευθερίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου, με το οποίο καλεί την Τουρκία να σεβαστεί τα δικαιώματα και τις θρησκευτικές ελευθερίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου²²⁵. Σύμφωνα με το ψήφισμα η Βουλή των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ καλεί την Τουρκία να άρει όλες τις μορφές διακρίσεων ειδικότερα αυτές που αφορούν φυλή ή θρησκεία και να αποδώσει άμεσα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο την διεθνή αναγνώριση και εκκλησιαστική διαδοχή, το δικαίωμα να εκπαιδεύει κληρικούς και να εκλέγει την δεκαμελή Ιερά Σύνοδο από υποψηφίους όλων των εθνικοτήτων και όχι να περιορίζεται σε Τούρκους υπηκόους, να σεβαστεί τα ανθρώπινα δικαιώματα και την περιουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος συχνά κάνει αναφορές στο έργο του Huntington και εκφράζει τη θέση του για προσπάθεια αποτροπής της σύγκρουσης αυτής με κάθε τρόπο:

«Ἐν ὄψει τῶν ἐκρήξεων θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ, τῆς ὀμῆς βίας, τῆς καταστροφῆς θρησκευτικῶν μνημείων, τῆς ἐπαπειλουμένης ἢ καί ἐν ἐξελίξει “συγκρούσεως τῶν πολιτισμῶν”, τῶν διωγμῶν κατά τῶν θρησκευτικῶν μειονοτήτων καί τῆς στιγνῆς καταπατήσεως τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016) κατεδίκασε τάς νοσηράς αὐτάς ἐκφάνσεις τῆς θρησκευτικότητος καί ἐξῆρε τήν σημασίαν τοῦ διαθρησκευτικοῦ διαλόγου καί τήν συμβολήν του εἰς τήν εἰρήνην»²²⁶.

Ο Πρόεδρος Τράμπ, ανέπτυξε την θέση του για τα ανθρώπινα δικαιώματα στα Ηνωμένα Έθνη ως προς τις θρησκευτικές ελευθερίες. Διακήρυξε ότι «κανένα δικαίωμα δεν είναι περισσότερο θεμελιώδες σε μια ειρηνική, ευημερούσα και ανθούσα κοινωνία από την θρησκευτική ελευθερία, που όμως είναι σπάνια στον κόσμο» και ανακοίνωσε την διάθεση 25

²²⁴ Τρίτος, Μ. (2019). «Η περίπτωση των Σκοπίων». Καθηγητής, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, ΑΠΘ Εισηγήση στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συν-διοργάνωση περιοδικού Foreign Affairs: The Hellenic Edition και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα 12/11/2019.

²²⁵ Αμερικανικό Κογκρέσο, 115^η συνεδρίαση υπ' αριθμ. ψήφισμα 732 όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα :<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-resolution/732/text?format=txt> και <https://www.congress.gov/115/bills/hres/732/BILLS-115hres732ih.pdf>

²²⁶ Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, (2019). «Βιντεοσκοπημένο Μήνυμα Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου για το Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συν-διοργάνωση περιοδικού «Foreign Affairs: The Hellenic Edition» και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα την 11 και 12/11/2019.

εκατ. δολαρίων σε προσπάθειες θρησκευτικών ελευθεριών και συνασπισμό επιχειρήσεων για τη θρησκευτική ελευθερία. Η διοίκηση ανακοίνωσε την ίδρυση Της Διεθνούς Συμμαχίας Θρησκευτικών Ελευθεριών²²⁷. Ο ίδιος προέβη στις ανακοινώσεις αυτές για διευθέτηση ζητημάτων θρησκευτικών ελευθεριών στις ΗΠΑ.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει οι τουρκικές αρχές να εισάγουν νομοθεσία που θα δώσει δυνατότητα νομικής προσωπικότητας για όλες τις μη-μουσουλμανικές κοινότητες, να δοθεί δυνατότητα πρόσβασης σε δικαστήρια, να επιλύσει ζητήματα περιουσίας τους, να επιτρέψει στο Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο την χρήση του τίτλου Οικουμενικό, να επιτραπεί να ασκεί τις Οικουμενικές λειτουργίες του για την εξασφάλιση της παρουσίας του στην Κων/πολη²²⁸.

Οι πρωτοβουλίες, προτάσεις και παροτρύνσεις είναι απαραίτητο να συνυπολογίζονται ότι θρησκευτικές ελευθερίες στην επικράτεια της Τουρκίας δεν αποδόθηκαν στους Τούρκους μουσουλμάνους πολίτες επί δεκαετίες προ διοίκησης του AKP, αντιθέτως εκδιώχθηκαν, υπέστησαν απαγορεύσεις ως προς τις ενδυματολογικές επιλογές και την δημόσια εμφάνιση τους.

7.4. Η δραστηριότητα των Ομογενειακών Σωματείων σε Διεθνείς Οργανισμούς

Ο ρόλος των Συλλόγων Κωνσταντινουπολιτών, Συλλόγων Ιμβρίων κλπ σωματείων που έχουν έδρα την Ελλάδα, είναι επίσης σημαντικός ως προς την δραστηριοποίησή τους σε Διεθνείς Οργανισμούς για την διεκδίκηση των δικαιών της ομογένειας αλλά και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η συμμετοχή του Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών στη Συνδιάσκεψη του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) την 16/9-27/9/2019 στη Βαρσοβία, σηματοδοτεί την ενεργοποίηση όλων των κοινωνικών φορέων της ομογένειας για την διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους και της ελευθερίας θρησκευτικής έκφρασης. Ο Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών συμμετείχε στις εργασίες της Ετήσιας Συνάντησης Εφαρμογής Ανθρώπινης Διάστασης (Human Dimension Implementation Meeting 2019 – HDIM) του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) που οργανώθηκε στη Βαρσοβία καθώς και με τη δήλωση του την 10-21/9/2018 για την κατάσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Τουρκία. Στο ίδιο ύφος και η ετήσια έκθεση της επιτροπής των USCIRF για την Τουρκία το 2018 υπογραμμίζει ότι μετά την απόπειρα πραξικοπήματος «Το 2017, το καθεστώς των θρησκευτικών ελευθεριών επιδεινώθηκε» και καταλήγει ότι «η πλειοψηφία των άλλων μακροχρόνιων ανησυχιών παραμένει χωρίς λύση»²²⁹.

²²⁷ Δημοσίευμα WSJ Opinion. <https://whitehouse.us19.list-manage.com/track/click?u=4da4828d48b4efa4fc1138955&id=d8fbfc0ded&e=6896616602>

²²⁸ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2010\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2010)012-e)

²²⁹ ΟΑΣΕ, Συμμετοχή Συλλόγου Κων/πολιτών. (10-21/9/2019).

https://www.osce.org/odihr/432518?download=true&fbclid=IwAR3FZ74b_Y1rPJ-

Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8/2/2018 για την παρούσα κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία (2018/2527(RSP)) υπογραμμίζει ότι «ανησυχεί σοβαρά για την έλλειψη σεβασμού για την θρησκευτική ελευθερία, συμπεριλαμβανομένης της αυξημένης διάκρισης εναντίον των Χριστιανών και άλλων θρησκευτικών μειονοτήτων».

Το άρθρο 18 της Διακήρυξης των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1948 αναφέρει
«Καθένας έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, για να εκδηλώσουν την θρησκεία του ή τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και την τέλεση θρησκευτικών τελετών»²³⁰.

Η έρευνα αποκαλύπτει ότι υπάρχουν αντίστοιχες προσπάθειες μουσουλμανικών σωματείων που ζουν σε Κω και Ρόδο και καταφεύγουν σε Ευρωπαϊκά Όργανα, κατά της Ελλάδας για ζητήματα θρησκευτικών ελευθεριών²³¹ με την έκδοση αναφοράς. Η Υπουργός Παιδείας της Ελλάδος, σε απάντηση ενέκρινε άδεια λειτουργίας για τα τεμένη της Κω και Ρόδου²³² με την υπ' αριθμόν 182982/Θ1/21/11/2019 και 182990/Θ1/22/11/2019 διαπιστώνοντας λειτουργία στο παρελθόν των δύο τζαμιών και νόμιμη λειτουργία των Hasan Paşa Camii και Defterdar Camii σε Κω και Ρόδο.

7.5. Το Σύνταγμα Της Τουρκίας για Μειονότητες και Ιδρύματα

Στο άρθρο 20 του Τουρκικού Συντάγματος περί Δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ατόμων, που αναθεωρήθηκε το 2001 και αφορά την ιδιωτική πληροφόρηση ο Bulut καταγράφει ότι το άρθρο αυτό στο Σύνταγμα του 1982 ήταν: «Κάθε ένας έχει το δικαίωμα να απαιτεί σεβασμό για την ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή. Η ιδιωτική ζωή του ατόμου και της οικογένειάς δεν μπορεί να παραβιαστεί. Οι εξαιρέσεις που απαιτούν νομική διερεύνηση και εξέταση τηρούνται». Το 2001, το άρθρο αυτό τροποποιήθηκε. Η τροποποίηση αυτή έγινε για την εναρμόνιση με την νομοθεσία της Ε.Ε. Η τροποποίηση του Τουρκικού Συντάγματος (την 3.10.2001, Αρ. 4709), στο Άρθρο 5, όπου συζητείται το απόρρητο της προσωπικής πληροφορίας:

«Άρθρο 5- Η Τρίτη πρόταση της πρώτης παραγράφου στο Άρθρο 20 του Τουρκικού Συντάγματος καταργείται και η δεύτερη παράγραφος τροποποιείται ως εξής: Εκτός αν δεν υπάρχει απόφαση δικαστηρίου για ένα ή περισσότερους λόγους από την εθνική ασφάλεια, δημόσια τάξη, πρόληψη εγκληματικής δράσης, προστασία δημόσιας υγείας και ηθικού ή προστασία δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων, ή εκτός αν υπάρχει γραπτή εντολή αρχής

gOegYqREIHwHzi9tyRPuWjHfFBrOvGBIeVrhPg_smOI και <https://www.osce.org/odihr/394325?download=true> και https://www.uscirf.gov/sites/default/files/Tier2_TURKEY.pdf

²³⁰ Universal Declaration of Human Rights Universal Declaration of Human Rights https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

²³¹ Fautre, W. (2015). Human Rights without frontiers. "Greece: Ethnic Turks in Rhodes and Kos". <https://hrwf.eu/wp-content/uploads/2016/10/2015-Ethnic-Turks-in-Rhodes-and-Kos.pdf> Federal Union of European Nationalities, and Rhodes, Kos and Dodecanese Turks culture and Solidarity Association.

²³² <https://www.rodiaki.gr/article/427535/adeia-leitoyrgias-se-tria-tzamia-se-rodo-kai-kw>

εξουσιοδοτημένης από το νόμο, σε περιπτώσεις όπου η καθυστέρηση είναι προκατειλημμένη, σε όσα αναφέρονται παραπάνω, ούτε το άτομο, ούτε τα ιδιωτικά έγγραφα ή υπάρχοντά του θα διερευνώνται ή θα κατάσχονται... ».

Είναι κρίσιμο να δοθεί έμφαση στους όρους «εθνική ασφάλεια, δημόσια τάξη, πρόληψη εγκληματικής δράσης». Ο συγγραφέας διαπιστώνει τη σχέση του άρθρου με την κατηγοριοποίηση και μυστική καταγραφή των μειονοτήτων που ζουν στην Τουρκία -με αρίθμηση της εθνικής καταγωγής (από τα Ληξιαρχεία)- και προστατεύονται από το καθεστώς της Συνθήκης της Λοζάνης²³³.

Σύμφωνα με την νέα αναθεώρηση του Συντάγματος στην Τουρκία στα άρθρα 130 και 132 που αφορά τα Πανεπιστήμια της Τουρκίας, δεν επήλθε καμία αλλαγή σε σχέση με το Σύνταγμα του 1982. Για τα Πανεπιστημιακά ιδρύματα που ιδρύονται από τα Βακούφια, πέρα από τις ακαδημαϊκές εργασίες των οικονομικών και διοικητικών ζητημάτων, η εξασφάλιση του διδακτικού προσωπικού και τα ζητήματα ασφάλειας, υπάγονται στις διατάξεις που αναφέρονται στο Σύνταγμα για τα κρατικά Πανεπιστημιακά ιδρύματα²³⁴.

Στο άρθρο 131, δεν επέρχεται αλλαγή πλην της:

«(Διαφορετική δεύτερη παράγραφος: 7/5/2004-5170/8 άρθ.) Το Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαίδευσης, αποτελείται από μέλη, απευθείας επιλογής και διορισμού του Προέδρου της Δημοκρατίας, υπό τον όρο ότι προηγούνται οι υποψήφιοι καθηγητές που έχουν επιτυχή πορεία στα ακαδημαϊκά καθήκοντα και πρωτανεία, έχουν επιλεγεί από τα πανεπιστήμια σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις επιλογής, προσόντων»²³⁵.

Επειδή αποσύρθηκε η φράση «Υπουργικό Συμβούλιο» από το άρθρο και προστέθηκε «του Προέδρου της Δημοκρατίας» αίρεται η εξουσία επιλογής μελών Συμβουλίου Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Στο άρθρο 132, μόνο «τα ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης των Ενόπλων Δυνάμεων της Τουρκίας και των Σωμάτων ασφαλείας υπάγονται σε ιδιαίτερες διατάξεις των κανονισμών τους»²³⁶.

Ο ρόλος του τύπου για την νομιμοποίηση της απόφασης να μην λειτουργήσει η Θεολογική Σχολή της Χάλκης διαφαίνεται σε δημοσιεύματα με τίτλους: «σκάνδαλο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης», με την ανακοίνωση του «υποτιθέμενου Διευθυντή Ελπιδοφόρου, άνευ νομικής ιδιότητας», «με την εφαρμογή του προγράμματος Erasmus από το 2012 συμμετείχαν άνω των 40

²³³ Bulut, Eduard Alan. (2017). *Minorities in constitution making in Turkey*. Cambridge Scholars Publishing UK. <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/64214>

²³⁴ Το Σύνταγμα της Τουρκίας, όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευση https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

Έλληνες φοιτητές από διαφορετικά Πανεπιστήμια για πρακτική άσκηση (τμήματα βιβλιοθηκονομίας για την ψηφιοποίηση των βιβλίων της Θ.Σ. της Χάλκης)²³⁷.

Η Διεθνής Ομοσπονδία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ελσίνκι τον Οκτώβρη του 2006 δημοσίευσε έκθεση για τις «Πολιτικές Αναίρεσης των Μειονοτικών Δικαιωμάτων στην Τουρκία» και όπου καταγράφει ότι «στην Τουρκία όλα τα θρησκευτικά ιδρύματα υπόκεινται στον Νόμο των Ιδρυμάτων» και υπάγονται στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων (Vakıflar Genel Müdürlüğü) για τα 160 αναγνωρισμένα μη-μουσουλμανικά ιδρύματα εκ των οποίων το 50% είναι Ελληνο-Ορθόδοξα²³⁸. Τονίζεται δε ότι ο νόμος περί ιδρυμάτων κάνει διακρίσεις μεταξύ μη-μουσουλμανικών κοινοτικών ιδρυμάτων και μουσουλμανικών ιδρυμάτων.

Από ιδρύσεως της Επιτροπής Αξιολόγησης Μειονοτήτων και παρά της απόπειρες αναμόρφωσης, αναφέρεται ότι όλοι οι θρησκευτικοί ηγέτες είναι υπό παρακολούθηση, εξαναγκάζονται να βρίσκονται υπό κρατική παρακολούθηση, να προσέχουν τι λένε, πεπεισμένοι ότι παρακολουθούνται και υποκλέπτονται τα τηλέφωνα και η ηλεκτρονική αλληλογραφία τους. Εκπρόσωποι μειονοτήτων έχουν αναφέρει ότι περιστασιακά δέχονται επισκέψεις ατόμων που κάνουν ερωτήσεις-πιστεύεται ότι ανήκουν στην ΜΙΤ.

Παρά το γεγονός ότι το άρθρο 40 της Συνθήκης της Λοζάνης προβλέπει ότι οι αναγνωρισμένες μειονότητες έχουν δικαίωμα να ιδρύουν, διοικούν και ελέγχουν με δικές τους δαπάνες «οποιοδήποτε ίδρυμα για διδασκαλία και εκπαίδευση» ο Ελληνορθόδοξος κλήρος δεν δύναται να καταρτίσει κληρικούς στην Τουρκία.

Συνεχίζονται οι καθημερινές οχλήσεις και παρενοχλήσεις προς μη μουσουλμανικές κοινότητες. Π.χ. υπάρχει επίσημη άρνηση της γενοκτονίας 1,5 εκ. Αρμενίων και Ασσυρίων και δεν συζητείται. Η άρνηση αυτή αντικατοπτρίζει απροθυμία να αποδοθεί αναγνώριση σε μια μειονότητα διότι θα την ξεχωρίσει από την τουρκική ενότητα²³⁹.

7.6. Διεθνής Δραστηριότητα και ηγεσία της διασποράς

Αμερικανικό Πανεπιστήμιο έχει μελετήσει σε συνεργασία και επιχορήγηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το πλαίσιο της ανάπτυξης στρατηγικών ήπιας ισχύος και έχει αναρτήσει σχετικές πληροφορίες για την μελέτη αυτή²⁴⁰. Για την εξωτερική πολιτική του 21^{ου} αιώνα ο Hill,

²³⁷ Άρθρο του Ümit Yalim. Όπως ανακτήθηκε από το Κέντρο Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Αναλύσεων <http://turksam.org/heybeliada-ruhban-okulu-egitime-acilmis>
<https://ionio.gr/gr/news/7251/>

²³⁸ Διεθνής Ομοσπονδία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ελσίνκι, Έκθεση (Οκτώβρης 2006). «Πολιτικές Αναίρεσης των Μειονοτικών Δικαιωμάτων στην Τουρκία». Στο <https://www.refworld.org/pdfid/46963b010.pdf>

²³⁹ Διεθνής Ομοσπονδία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ελσίνκι, Έκθεση (Οκτώβρης 2006). «Πολιτικές Αναίρεσης των Μειονοτικών Δικαιωμάτων στην Τουρκία». Στο <https://www.refworld.org/pdfid/46963b010.pdf>

²⁴⁰ University of North Carolina, Chapel Hill, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://europe.unc.edu/iron-curtain/power-and-politics-the-prisoners-dilemma/the-eu-and-soft-power/>

κάνει εκτενή αναφορά στην αρχαιότητα χρήσεως της ισχύος των εκκλησιών στην άσκηση ήπιας εξωτερικής πολιτικής. «Οι εκκλησίες, και ιδίως η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, δεν είναι μόνο οι διεθνικοί πράττοντες με τις πιο μακρές ιστορικές ρίζες είναι παλαιότερες και από την ιδέα του κράτους»²⁴¹. Έτσι η δραστηριοποίηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε κάθε τομέα, η καθολική συμμετοχική παρουσία σε κάθε σημαντική εκδήλωση το καθιστά δυναμικό παράγοντα ήπιας ισχύος για όλη την υφήλιο. Η συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριάρχη σε εκδήλωση στην Πολωνία όπου είχε συνάντηση με τον Μητροπολίτη Βαρσοβίας και πάσης Πολωνίας Σάββα και η συμμετοχή ως επικεφαλής στην 31η «Πορεία των Ζώντων», πορεία μνήμης για τα έξι εκατομμύρια Εβραίων που εξοντώθηκαν στα Ναζιστικά στρατόπεδα και ηχηρής καταδίκης του Ολοκαυτώματος, η οποία πραγματοποιήθηκε την 2/05/2019, στο Άουσβιτς-Μπιρκενάου, της Κρακοβίας, ύστερα από πρόσκληση της Διεθνούς Οργανωτικής Επιτροπής της Πορείας και του ελληνικού τμήματος του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Οργανισμού «AGAPE» απτή απόδειξη της παρουσίας του ως επικεφαλής της Ορθόδοξης Εκκλησίας²⁴².

Η δραστηριότητα όμως του Οικουμενικού Πατριαρχείου, καλπάζει. Έτσι μόνο τους τελευταίους μήνες διεξήχθησαν εκδηλώσεις όπως: «Το πρόβλημα του εθνοφυλετισμού στην ορθόδοξη Εκκλησία: Από το βουλγαρικό Σχίσμα μέχρι σήμερα» που πραγματοποιήθηκε στην ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης την 12 και 13 Σεπτεμβρίου 2019²⁴³ και όπου η ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχη είναι άκρως επίκαιρη:

«Η Αγία του Χριστού Μεγάλη Εκκλησία δεν υπηρέτησε ποτέ τον εθνικισμό, αυτήν την αλλοτρίωσιν της συνειδήσεως της καθολικότητος της Εκκλησίας και την κατάργησιν της αρχής της συνοδικότητος εν αυτή» και «Εις την ζώήν της Εκκλησίας, ο εθνοφυλετισμός αποτελεί πραγματική “ανατροπή των αξιών”. Αντί το έθνος να υπηρετεί την χριστιανικήν αλήθειαν, αξιολογεί και κρίνει την Εκκλησίαν με κριτήριο την χρησιμότητα και τας υπηρεσίας της προς το κράτος».

Το μέλλον των διεθνών σχέσεων βρίσκεται στην προσπάθεια χρήσης κάθε θεμιτού μέσου για να αντιμετωπιστούν οι νέες προκλήσεις και οι νέοι τύποι συγκρούσεων. Μια τέτοια πρόκληση προκύπτει από την τελευταία επιλογή της Οικουμενικής Συνόδου να τοποθετήσει ως Αρχιεπίσκοπο Αμερικής τον Σεβασμιώτατο Ελπιδοφόρο Λαμπρυνιάδη, Ηγούμενο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και Καθηγητή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης²⁴⁴. Μια άλλη αντίστοιχη τοποθέτηση στην Αυστραλία του Μακάριου και στην Μ. Βρετανία του Νικίτα, ενισχύει τη θέση ότι το Πατριαρχείο επιδιώκει την επιβίωσή του μέσω της ενίσχυσης της θέσης της με άξιους ιεράρχες σε τρία σημαντικά σημεία της υφηλίου και μάλιστα και τα τρία

²⁴¹ Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική των 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη σελίδα 284

²⁴² <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2767&tla=gr>

²⁴³ <https://www.theo.auth.gr/el/node/2497>

²⁴⁴ Ανακοίνωση Οικουμενικού Πατριαρχείου για την τοποθέτηση νέου Αρχιεπισκόπου Αμερικής <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2771&tla=gr>

Αγγλόφωνα. Η ενίσχυση και ενθάρρυνση χρήσης της Αγγλικής γλώσσας στην λειτουργία των εκκλησιών ανοίγει μια νέα εποχή. Οι τρεις ιεράρχες έχουν έντονη παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ακαδημαϊκό υπόβαθρο στη θεολογία αλλά και γενικότερη μόρφωση και καλλιέργεια καθώς και ιδιαίτερη ανάπτυξη επικοινωνιακών ικανοτήτων με την κοινωνία. Πρόκειται για στρατηγικές επιλογές ιεραρχών που ανέλαβαν να επιτελέσουν το έργο της Ορθόδοξης Οικουμενικής Εκκλησίας σε άλλες Ορθόδοξες Αρχιεπισκοπές έτερων ηπείρων εκτός τουρκικής επικράτειας ενισχύοντας, υποστηρίζοντας και υποβοηθώντας την μητέρα εκκλησία.

Το Πατριαρχείο επέλεξε να ενισχύσει την διασπορά υποστηρίζοντας όλους τους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς που εκτοπίστηκαν για οποιοδήποτε λόγο σε όλη την υφήλιο. Οι Έλληνες της διασποράς αποτελούνται από Έλληνες που επαναπατρίστηκαν από την Ελλάδα, από την Κων/πολη, την Ίμβρο και την Τένεδο και διασκορπίστηκαν παντού. Η υποστήριξη της Εκκλησίας σε αυτούς τους πληθυσμούς μεταφέρει εδώ και δεκαετίες ένα ηχηρό μήνυμα: ότι αποτελεί ένα θεσμό που συσπειρώνει, ενισχύει και βοηθά στην επιβίωση. Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της διασποράς αλλά και της επιρροής που ασκούν στις χώρες της υφηλίου, αποτελούν ένα δυνατό χαρτί που δεν αξιοποιείται. Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα απώλεσε 1,5 εκατομμύριο πληθυσμού λόγω των πολέμων και εμφυλίων, τους αριθμούς των αποδήμων δεν είναι σε θέση ούτε να τους υπολογίσει πόσο μάλλον να τους αξιοποιήσει. Η διασπορά λοιπόν αποτελεί έναν ισχυρό πυλώνα της ισχύος του Πατριαρχείου. Αυτό είναι το αίτιο της υπαγωγής των Αρχιεπισκοπών αυτών υπό τη σκέπη του Πατριαρχείου.

Ο Stanley Hoffman, στο έργο του Χάος και Βία, αναφέρει ότι «οι στερημένοι αναζητούν βοήθεια από άλλους με κοινές πικρίες, εθνική προέλευση ή θρησκευτική πίστη» εδραιώνει την πεποίθησή του ότι όσο «η παγκοσμιοποίηση καθιστά πλούσιους τους λίγους και ξεριζώνει πολλούς, εκείνοι που είναι φτωχοί και ξεριζωμένοι μπορεί να αναζητήσουν εκδίκηση και αυτοεκτίμηση στην τρομοκρατία και σε μια πίστη ανηλεούς μανίας» και συνεχίζει τονίζοντας ότι «οι ξεσηκωμένοι του σήμερα είναι απρόβλεπτοι, όταν στρέφονται προς τη δράση»²⁴⁵. Αντίθετα με αυτή την τοποθέτηση, το Πατριαρχείο κηρύττει την ειρήνη, την συμφιλίωση και τηρεί τις χριστιανικές αρχές.

7.7. Στοιχεία Προηγούμενων Ερευνών για το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Η διερεύνηση για ενδεχόμενες έρευνες που αφορούν το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέδωσε σε μια έρευνα του Εθνικού Ινστιτούτου Ερευνών με θέμα: Θεσμούς και Ιδεολογία στη Νεοελληνική Κοινωνία (15ος-19ος αι.) και αναλύει α) τον θεσμό του Πατριαρχείου

²⁴⁵ Hoffmann, S. (2011). *Χάος και Βία- Η παγκοσμιοποίηση τα καταρρέοντα κράτη, η τρομοκρατία και η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. Σελίδα 65.

Κωνσταντινουπόλεως, την καταγραφή των πράξεων, τη δικαιοκή και ιδεολογική λειτουργία του θεσμού, τα πρόσωπα και β) τους εκκλησιαστικούς θεσμούς στην περιφέρεια, την Εκκλησιαστική οργάνωση και οικονομική ζωή, τα μοναστικά ιδρύματα και τις σχέσεις τους με την κοινωνία των χριστιανών²⁴⁶. Η έρευνα του ΕΙΕ, κατέληξε στο συμπέρασμα πως από τα πρώτα εκατό πενήντα χρόνια μετά την Άλωση δεν σώζονται στα Αρχεία του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης στο Φανάρι, παρά ένα λυτό έγγραφο και οκτώ φύλλα ενός κώδικα αφιερωμάτων του 16ου αιώνα.

Η έρευνα αφορά ανασυγκρότηση των χαμένων Αρχείων του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης και μελέτη της ιστορίας της κοινωνίας των Ρωμίων χριστιανών μετά την Άλωση.

²⁴⁶ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών. (2002). «Θεσμοί και Ιδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία 15ος - 19ος αι.». Πρώτος απολογισμός ενός ερευνητικού έργου http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/section_a6-gr.html

ΜΕΡΟΣ Β΄

8. ΕΡΕΥΝΑ

Ο μεθοδολογικός σχεδιασμός πραγματοποιήθηκε με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας για τη μεθοδολογία διερεύνησης (βλ. κεφ.8.3.) και της έρευνας γενικότερα (Cohen & Manion, 1994 · Bell, 1997). Η βιβλιογραφική έρευνα εξασφάλισε την τήρηση των προϋποθέσεων για τον προσδιορισμό του σκοπού, τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων, την επιλογή της μεθοδολογίας για την υλοποίηση της έρευνας αυτής.

Η έρευνα, όπως αναλύεται παρακάτω, είναι συνδυασμός ποιοτικής, ποσοτικής προσέγγισης με σκοπό τη μεθοδολογική αξιοπιστία.

8.1. Σκοπός και προσδοκώμενα αποτελέσματα

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ακαδημαϊκών δασκάλων για ζητήματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως παράγοντα ήπιας ισχύος. Ο συνδυασμός δεδομένων που θα συγκεντρωθούν μέσω συνεντεύξεων σκοπεύει να εξαχθούν προτάσεις για το παρόν και το μέλλον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, παρατηρήσεις για την πραγματικότητα που βιώνει και το μέλλον.

Ο συνδυασμός ποσοτικής με ποιοτική μεθοδολογία συγκέντρωσης πληροφοριών στοχεύει να προσφέρει ολοκληρωμένα αποτελέσματα που περιλαμβάνουν τη θεωρία, τα ιστορικά γεγονότα που αφορούν το Οικουμενικό Πατριαρχείο ή παρήγαγαν αποτελέσματα για αυτό, την πραγματικότητα του σήμερα καθώς και πολιτικές για το μέλλον.

Τα αποτελέσματα της έρευνας στόχο έχουν να ενημερώσουν αρμόδιους φορείς για τις ανάγκες ανάπτυξης στρατηγικών ανάδειξης του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε διεθνή θεσμό. Επίσης διατυπώνονται έτσι, ώστε να προσφέρουν γνώση σε όποιον κοινωνικό επιστήμονα ενδιαφέρεται και προβληματίζεται για τη διεθνή δραστηριότητα του Πατριαρχείου και την διεκδίκηση των θρησκευτικών ελευθεριών που του αποστερούνται. Επιπλέον, στοχεύουν να δημιουργήσουν βάση ενημέρωσης.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ: Με τη διενέργεια της έρευνας επιδιώκεται η:

- Η περιγραφή της επιρροής της θρησκείας στο Βυζάντιο, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά τον 20^ο και στον 21^ο αιώνα.
- Η περιγραφή των τρόπων με τους οποίους άσκησαν επιρροή συγκεκριμένοι ιεράρχες και να αξιολογηθεί η διεθνής απήχησή τους.

- να καταγραφούν οι τρόποι και οι φορείς που ενεργοποιήθηκαν για να επιτύχουν τους στόχους τους.
- Να συνδυαστούν τα δευτερογενή με τα πρωτογενή δεδομένα που θα συγκεντρωθούν μέσω συνεντεύξεων για την μελέτη περίπτωσης, ώστε να εξαχθούν προτάσεις για την ανάπτυξη αποτελεσματικών τρόπων άσκησης ήπιας ισχύος.

Η εργασία ήταν ένα πρωτότυπο αντικείμενο για την ερευνήτρια, που έπρεπε να συγκεντρώσει πολλαπλά στοιχεία, να συνδυάσει τα στοιχεία της στρατηγικής θεωρίας, των ιστορικών στοιχείων, της θεολογίας, της διεθνούς αλληλογραφίας ιεραρχών, πολιτικών και Υπουργείου Εξωτερικών, θεωρητικών διεθνών σχέσεων, αναφορών πολιτών, να διερευνήσει το περιεχόμενο συνεδρίων που διοργάνωσε και συμμετείχε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τις πρωτοβουλίες συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς, τις επαφές με ηγέτες σε όλη την υφήλιο, τις ανακοινώσεις σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις εκκλησιαστικές επαφές με ίδια και άλλα δόγματα κ.ο.κ. για να την ολοκληρώσει. Στο πλαίσιο αυτό συγκέντρωσε στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους κατόπιν έγγραφης αδειάς με αριθμό πρωτοκόλλου Φ.100.1/128/ΑΣ248-15 από 28 Ιουνίου 2019 του πρώτου και ηλεκτρονικής αλληλογραφίας με το δεύτερο και δέσμευσης προς την διοίκησή τους ότι θα κατατεθεί αντίγραφο της εργασίας που θα εκπονηθεί και ότι θα τηρηθούν οι κανονισμοί τους και οι δεσμεύσεις περί αποφυγής λογοκλοπής αλλά και κοινοποίησης προσωπικών δεδομένων για αρχεία μετά το 1922. Χρησιμοποιήθηκαν βιβλία, περιοδικά κλπ. από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών και τη βιβλιοθήκη του Παντείου Πανεπιστημίου. Λόγω αιτήματος της ερευνήτριας στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος για απομακρυσμένη πρόσβαση σε υλικό, αξιοποιήθηκε προσβάσιμο υλικό. Χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα και το διαδίκτυο από αξιόπιστες πηγές, από δημοσιευμένα άρθρα και δημοσιεύματα τύπου (παλαιών και νέων). Αξιοποιήθηκαν επίσης ομιλίες και στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τους ομιλητές του Διεθνούς Συνεδρίου Θρησκευτικής Διπλωματίας την 11 και 12 Νοεμβρίου 2019 στη Λέσχη Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων, όπως και στοιχεία από την ημερίδα «The Threats to Democracy from the Spreading of Disinformation: The Impact on International Affairs, Politics, and Public Opinion» στο Αμερικανικό Κολλέγιο την 14^η Νοέμβρη 2019 καθώς και το Συνέδριο «100 Χρόνια Διεθνείς Σχέσεις, 30 Χρόνια ΙΔΙΣ: Αναστοχαζόμενοι τη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων στον κόσμο και την Ελλάδα» την 29 Νοεμβρίου έως 1 Δεκεμβρίου 2019.

8.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώνονται όπως παρακάτω:

1. Η ήπια ισχύς είναι το μέσο για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική; Με ποιο τρόπο το Οικουμενικό Πατριαρχείο ασκεί ήπια ισχύ στη διεθνή σκηνή μέσω της παγκόσμιας απήχησης των πολιτικών αξιών, την άσκηση εκκλησιαστικής διπλωματίας και θρησκευτικής ακτινοβολίας;
2. Η στέρηση των πολιτικών και οικονομικών αρμοδιοτήτων του Πατριαρχείου μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης ήταν δυσμενέστερη ή οι απαγορεύσεις και η συρρίκνωση των Ορθοδόξων πληθυσμών; Μπορούσε να γίνει κάτι για να υποχρεωθεί η Τουρκία στην εφαρμογή της Συνθήκης; Η διεθνής κοινότητα αντιδρούσε στις διώξεις;
3. Πως κατόρθωσε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος να συμβάλει στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων;
4. Ποιο ρόλο μπορεί να διαδραματίσει το Πατριαρχείο στο μέλλον, ως διεθνής πολιτικός δρώντας μετά την παραχώρηση Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία;
Πως ο Πατριάρχης ανέκοψε την Ρωσική επιρροή στο Άγιο Όρος στην τελευταία επίσκεψή του;
5. Ποια οφέλη έχει αποκομίσει το τουρκικό κράτος από την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου; Πως συντελεί το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και αναβάθμιση του τουρκικού κράτους με την προσέλκυση τουριστών στους χώρους λατρείας;
6. Η ελληνική εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζει σήμερα το κόστος της εξαφάνισης του ποιμνίου του Πατριαρχείου αφού παρέμεινε αδρανής για δεκαετίες. Με ποιο τρόπο μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση σήμερα;

8.3. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί είναι η περιγραφική (descriptive research). Η συγκέντρωση βιβλιογραφικών και ερευνητικών στοιχείων βασίζεται σε βιβλία που έχουν εκδοθεί από πανεπιστημιακούς δασκάλους, από αναζήτηση πηγών του διαδικτύου, ιδρύματα, τις ιστοσελίδες της τουρκικής μεγάλης Εθνοσυνέλευσης για πρακτικά και το Σύνταγμα της Τουρκίας με τις αναθεωρήσεις, πηγές της Ιστοσελίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπου παρατίθεται έντυπο για την ήπια ισχύ), τουρκική νομοθεσία και αξιοποίηση πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών, ομιλίες από συνέδρια και σεμινάριο.

Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η ποσοτική μεθοδολογία συγκέντρωσης πληροφοριών με συνεντεύξεις περιπτωσιολογικής ανάλυσης από ακαδημαϊκούς δασκάλους.

Προκειμένου να διερευνηθεί κατά το δυνατόν πληρέστερα το πολύπλευρο αυτό ζήτημα θα χρησιμοποιηθεί ένας συνδυασμός δευτερογενών και πρωτογενών δεδομένων. Για την άντληση των δευτερογενών από τις υπάρχουσες πηγές θα γίνει εντοπισμός βιβλιογραφικής ανασκόπησης.

Τα πρωτογενή δεδομένα θα συγκεντρωθούν μέσω συνεντεύξεων δημοσιευμένων στον τύπο. Τα ποσοτικά θα συνδυαστούν με ποιοτικά στοιχεία από ημιδομημένες συνεντεύξεις. Η συνέντευξη θα καλύπτει τους τομείς:

- Αποτύπωση της παρούσας κατάστασης
- Αξιολόγηση ιστορικών γεγονότων
- Άσκηση ήπιας ισχύος σε διεθνές επίπεδο

Η έρευνα είναι συνδυασμός ποιοτικής, ποσοτικής προσέγγισης (κεφ. 7.7) με σκοπό την πολυμεθοδική έρευνα. Πολυμεθοδική ονομάζεται «η χρήση δύο ή περισσότερων μεθόδων συλλογής στοιχείων για την μελέτη κάποιας πλευράς της ανθρώπινης συμπεριφοράς» (Cohen & Manion, 1994, σελ.321 · Bell, 1997, σελ.106).

Σκοπός της πολυμεθοδικής προσέγγισης είναι η εξέταση ενός θέματος πολυπρισματικά για να αποδοθεί ο χαρακτήρας της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας στην έρευνα και να διεξαχθούν ασφαλή, κατά το δυνατόν, συμπεράσματα. Διότι αξιοπιστία είναι «ο βαθμός στον οποίο ένα τεστ ή μια διαδικασία παράγει ίδια αποτελέσματα κάτω από σταθερές συνθήκες σε όλες τις περιπτώσεις» ενώ η εγκυρότητα ελέγχει «το κατά πόσο ένα θέμα μετρά ή περιγράφει αυτό που υποτίθεται ότι πρέπει να μετρά» (Bell, 1997, σελ.107). Από αυτή τη σκοπιά το πλεονέκτημα της πολυμεθοδικότητας είναι ιδιαίτερα σημαντικό.

Το θεωρητικό μέρος Α΄ αυτής της εργασίας ανέπτυξε θεωρητικά δεδομένα, ιστορικά στοιχεία, που πραγματοποιήθηκαν από συγγραφείς ακαδημαϊκούς δασκάλους, από πανεπιστημιακά ιδρύματα με τη μέθοδο του εντοπισμού βιβλιογραφικής ανασκόπησης.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι η περιγραφική με συγκέντρωση βιβλιογραφικών και ερευνητικών στοιχείων από βιβλία πανεπιστημιακών δασκάλων, αναζήτηση πηγών του διαδικτύου, νομοθεσίας, οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κ.λπ. και στόχο την υποστήριξη της έρευνας. Συνηθέστερη περιγραφική μέθοδος είναι η επισκόπηση (Cohen & Manion, 1994, σελ.123) που συλλέγει δεδομένα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Τεχνικές που χρησιμοποιούνται για αυτό το σκοπό είναι η ημι-δομημένη συνέντευξη που επέλεξε η ερευνήτρια.

Η ποιοτική μεθοδολογία συγκέντρωσης πληροφοριών δεδομένων, πραγματοποιήθηκε με ημιδομημένες συνεντεύξεις από καθηγητές Πανεπιστημίου (20 λεπτά περίπου για την συνέντευξη).

Άλλωστε «τα στάδια προγραμματισμού μίας επισκόπησης, είναι ορισμένα με σαφήνεια, αν και για την επιτυχή ολοκλήρωση μίας επισκόπησης δεν απαιτούνται όλα ανεξαιρέτως τα στάδια που σκιαγραφούνται στον πίνακα 4.1.» (Cohen & Manion, 1994, σελ. 124).

Η ημι-δομημένη συνέντευξη περιείχε οδηγό με ανοιχτές ερωτήσεις που πλαισιώνονταν από πιο συγκεκριμένα σχετικά ερωτήματα χωνί (Cohen & Manion, 1994, σελ. 381-2). Οι

ερωτώμενοι ερωτούνταν για ζητήματα που έχουν σημασία για την εξέλιξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και για ζητήματα που προκύπτουν με την τρέχουσα επικαιρότητα. Η αποφυγή του άμεσου σχολιασμού και η χρήση των πλαγίων ερωτήσεων απέφερε περισσότερους καρπούς και ανταπόκριση των ερωτωμένων.

8.4. Δείγμα της έρευνας

Επειδή πρόκειται για αρχική διερεύνηση το δείγμα αντλήθηκε από επιστήμονες κύρους και διδάσκοντες σε μεταπτυχιακά προγράμματα Πανεπιστημίων της Ελλάδος και έγκριτους ερευνητές. Η ερευνήτρια απευθύνθηκε κυρίως σε ακαδημαϊκούς δασκάλους, επιστήμονες κύρους και συμμετέχοντες με εμπειρία στα ζητήματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Το κριτήριο επιλογής της δειγματοληψίας αποτέλεσε η σοβαρή επιστημονική κατάρτιση, μεγάλη εμπειρία αλλά και ερευνητική δραστηριότητα των συμμετεχόντων ακαδημαϊκών της στρατηγικής, των διεθνών σχέσεων και η εμπλοκή με κέντρα μελετών, ιερωμένων, ερευνητών.

Το δείγμα αποτελείται από δύο ακαδημαϊκούς δασκάλους, που όμως η επεξεργασία του έγινε συνολικά για να υπάρχει αξιοπρεπές δείγμα.

8.5. Δυσκολίες και περιορισμοί κατά την διαδικασία της έρευνας

Δυσκολίες στην διαδικασία των συνεντεύξεων παρουσιάστηκαν στα σημεία:

Δυσκολία συντονισμού για τον καθορισμό συνάντησης με τους επιστήμονες, ώστε να υπάρχει προσωπική επαφή με τους ερωτώμενους, διότι έπρεπε να συμπίπτουν οι κενές ώρες των συμμετεχόντων με αυτές της ερευνήτριας. Η επιδίωξη προσωπικής επαφής ήταν χρονοβόρος με πολλαπλές επικοινωνίες για να επιτευχθεί ο στόχος.

8.6. Τα εργαλεία συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ημι-δομημένη συνέντευξη. Τα ποιοτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν με την ημι-δομημένη (semi-structured) συνέντευξη με ακαδημαϊκούς, σκοπό είχε την εμβάθυνση των θεμάτων και συζήτηση θεμάτων που δεν καλύπτονται από την βιβλιογραφική επισκόπηση, την χρήση αυθεντικών εγγράφων των Γενικών Αρχείων του Κράτους και του Ιστορικού Διπλωματικού Αρχείου του ΥΠΕΞ, την χρήση συνεντεύξεων στον τύπο, την αξιοποίηση εισηγήσεων δύο συνεδρίων, μιας ημερίδας και ενός σεμιναρίου. Σε συνδυασμό με την επισκόπηση χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη για τη βαθύτερη εξέταση (Cohen & Manion, 1994) του θέματος αλλά και για τη συλλογή πληροφοριών που δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν σε βιβλιογραφικές πηγές.

Η Μελέτη περίπτωσης είχε σκοπό την συλλογή πληροφοριών από καθηγητές Πανεπιστημίου και τη σε «βάθος εξερεύνηση και συστηματική ανάλυση» των ζητημάτων του

Οικουμενικού Πατριαρχείου που απασχόλησαν διάφορες περιόδους της Ιστορίας του, αλλά και την αντιμετώπιση σύγχρονων ζητημάτων που απασχολούν τους επιστήμονες με την τεχνική της συνέντευξης (Cohen, L. Manion, L., 1994, σελ.152-179). Η ανάλυση περιπτώσιολογικής έρευνας γίνεται για την διαπίστωση αν τα γεγονότα συμβαίνουν σύμφωνα με τον προβλεπόμενο τρόπο και αν οι συμμετέχοντες μιλούν και φέρονται σύμφωνα με τον τρόπο που προβλέπει η θεωρία²⁴⁷. Σύμφωνα με τον Van Evera, η περιπτώσιολογική έρευνα έχει αξία διότι επιτρέπει περισσότερους και ισχυρότερους ελέγχους. Εξυπηρετεί δε πέντε σκοπούς: τον έλεγχο θεωριών, την δημιουργία θεωριών, τον προσδιορισμό προϋποτιθέμενων συνθηκών, των ελέγχου σπουδαιότητας αυτών των προϋποτιθέμενων συνθηκών και την ερμηνεία περιπτώσεων ενδογενούς σπουδαιότητας²⁴⁸. Στην περίπτωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η περιπτώσιολογική έρευνα επελέγη διότι το θέμα είναι πολύ εξειδικευμένο και απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις σε πολλά επιστημονικά πεδία όπως της ιστορίας, των διεθνών σχέσεων, της θρησκείας, των θεωριών ισχύος, της γεωπολιτικής, της στρατηγικής για να διερευνηθεί ο ρόλος του ως παράγοντα ήπιας ισχύος. Το γεγονός ότι 1800 χρόνια αντιμετώπισε κινδύνους εκρίζωσης και αφανισμού και επιβίωσε φτάνοντας στις μέρες μας αποδεκατισμένο σε ποίμνιο στο εσωτερικό της Τουρκίας δημιουργεί ερωτήματα ως προς την βιωσιμότητά του στο μέλλον και ανησυχίες.

Ο σκοπός της συνοδευτικής επιστολής είναι να «γνωστοποιήσει το στόχο της επισκόπησης, να δώσει στους ερωτώμενους να καταλάβουν τη σημασία της, να τους δώσει διαβεβαιώσεις εμπιστευτικότητας και να ενθαρρύνει τις απαντήσεις τους» (Cohen & Manion, 1994, σελ.142). Έτσι η συνοδευτική επιστολή της ημιδομημένης συνέντευξης, αφού κάνει σύντομη αναφορά στην έρευνα και στον οργανισμό που τη στηρίζει, τονίζει με έμφαση τον ανώνυμο χαρακτήρα της συνέντευξης και υπακούει στους κανόνες δεοντολογίας του Διεθνούς Στατιστικού Ινστιτούτου και τις προδιαγραφές που αυτό ορίζει²⁴⁹.

Για τη συγκεκριμένη έρευνα των δεδομένων έγινε κατηγοριοποίηση των ερωτήσεων όπως θεωρίες ήπιας ισχύος, Βυζάντιο και αξιοποίηση της θρησκείας ως μέσο υψηλής στρατηγικής, Υψηλή Πύλη Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Φανάρι, Τουρκική Δημοκρατία και Πατριάρχες και Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} Αιώνα, Πατριάρχες του 20^{ου} αιώνα (Πατριάρχης Αθηναγόρας, Πατριάρχης Δημήτριος, Πατριάρχης Βαρθολομαίος), Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} αιώνα (Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής: Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος και

²⁴⁷ Van Evera, S. (2000). *Εισαγωγή στην Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*. Αθήνα : Εκδόσεις Ποιότητα. Σελίδα 54

²⁴⁸ Ibid. Σελίδα 96

²⁴⁹ International Statistical Institute (2010). Declaration on professional ethics adopted by the ISI COUNCIL 22 & 23 July 2010 Reykjavik, Iceland. Ανάκτηση από: <http://www.isiweb.org/images/about/Declaration-EN2010.pdf>

Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ελπιδοφόρος), Αρχιεπίσκοποι Κύπρου (Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ'), Αρχιεπισκοπή Αλβανίας, 21^{ος} αιώνας και μέλλον.

Ο σχεδιασμός της συνέντευξης βασίστηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση για τη θεωρητική υποστήριξη της διπλωματικής εργασίας. Αποτελείται από 15 άξονες ερωτήσεων «ανοικτού» τύπου.

Οι περισσότερες ερωτήσεις τέτοιου τύπου περιλαμβάνουν ερώτηση ανοικτού τύπου που ακολουθεί και αφήνει το περιθώριο ελεύθερης έκφρασης στον ερωτώμενο (Bell, 1997, σελ.217).

8.6.1. Μελέτη Περίπτωσης

Η Μελέτη Περίπτωσης αποσκοπεί ως γνωστόν στην προσέγγιση του ευρύτερου αντικειμένου της έρευνας μέσα από μια συγκεκριμένη μορφή εκδήλωσής του. Στη περίπτωση αυτή, η προσέγγιση του ερευνητικού πεδίου συνδύασε δύο μελέτες περιπτώσεων που αφορούν ακαδημαϊκούς δασκάλους που είναι πολιτικοί επιστήμονες και διδάσκουν σε πανεπιστήμια της Ελλάδος και σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα, έχουν κάνει σπουδές στο εξωτερικό, έχουν εμπειρία στο χειρισμό θεμάτων διεθνών σχέσεων, γεωπολιτικής.

Η συνέντευξη σύμφωνα με τους Cohen & Manion, εξυπηρετεί κάποιους στόχους. Στην έρευνα αυτή χρησιμοποιήθηκε «για να ελεγχθούν οι υποθέσεις ή να υποδειχθούν νέες» και «σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους στη διεξαγωγή μιας έρευνας» (Cohen & Manion, 1994, σελ. 376). Η επιλογή της ημι-δομημένης συνέντευξης έγινε, επειδή είναι «μία ανοικτή κατάσταση και έχει μεγαλύτερη ευελιξία και ελευθερία» (Cohen & Manion, 1994, σελ.376) και θα έδινε την δυνατότητα τροποποίησης των ερωτημάτων ανάλογα με τη ροή της και με σκοπό να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες.

Ως άξονες της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκαν οι 15 ερωτήσεις-άξονες (βλ. παράρτημα 3), οι οποίες προήλθαν με βάση την βιβλιογραφική επισκόπηση για την σύνταξη του θεωρητικού πλαισίου της εργασίας αυτής και με διαφοροποιήσεις των ερωτημάτων που προσαρμόστηκαν στην κάθε περίπτωση αλλά και ερωτημάτων που προέκυψαν κατά την διάρκεια της συνέντευξης. Ο οδηγός ημι-δομημένης συνέντευξης περιέχει και προκαταρκτικές ερωτήσεις.

Για την καταγραφή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε μαγνητόφωνο. Για την επεξεργασία των δεδομένων και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων έγινε απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων (βλ. παράρτημα 4). Και οι δύο συνεντεύξεις ως εμπειρίες ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες και αποκαλυπτικές. Οι συμμετέχοντες ήταν άμεσοι και ειλικρινείς.

9. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ως θεσμικός εκκλησιαστικός παράγοντας ασκεί μια ιδιαίτερη και ήπια ισχύ που δεν έχει σχέση με αυτή που ασκεί ένα κράτος.

Οι ιεράρχες που υπηρέτησαν ή υπηρετούν τον Οικουμενικό θρόνο και τις Μητροπόλεις είναι χαρισματικές ηγετικές φυσιογνωμίες, με μεγάλη μόρφωση, επικοινωνιακές ικανότητες, πρωτοπόρες ιδέες και άριστοι διπλωμάτες.

9.1. Μελέτη Περίπτωσης

Η πρώτη συνέντευξη της ερευνήτριας ήταν με ακαδημαϊκό δάσκαλο (Σ1) που έχει ερευνήσει τα ζητήματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Η συνέντευξη περιστρέφεται κυρίως γύρω από το διάστημα της κυριαρχίας του κεμαλικού κράτους της Τουρκίας και την σημερινή εποχή.

Η δεύτερη συνέντευξη για τη Μελέτη Περίπτωσης πραγματοποιήθηκε με καταγραφή τηλεφωνικής συνομιλίας σε μαγνητόφωνο, κατόπιν της συναίνεσης του συμμετέχοντα. Η συνέντευξη έγινε με πανεπιστημιακό δάσκαλο και διευθυντή Πανεπιστημιακού ερευνητικού κέντρου (Σ2). Σκοπός της ήταν να αναλύσει περαιτέρω πληροφορίες για το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η συνέντευξη απέδωσε ως προς τον προσδιορισμό μεγάλα οφέλη και επιβεβαίωσε την βιβλιογραφική έρευνα.

Οι δύο ακαδημαϊκοί ενημερώθηκαν για την τήρηση του απορρήτου, ζητήθηκε η άδειά τους για την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης, άδεια για τη δημοσιοποίηση των απαντήσεων, την αποστολή αντιγράφου, ώστε να ελεγχθεί τι θα κυκλοφορηθεί καθώς και για το ότι η συνέντευξη μπορεί να διακοπεί οποιαδήποτε στιγμή και διαβεβαιώθηκε ότι θα διαγραφούν αυτά τα οποία έχουν εξωτερικευτεί με σκοπό την αβίαστη και ελεύθερη έκφραση του συμμετέχοντα, αλλά και ότι ο συμμετέχοντας μπορεί να επιλέξει να μην απαντήσει σε κάποια ερωτήματα.

Το πρώτο ερώτημα αφορά αν η άσκηση ήπιας ισχύος είναι το μέσο για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική και εμπλουτίζεται από επιπλέον ερωτήσεις που αφορούν την παγκόσμια απήχηση των πολιτικών αξιών και την άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας και θρησκευτικής ακτινοβολίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τον τρόπο που ασκεί ήπια ισχύ στη διεθνή σκηνή.

Σ1: Το Πατριαρχείο εργάστηκε ως θεσμός κοινοτικός, δηλαδή ως θρησκευτικός θεσμός της μειονότητας μου έμεινε στην τουρκική δημοκρατία ως μειονότητακαι αναγνωριζόταν από την τουρκική δημοκρατία μόνο ως θρησκευτικός θεσμός....έτσι μπόρεσε να αναγνωρίσει η Τουρκία ως.....σκοπός της τουρκικής δημοκρατίας ήταν ναόπως έγινε στην μειονότητα της Ίμβρου

Το Πατριαρχείο αντιστάθηκε με τους δικούς του τρόπους.....περιουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων.....

Αυτό που είναι πραγματικά εντυπωσιακό είναιυπό αντίξοες συνθήκες αλλά με αυτό το παράλογο τίμημα.....

Σ2: Είναι ένας τρόπος να προωθείς ιδέες, αντιλήψεις αλλά και θέσεις αν μιλάμε για κράτη, κρατικές εθνικές θέσεις, και κυρίως είναι ένας τρόπος να κυριαρχήσει ή να διαδοθεί το μοντέλο, η κουλτούρα, ο πολιτισμός κάποιες βασικές έννοιες εθνικές οι οποίες μπορεί να χαρακτηρίζουν μια κατάσταση.

Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν μιλάμε για τις ΗΠΑ και λέμε ότι είναι μια παγκόσμια υπερδύναμη, δεν εστιάζουν μόνο στην στρατιωτική τους υπεροπλία ή στην οικονομία αλλά και στο γεγονός ότι ο τρόπος ζωής ο Αμερικανικός, ο Αμερικανικός κινηματογράφος, η Αμερικανική μουσική, ακόμα και το ντύσιμο και όλα αυτά τα οποία έχουν αφετηρία τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ευρύτατα διαδεδομένες,

Τώρα σχετικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ο φάρος της Ορθοδοξίας, το σημείο αναφοράς, ασφαλώς από την στιγμή που υπάρχει αμφισβήτηση απέναντι στην πρωτοκαθεδρία του από το Πατριαρχείο της Μόσχας και από τη στιγμή που η Ρωσία με δυναμικό τρόπο χρησιμοποιεί και την εκκλησιαστική διπλωματία και το βλέπουμε αυτό και στην περίπτωση της Ουκρανίας και το έχουμε δει και στο παρελθόν και σε πλείστες άλλες περιπτώσεις, και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, που τα πράγματα είναι ακόμα πιο ευαίσθητα, είναι λογικό να υπάρχουν προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, από εκεί και πέρα θεωρώ ότι έχει καταφέρει να επικρατήσει- βέβαια αυτή τη στιγμή- στον χριστιανικό κόσμο. Βέβαια, το αντεπιχείρημα των Ρώσων και του Πατριαρχείου της Μόσχας είναι ότι αυτό έχει μεγαλύτερο ποίμνιο από ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αριθμητικά αλλά παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να αποτελεί τον φάρο και σημείο αναφοράς για τον απανταχού Χριστιανισμό.

Ένα βασικό ερώτημα αφορούσε τις στρατηγικές που μπορεί να χρησιμοποιήσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο για να αυξήσει την επιρροή του, να παραμερίσει τις προσδοκίες των Ρώσων και να αποκτήσει δικαιώματα από το τουρκικό κράτος αφού συνεργάζεται με ηγέτες κρατών, δημιουργεί ενωτική σχέση ειρήνης χωρίς να εντάσσεται σε κρατική εξωτερική πολιτική.

Σ2: Κοιτάζτε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, έχει λειτουργικές σχέσεις με τον αμερικανικό παράγοντα και είναι κάτι το οποίο προφανώς επηρεάζει και τη θέση της Ρωσίας, κατηγορείται για πολύ εκλεκτικές συγγένειες με τον Αμερικανικό παράγοντα. Οποσδήποτε όμως το γεγονός ότι έχει αυτή τη συνεργασία σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό του δίνει δυνατότητες και για να προστατεύει τον εαυτό του και τα συμφέροντά του και για να προωθεί την Ορθοδοξία και για να μετριάσει τη Ρωσική επιθετικότητα. Μπορείτε κι εσείς να καταλάβετε ότι αν δεν υπήρχαν κάποιοι εταίροι και κάποιοι

σύμμαχοι για το Οικουμενικό Πατριαρχείο από μόνο του πιθανότατα να μη μπορούσε να ανταπεξέλθει στις πιέσεις που δέχεται και από τους Ρώσους και από τους Τούρκους.

Βέβαια, πρέπει να πούμε ότι η τουρκική κυβέρνηση, στα χρόνια του Ερντογάν, έχει φερθεί με αρκετά διαφορετικό τρόπο και θα έλεγα μάλιστα σε κάποιο βαθμό και σημαντικό βαθμό και με σεβασμό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ξέρουμε ότι το τουρκικό κράτος έχει δώσει τουρκική υπηκοότητα, σε αρκετούς παπάδες, για να μπορούν να λειτουργούν στην Τουρκία και να μπορεί να δημιουργηθεί μια διάδοχος κατάσταση, ξέρουμε ότι έχει παράσχει άλλου είδους διευκολύνσεις,

Τώρα αν το κάνει γιατί ξέρει ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει ισχυρούς συμμάχους, αν το κάνει για να δείξει ότι δεν είναι ένας βαθιά και συντηρητικός μουσουλμάνος, ο οποίος δεν αποδέχεται άλλες θρησκείες, αν το κάνει για να ρίξει στάχτη στα μάτια όσων τον κατηγορούν για την πολιτική που έχει που αντιπαραβάλλει το Ισλάμ με το Χριστιανισμό κοκ, δεν μπορώ να ξέρω ποιοι είναι οι λόγοι, μπορεί να είναι όλοι μαζί. Αυτό που μπορώ να διαπιστώσω είναι ότι στα χρόνια του Ερντογάν η τουρκική κυβέρνηση έχει φερθεί με πολύ μεγαλύτερο σεβασμό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν προβλήματα βέβαια, από ότι οι Κεμαλιστές στο προηγούμενο χρονικό διάστημα.

Η άδεια λειτουργίας για τα δύο τεμένη μπορεί να είναι μια κίνηση που μπορεί να διευκολύνει την κατάσταση. Άλλωστε όπως φαίνεται η Τουρκία είχε προθυμοποιηθεί ακόμη και να χρηματοδοτήσει την κατασκευή του τζαμιού στην Αθήνα και μάλιστα είχε δηλώσει την απογοήτευσή της από το γεγονός ότι δεν ήταν το τζαμί στα πρότυπα που αυτή ήθελε. Από την άλλη πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι το ζήτημα του ανοίγματος της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης είναι ένα θέμα διεθνές και όχι ένα ζήτημα ελληνοτουρκικό και αυτό άλλωστε λέει και το Οικουμενικό Πατριαρχείο και λέει και η ελληνική κυβέρνηση. Είναι ένα θέμα διεθνές και όχι ελληνοτουρκικό. Πάνω σε αυτό εργαζόμαστε κι εμείς.

Από την άλλη πρέπει το ζήτημα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης να αντιμετωπιστεί ως διεθνές ζήτημα, ένα οικουμενικό ζήτημα.

Συνεπώς καλές είναι αυτές οι κινήσεις προφανώς μας δίνουν μεγαλύτερα περιθώρια για άσκηση πιέσεων αλλά το θέμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης παραμένει ένα διεθνές ζήτημα, ένα Οικουμενικό ζήτημα και όχι ένα ζήτημα σχέσεων Αθήνας-Άγκυρας.

Εμμέσως, πλην σαφώς, γίνεται μνεία για το γεγονός ότι δεν είναι άμεσα πιθανή η λειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και ότι χρειάζεται να γίνουν κάποιες ρυθμίσεις προς την κατεύθυνση αυτή. Αυτό συμπεραίνεται και από τη βιβλιογραφική επισκόπηση, αφού για να γίνει αυτό χρειάζεται τροποποίηση του Συντάγματος της Τουρκίας.

Τουρκική Δημοκρατία και Πατριάρχες και Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} Αιώνα

Πατριάρχες του 20^{ου} αιώνα

Ερώτηση: Η στέρηση των πολιτικών και οικονομικών αρμοδιοτήτων του Πατριαρχείου μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης ήταν δυσμενέστερη ή οι απαγορεύσεις και η συρρίκνωση των Ορθοδόξων πληθυσμών; Μπορούσε να γίνει κάτι για να υποχρεωθεί η Τουρκία στην εφαρμογή της Συνθήκης; Η διεθνής κοινότητα αντιδρούσε στις διώξεις;

Σ1: Το Πατριαρχείο εργάστηκε ως θεσμός κοινοτικός, δηλαδή αναγνωριζόταν ως θρησκευτικός θεσμός της μειονότητας που απέμεινε στην τουρκική Δημοκρατία μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, και αναγνωριζόταν από την τουρκική Δημοκρατία μόνο ως θρησκευτικός θεσμός των μειονοτικών κοινοτήτων. Έτσι μπόρεσε η Τουρκία να αποκαταστήσει το ζήτημα της δικής της εσωτερικής πολιτικής και διοίκησης. Και το χειριζόταν ανάλογα και όπως φάνηκε από την μεταγενέστερη εξέλιξη των πραγμάτων σκοπός της Τουρκίας ήταν να εξανεμίσει αυτήν την μειονότητα όπως έγινε με την μεταχείριση αυτού του πληθυσμού ειδικότερα στην Ιμβρο και Τένεδο. Όπως έγινε έκαναν ότι μπορούσαν για να εξαφανίσουν την μειονότητα στην Κων/πολη, δηλαδή οι εξαιρεθέντες, δηλαδή οι etabli ...

Το Πατριαρχείο είναι αξιοθαύμαστο πως κατάφερε να επιβιώσει... Έχει χάσει το ποίμνιο... περιουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων, βακούφια νομικά είναι των βακουφίων, εξαφανίζεται το ποίμνιο, χάνεται το βακούφι. Αυτό που κατάφερε το Πατριαρχείο να κάνει όσα έκανε υπό αντίξοες συνθήκες, αλλά με αυτό το μεγάλο τίμημα, ότι παρέμεινε στην τουρκική δημοκρατία χωρίς ποίμνιο. Κι αυτό για μια εκκλησία είναι μεγάλο πρόβλημα.

Οι συνέπειες που έχει το Πατριαρχείο ενδεχομένως από την θεωρία εγκλωβισμού του Spykman που ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία του Mackinder «Όποιος ελέγχει το κρηπίδωμα (Rimland) εξουσιάζει την Ευρασία και όποιος εξουσιάζει την Ευρασία ελέγχει το πεπρωμένο του κόσμου». Επίσης πως να αξιοποιήσει υπέρ του την θεωρία αυτή για να αντικρούσει τις πιέσεις από την ρωσική εκκλησία.

Σ2: Το Πατριαρχείο δεν είναι κράτος. Είναι μια θεωρία για την ενίσχυση κρατικών συμφερόντων. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ένας φορέας θρησκευτικός, που έχει βάση του τον Χριστιανισμό.

Η Ρωσική Εκκλησία είναι μέρος της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας και των συμφερόντων της. Η Ρωσία χρησιμοποιεί την Εκκλησία για να πετύχει τους στόχους της. Η Ρωσία είναι κράτος έχει και την Εκκλησία, έχει και την ενέργεια, έχει και άλλα εργαλεία για την εξωτερική της πολιτική και για την προστασία. Αντιθέτως το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έχει βλέψεις γεωπολιτικές με την έννοια του κράτους, έχει βλέψεις γεωπολιτικές με την έννοια της θέσης που έχει στον Χριστιανικό κόσμο. Αλλά αυτό φτάνει μέχρι εκεί. Ναι μεν είναι πολιτικός φορέας, προφανώς και αυτά που κάνει είναι

πολιτική, αλλά δεν είναι πολιτικός φορέας, δεν παρεμβαίνει, ούτε έχει τις δυνατότητες παρέμβασης ενός κράτους.

Ένα βασικό ερώτημα αφορούσε στην προσπάθεια απεγκλωβισμού της Ρωσίας από την θεωρία αυτή, αφού χρησιμοποιεί την Εκκλησία της Μόσχας εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου που είναι σε σχέση συνεργασίας με τη Δύση, αμφισβητεί το πρωτείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου αλλά και εγκαθιδρύει Εκκλησία στην Κων/πολη και στα κατεχόμενα της Κύπρου. Η δραστηριότητα όμως του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκκλησιαστικά, διπλωματικά και οι πρωτοβουλίες και η εξουσία χορήγησης Αυτοκεφάλου, αποδυναμώνει την θέση της Ρωσικής Εκκλησίας στην Ουκρανία ή και αλλού.

Πατριάρχης Αθηνάγρας

Ερώτηση: Η ενδυνάμωση του θεσμού του Πατριαρχείου στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ποια αποτελέσματα έφερε μακροπρόθεσμα;

Σ1: απλώς κατάφερε να επιζήσει ως εκκλησιαστικός θεσμός ανανεώνοντας σε περιορισμένο ποσοστό (στο ποσοστό του δυνατού αλλά και του αναγκαίου) τις ανθρώπινες δυνάμεις με κληρικούς από την δικαιοδοσία του εκτός Τουρκίας και έτσι μπορεί και λειτουργεί εκεί. Αλλά αν εξαιρέσει κανείς τα οράματα και τις φοβίες του Πατριαρχείου που έδωσαν ισχύ στο Πατριαρχείο δεν μπορεί κανείς να πει ότι ενδυναμώθηκε το Πατριαρχείο.

Δεν μπορεί κανείς να πει ότι ενδυναμώθηκε το Πατριαρχείο γιατί με την έλλειψη ποιμνίου εντός....τα σχολεία είναι σημαντικά κατά την γνώμη μου.

Ποιος ήταν ο ρόλος του Μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου (1950 - 1963) Μελίτων Χατζή; Οι τουρκικές αρχές επιθυμούσαν ίδρυση σχολείων στη Μητρόπολη Ίμβρου και Τενέδου και κατηχητικά σχολεία;

Σ1: Έχει σημασία αυτό διότι είναι και ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παραβιάζονται τα δικαιώματα του ανθρώπου ενός μειονοτικού πληθυσμού. Που αναγκάστηκαν να φύγουν λόγω των προβλημάτων που τους δημιούργησε η κρατική δομή της χώρας στην οποία ζούσαν. Αλλά είναι μια χώρα που δεν σέβεται ούτε τις πλειοψηφίας τα δικαιώματα, οπότε τι να πεις για τη μειονότηταΤώρα χειροτονήθηκε ιερέας στην Αττάλεια στην εκκλησία του Αγίου Αλεβίου στην παλιά πόλη της Αττάλειας . Έχω πάει σε αυτές τις εκκλησίες στην Αττάλεια όπου εκκλησιάζονταν το Ρωσικό ποίμνιο. Το ζήτημα είναι ότι θα πρέπει να σκεφτεί κανείς την μελλοντική εκδοχή των πραγμάτων πως θα εξελιχθούν αυτά και αν μπορεί να ξαναζήσει η εκκλησία της Κων/πολης ως μια εκκλησία του χριστιανικού πληθυσμού της Τουρκίας θα καταφέρουν να το κάνουν αυτό; θα τους αφήσει να το κάνουν αυτό; Είναι πολύ δύσκολο. Χρειάζεται μια άλλη Τουρκία.

Πάντως το εντυπωσιακό είναι ότι υπάρχουν πάρα πολλοί νέοι που ζουν και εργάζονται στην Κων/πολη και στη Σμύρνη ίσως και αλλού...και θα πρέπει να γίνουν ρυθμίσεις Αλλά είναι δύσκολο να γίνουν δεν το επιτρέπει η κατάσταση των σχέσεων των δύο χωρών. Για να μπορούν να εντάξουν τα παιδιά τους στα

ελληνικά σχολεία. Ο μη Τούρκος υπήκοος να μην μπορεί να στέλνει το παιδί του στο σχολείο...είναι τρελό αυτό. Το Πατριαρχείο κάνει μια προσπάθεια να φέρει την Εκκλησία στο σύγχρονο κόσμο. Αυτό είναι το σημαντικό έργο που επιτελεί το Πατριαρχείο. Αυτά είναι τα προβλήματα....για να γίνει η Τουρκία θα ζητήσει αναθεώρηση της Συνθήκης της Λοζάνης...η Συνθήκη της Λοζάνης είναι μια συνθήκη ήττας για την Ελλάδα...και τώρα οχυρωνόμαστε πίσω από αυτή για τα σύνορα μας, είναι θέματα ατόμων....θέλεις κύριε...αν δεν σου παρεμβάλλει εμπόδια να επενδύσεις...

Πατριάρχης Δημήτριος

Ερώτηση: Ποιο έργο επιτέλεσε για να αναστρέψει το κλίμα της συνεχούς συρρίκνωσης του ομογενειακού στοιχείου και τον μαρασμό των ιεραρχών;

Για ποιο λόγο ο πράος χαρακτήρας του αποκωδικοποιήθηκε ως υποτονικός;

Σ1: Ο Πατριάρχης Δημήτριος δεν μπορούσε να κάνει τίποτε η εκκλησία για να σταματήσει τη διαρροή του πληθυσμού. Επί Πατριάρχη Δημητρίου έγιναν πολύ σοβαρά ανοίγματα, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη επανέφεραν το Πατριαρχείο σε καλύτερη θέση από ότι ήταν ο Πατριάρχης Δημήτριος και το συνέχισε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος. Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας, ελάχιστες φορές βγήκε από την Τουρκία στο εξωτερικό. Ενώ ο Πατριάρχης Δημήτριος έκανε επισκέψεις στο εξωτερικό.

Αυτό που δεν λέγεται και δεν αναγνωρίζεται αρκετά, δε γίνεται αναφορά είναι ο ρόλος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αν δεν ήταν η Εκκλησία της Ελλάδος να τα στηρίζει όλα αυτά τίποτα δε θα γινόταν. Επί Ιωακείμ του 3^{ου} η διασπορά ήταν στην Εκκλησία της Ελλάδος. Αρχικά η διασπορά ήταν αρμοδιότητα της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Αμερική, στην Αυστραλία...

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η διασπορά ήταν στην εξουσία της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Πατριάρχης Βαρθολομαίος: Πράσινος Πατριάρχης

Ερώτηση: Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος με ποιο τρόπο κατόρθωσε να έχει θετικές σχέσεις με την ηγεσία του τουρκικού κράτους;

Πως κατόρθωσε να αναστρέψει το κύμα φυγής και να ανοίξει τα σχολεία της Ίμβρου και Τενέδου 50 χρόνια μετά;

Σ1: Αυτό δεν το ξέρω...πως το κατάφερε και έπεισε τους Ιμβρίους να γυρίσουν δεν ξέρω...

Πως κατόρθωσε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος να συμβάλει στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων;

Σ1: Ο Πατριάρχης δεν έχει την δυνατότητα η Εκκλησία να το κάνει. Ο Πατριάρχης μέγας διπλωμάτης και οραματιστής δεν καλλιεργεί αρνητικές σχέσεις με την Τουρκία. Τώρα είναι σε οξύτατο σημείο οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Όταν πηγαίνει σε μια χώρα επισκέπτεται τον Τούρκο Πρέσβη...Αυτό το χειρίζονται καλά

Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ελπιδοφόρος

Ο ρόλος που επωμίζεται ο Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος στα νέα του καθήκοντα και τα αίτια της αποκατάστασης της οικονομικής ενίσχυσης του Πατριαρχείου με το νέο προϋπολογισμό

της Αρχιεπισκοπής για το 2020 αποτελεί ένα καίριο ερώτημα που αφορά την πρόσφατη επικαιρότητα και το μέλλον του Πατριαρχείου.

Σ1: Είναι πολύ Ελπιδοφόρος...δεν ήξερα καν γιαυτό....το θεωρώ λογικό

Σ2: Είναι παρά πολύ σημαντική η παρουσία του Ελπιδοφόρου, είναι ένας εξαιρετικά ικανός ιεράρχης, όπως το λέει και το όνομά του φέρει μια ελπίδα και προοπτική, πολύ περισσότερο αν τον συγκρίνουμε με την προηγούμενη κατάσταση, έχει ικανότητες, πιστεύω ότι θα βοηθήσει πάρα πολύ και την ομογένεια, και τις κινήσεις που γίνονται από πλευράς Ελλάδος για την αξιοποίηση του ομογενειακού στοιχείου. Είναι πολύ σημαντική η παρουσία του στις Ηνωμένες Πολιτείες, γιατί μιλάμε για την μεγαλύτερη δύναμη παγκοσμίως, θεωρώ ότι έχει πολλά να προσφέρει και θα αξιοποιήσει την παρουσία του εκεί, προφανώς για να υπερασπιστεί τα συμφέροντα του Οικουμενικού Πατριαρχείου όπως αυτά προσδιορίζονται, θεωρώ ότι θα έχει ένα κομβικό ρόλο στις σχέσεις με την ομογένεια και στην ενίσχυση του ρόλου της ομογένειας στις ΗΠΑ.

Η Αρχιεπισκοπή Αμερικής είναι ύψιστης σημασίας για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ειδικότερα διότι διοικήθηκε από ηγετικές μορφές παγκόσμιας ακτινοβολίας και πρωτοβουλιών, που πρόσφερε την Πατριαρχία του Αθηναγόρα αλλάζοντας τον τρόπο επικοινωνιακής στρατηγικής του Οικουμενικού Πατριαρχείου και στρέφοντας το στη διεθνή κοινότητα και στην εξωστρέφεια.

Αρχιεπισκοπή Αλβανίας

Η κοσμογονική αλλαγή από τοποθέτησης του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας το 1991, ανέτρεψε την δυσμενή κατάσταση των συνεπειών του καθεστώτος Χότζα για την Ορθοδοξία και η αξιολόγηση του έργου του Αρχιεπισκόπου Αναστάσιου απεικονίζεται με μια λέξη:

Σ1: Ο Αναστάσιος; Δουλειά...δούλεψε σκληρά για να φτιάξει την Ορθόδοξη Εκκλησία στην Αλβανία. Ήταν ένα από τα θαύματα της χριστιανικής πίστης αυτό που έγινε στην Αλβανία. Και γιατί είναι ένας ηγέτης σπάνιας ευφυΐας και ικανότητας, ο οποίος κατάφερε να κρατήσει την εκκλησία μακριά από τον εθνικισμό.

Επίσης, θεωρούμε ότι και μόνο με τη συνέντευξη έλαβε επιμόρφωση η ερευνήτρια ως προς το ύφος της οικείας συνομιλίας, την άνεση λόγου, την ετοιμότητα και την κατάθεση εμπειριών.

21^{ος} αιώνας και μέλλον

Ερώτηση: Ποιο ρόλο μπορεί να διαδραματίσει το Πατριαρχείο στο μέλλον, ως διεθνής πολιτικός δρώντας μετά την παραχώρηση Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία;

Σ1: Εκκλησιαστικό ρόλο έχει, έπρεπε να το δώσει το Αυτοκέφαλο, όπως έδωσε στη Ρωσία και σε όλες τις άλλες ορθόδοξες Αυτοκέφαλες εκκλησίες. Δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως πολιτικό, το ζήτημα της Αυτοκεφαλίας. Το Πατριαρχείο είναι εκκλησιαστικός θεσμός. Δεν είναι όργανο των μεγάλων δυνάμεων. Είναι τελείως λάθος να αντιμετωπίζουμε της εκκλησιαστικές αποφάσεις του Πατριαρχείου ως στοιχείο διεθνούς πολιτικής.

Έχει εκκλησιαστική στρατηγική...ορθόδοξο κανονικό δίκαιο το οποίο εφαρμόζει ..Να υπάρχει κανονική ευταξία στις διάφορες ορθόδοξες χώρες, υπάρχει το βιβλίο του Σάρδεων...η κανονική συνείδηση της εκκλησίας.

Όταν μελετούμε ένα εκκλησιαστικό θεσμό το μελετούμε on its terms....Η δουλειά τους είναι εκκλησιαστική και θρησκευτική.

Πως ο Πατριάρχης ανέκοψε την Ρωσική επιρροή στο Άγιο Όρος στην τελευταία επίσκεψή του;
Σε ποια πρόκληση της Ρωσικής εκκλησίας απάντησε;

Σ1: Το θέμα του Αγίου Όρους είναι πολύ μεγάλο...όχι μόνο με την πρόσφατη...πρώτοι που ανέκοψαν την ρωσική προσπάθεια να ελεγχθεί το Άγιο Όρος από αυτούς ανάγεται στον 19ο αιώνα και αρκετά νωρίς μάλιστα και πρώτοι-πρώτοι αντιστάθηκαν οι Άγιοι Πατέρες του Αγίου Όρους. Και ευτυχώς τα κατάφεραν διότι θα γινόταν το Άγιο Όρος μια βάση στρατιωτική και ναυτική της Ρωσίας με ένα επικάλυμμα θρησκευτικό...το οποίο δεν είναι η δουλειά του Αγίου Όρους. Και δεν είναι η τελευταία επίσκεψη... είναι μια συστηματική προσπάθεια που κάνει με αξιοθαύμαστο τρόπο.. οι πατέρες αναχαιτίζοντας τους διάφορους εθνικισμούς.... Ένας εξ αυτών ο πατέρας Πορφύριος του Έσσεξ...μπορεί να είχαν ρωσική καταγωγή...έκριναν ότι ήρθε η ώρα να κάνουν αυτούς τους μοναχούς αγίους. Δεν νομίζω ότι και αυτό μπορεί να ερμηνευτεί με πολιτικά κίνητρα.

Πιστεύετε ότι έχει αποκομίσει οφέλη το τουρκικό κράτος από την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου; Πως συντελεί το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και αναβάθμιση του τουρκικού κράτους;

Σ1: νομίζω ναι διότι με την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου εμφανίζεται το τουρκικό κράτος ότι είναι ανεξίθρησκο. Ανεκτικό στη διαφορετικότητα κλπ αν άφηνε το Πατριαρχείο να κάνει τη δουλειά του.... Θα ενισχυόταν.... Αυτό είναι μια εικονική πραγματικότητα. Διότι το τουρκικό κράτος κάνει ότι μπορεί για να εμποδίσει το έργο του.

Σ2: Ο τουρισμός, δηλαδή η προσέλκυση τουριστών, και το γεγονός ότι η Τουρκία δείχνει ένα σεβασμό στην ανεξίθρησκεία με το να είναι στην Κωνσταντινούπολη, η βάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και διπλωματικά για την Τουρκία είναι επωφελές το να έχει το Οικουμενικό Πατριαρχείο εκεί, διότι δίνει την δυνατότητα ανάπτυξης και άλλων σχέσεων με βάση την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου...έχει πολλαπλά οφέλη για την Τουρκία... θα έλεγα... Αν κανείς σπεύσει να κατηγορήσει την Τουρκία για πολλά που γίνονται στο εσωτερικό της γείτονος, αν κανείς μιλήσει για θρησκευτικό φονταμενταλισμό η απάντηση κάλλιστα θα μπορούσε να είναι «μα τι λέτε τώρα αφού εγώ φιλοξενώ στην Κων/πολη και δεν έχω και ενοχλήσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο που είναι ο φάρος μιας άλλης θρησκείας....στο έδαφός μου».

Στην ερώτηση: Ποια είναι συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα φορολογικά έσοδα του τουρκικού κράτους, η προσέλκυση πιστών στους χώρους λατρείας, η προσέλκυση τουριστών Ορθόδοξου θρησκευόμενου, η παγκόσμια λάμψη του πνευματικού φωτός που εκπέμπει χωρίς αντάλλαγμα;

Σ1: Για τα φορολογικά δεν ξέρω .. η παγκόσμια λάμψη είναι του Πατριαρχείου και εξ αντανακλάσεως οφελείται και το τουρκικό κράτος που έχει ένα τέτοιο θεσμό στο έδαφός του.

Στο ερώτημα αν η ελληνική εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζει σήμερα το κόστος της εξαφάνισης του ποιμνίου του Πατριαρχείου αφού παρέμεινε αδρανής για δεκαετίες και με ποιο τρόπο μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση σήμερα απάντησαν αρνητικά και οι δύο συμμετέχοντες.

Σ1: Δεν μπορεί ..

Σ2: Υπό τις παρούσες συνθήκες αυτό δεν μπορεί να συμβεί. Για να είμαστε ρεαλιστές όχι... Θέλει άλλα κίνητρα που πρέπει να δοθούν.

Με ποιο τρόπο μπορεί να βοηθήσει στην ασφαλή επιστροφή του Ελληνορθόδοξου στοιχείου η στρατηγική δημιουργίας συμμαχιών αμφέβαλλαν και οι δύο συμμετέχοντες.

Σ1: Θα τους αφήσει η Τουρκία; Ο μόνος τρόπος θα ήταν να ενταχθεί η Τουρκία στην Ευρωπαϊκή Ένωση... γιατί ήταν ένας τρόπος να ανοίξουν οι πύλες ...ελεύθερη εγκατάσταση..... Πρέπει να είμαστε ρεαλιστές... η Τουρκία του Ερντογάν την έχει εγκαταλείψει αυτή την προοπτική... εγώ ήμουν υπέρ αλλά και ένας από τους λόγους ήταν αυτός ...αλλά αυτό δεν το βλέπω να δουλεύει. Δεν πρόκειται να διαρκέσει το καθεστώς του Ερντογάν.

Η αξία των δύο συνεντεύξεων αποδίδει σε άλλο επίπεδο πληροφορίες και γνώση από τη σκοπιά δύο έγκριτων επιστημόνων. Οι δύο συνεντεύξεις εμπλουτίζουν το ερευνητικό υλικό και παρέχουν τη δυνατότητα διεξαγωγής πιο αξιόπιστων συμπερασμάτων. Επίσης πλαισιώνουν το υλικό με σκοπό τη μεθοδολογική πολυμεθοδικότητα της έρευνας.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποδεικνύει ότι είναι φορέας πολιτικών και διπλωματικών κινήσεων στη σκακιέρα της παγκόσμιας πολιτικής με μεγάλη διακριτικότητα για να μην παρεξηγηθεί η δραστηριότητά του αυτή και λόγω της λειτουργίας του σε ένα δύσκολο έως και εχθρικό περιβάλλον στην επικράτεια άλλου κράτους, που επανειλημμένα έχει δείξει τις διαθέσεις του και έχει περιορίσει την δράση ενός παγκόσμιου θεσμού.

Η καταπίεση και οι διωγμοί που υπέστη το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κων/πολης, το ώθησε να έχει μια απολύτως φιλειρηνική στάση εντός τουρκικού εδάφους με τους διώκτες του δεν οφείλεται μόνο στις αρχές της Ορθόδοξης θρησκείας, αλλά και στις αρχές και κανόνες που διέπουν την παρουσία μειονοτικών ομάδων καθώς και στις συνέπειες από την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας και της Μικρασιατικής Καταστροφής. Μεγάλο μέρος άλλωστε της συρρίκνωσης του ποιμνίου του ήταν συνέπεια του πολέμου, της ανταλλαγής πληθυσμών, του εκτοπισμού ακόμα και του εσωτερικού εκτοπισμού των Αντιοχειτών Ορθοδόξων. Έτσι ανέπτυξε τον διαπολιτισμικό και δια-θρησκειακό διάλογο, εστίασε στην οικολογική συνείδηση, στην εφαρμογή των αρχών της διπλωματίας, της συνεργασίας λαών και θρησκειών, της επικοινωνίας με όλους και σε κάθε ηλικία. Οι κοινοί στόχοι με πολλές άλλες θρησκείες αλλά και κράτη έδωσαν ώθηση στην ηγετική, πρωτοποριακή επιρροή του Οικουμενικού θρόνου σε παγκόσμιο επίπεδο ενισχύοντας την Οικουμενικότητά του πέρα από τα όρια της θρησκείας και του κράτους. Έθεσε τη βάση για υπερεθνική, υπέρ-κρατική ήπια ισχύ με παγκόσμια αποδοχή και αντίκτυπο. Σε αντίθεση με τον Ισλαμικό φονταμενταλισμό, την ισλαμική τρομοκρατία. Οδηγεί την ανθρωπότητα σε ένα νέο δρόμο συνύπαρξης, ειρηνικής συνεύρεσης και εξηγεί τους λόγους της επιβίωσής του.

Οι ηγετικές μορφές ιεραρχών που αναλύθηκαν στην παρούσα εργασία έχουν κάποια κοινά στοιχεία:

- α. υψηλό επίπεδο μόρφωσης και αριστεία
- β. δύσκολες συνθήκες διαβίωσης του οικογενειακού περιβάλλοντός τους,
- γ. προσφυγικό υπόβαθρο, μικρασιατικής προέλευσης
- δ. ανάπτυξη επικοινωνιακών ικανοτήτων
- ε. γνώση γλωσσών
- στ. ανοιχτοί ορίζοντες, σύνθετη σκέψη και κριτική ικανότητα

Αδυναμίες υποστήριξης των θέσεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των ελληνικών θέσεων εντοπίζονται στα πεδία:

α) Ανάπτυξη στον ελλαδικό χώρο και συμμετοχή σε δεξαμενές σκέψεων σε παγκόσμια κλίμακα για την εξισορρόπηση της τουρκικής επιρροής και την προώθηση των ελληνικών θέσεων²⁵⁰.

β) της ανάπτυξης συμμαχιών με τις βαλκανικές χώρες σε κάθε επίπεδο

γ) της δημιουργίας στρατηγικών συνεργασιών με άλλα λόμπι των ΗΠΑ, της Σουηδίας και αλλού.

δ) αξιοποίηση της Κινεζικής Belt and Road Initiative-One Belt One Road από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αφού ο νέος δρόμος του μεταξιού διαπερνά την Κων/πολη²⁵¹ και το πενταετές πρόγραμμα έχει τρεις στόχους: της διερεύνησης της συμβολής των θρησκειών στην βιωσιμότητα, αρμονικές και ειρηνικές σχέσεις μεταξύ χωρών της Πρωτοβουλίας, αύξηση γνώσης, αμοιβαίου σεβασμού και συνεργασίας μέσω έρευνας και διαλόγου και πληροφόρησης των κυβερνήσεων, επιχειρήσεων και του τύπου για την επίδραση της θρησκείας στην επιτυχία του προγράμματος OBOR²⁵².

ε) διερεύνηση οφέλους αύξησης θρησκευτικών ελευθεριών για τις χώρες όπως αναλύεται στο κείμενο Grim, Clark and Snyder (2014)²⁵³ ο σεβασμός των θρησκευτικών ελευθεριών από τις κυβερνήσεις και ομάδες στην κοινωνία έχει θετικά κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής ανάπτυξης. Οι μηχανισμοί με τους οποίους η θρησκευτική ελευθερία σχετίζεται με την παγκόσμια οικονομική ανταγωνιστικότητα είναι ζήτημα άξιο προσοχής.

Ως θύμα των αδυναμιών της Κοινωνίας των Εθνών, του ΟΗΕ που έχουν ως βάση τους την κρατική οντότητα, επέλεξε έναν υπερεθνικό χαρακτήρα θεσμικής οντότητας της Ορθοδοξίας, με ιεραρχία, λειτουργίες, αρχές, ήθος, αναγνώριση. Ο οικολογικός χαρακτήρας του Πράσινου Πατριάρχη αποσκοπεί στην παγκόσμια επιρροή μέσω της διαφύλαξης του κοινού πλούτου όλων των ανθρώπων και πλασμάτων της γης, μα πάνω από όλα της παγκόσμιας ειρήνης. Ποιος μπορεί να αμφισβητήσει έναν ηγέτη της Οικουμένης που λειτουργεί υπεράνω των κρατών; Που δεν περιχαράκωνεται σε αποκλειστικά θρησκευτικά στοιχεία και είναι ανοιχτός στην μόρφωση και επιστήμη, στην μετακίνηση πληθυσμών είτε με τον θρησκευτικό τουρισμό που αποφέρει και έσοδα είτε με την προστασία των υπό μετακίνηση πληθυσμών που βίωσαν πόλεμο και διωγμό; Ο Οικουμενικός Πατριάρχης διαπνέεται από πνεύμα επικοινωνίας, αφού κοινωνεί το ποίμνιο του

²⁵⁰ Κοτζιάς, Ν. (2010). *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη. Σελίδα 119

²⁵¹ Religious freedom and business foundation. <https://religiousfreedomandbusiness.org/2/post/2018/06/religions-in-obor.html>
<https://www.rsis.edu.sg/rsis-event-article/rsis/religion-and-chinas-belt-and-road-initiative/>

²⁵² Geneva Agape Foundation, <https://gafoundation.world/en/programmes/programme-1/project-7-religions-in-obor-rio>

²⁵³ Clark, G, Snyder, R. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Volume 10, 2014, Article 4, «Is Religious Freedom Good for Business?: A Conceptual and Empirical Analysis». Brian J. Grim <http://www.religjournal.com/pdf/ijr10004.pdf>

και έρχεται σε άμεση επαφή με τον κόσμο. Διακηρύττει παντού ότι δεν ενδιαφέρεται για κρατική οντότητα σημαίνει ότι ήδη έχει καλύψει την Οικουμένη με την παρουσία του και υποδεικνύει τον παράγοντα ισχύος του μέλλοντος: Υπερκρατικός.

Η στρατηγική του Πατριάρχη Βαρθολομαίου «ήταν να εργαστεί για την ανατροπή της κάμψης της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης, λόγω της συρρίκνωσης του ποιμνίου του στην Τουρκία, με την ενίσχυση των θέσεων του εντός της Τουρκίας σε σχέση με το τουρκικό κράτος μέσω ενεργού διεθνούς κινήματος»²⁵⁴.

Το πως θα διαμορφωθεί στη συνέχεια θα το δείξει το μέλλον. Πάντως το γεγονός είναι ότι ξεφεύγει από τα όρια του κρατισμού, των συνόρων, της περιχαράκωσης κυρίως δε, αποκηρύττει την βία σε κάθε επίπεδο. Όταν παγκόσμιοι ηγεμόνες ανακαλύπτουν ότι η θρησκεία είναι αυτή που τους κρατά ενωμένους και διαπνέει αρχές σταθερότητας και συνέχειας της ύπαρξης, η Κεφαλή της παγκόσμιας θρησκείας πως αλλιώς θα μπορούσε να δραστηριοποιηθεί;

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εφαρμόζει αυτό που είπε ο Kant: κοίταξε προς την άβυσσο και είπε «όχι, το να κοιτάζω προς τα κάτω μου προκαλεί ίλιγγο, μπορώ να συνεχίσω την ανάβαση μου μόνο αν κοιτάω προς τα επάνω». Το όραμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου είναι «η ενότητα του ανθρωπίνου γένους» με αναφορά στο μήνυμα του Αποστόλου Παύλου «του γαρ και γένος εσμέν» και συμπληρώνει ότι «με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου διεξάγονται διάλογοι» με όλα τα θρησκευόμενα και τονίζει «με τους εβραίους και μουσουλμάνους δεν συζητούμε θεολογικά θέματα αλλά κοινωνικά» που αφορούν όλη την ανθρωπότητα, μεταξύ αυτών είναι «το οικολογικό πρόβλημα, οι αρρώστιες, η παιδεία, είναι ο πόλεμος, η ειρήνη και τα λοιπά»²⁵⁵.

Η παρουσία ενός υπερκρατικού δρώντα παγκοσμίου αναγνώρισης, είναι προς όφελος της χώρας που το φιλοξενεί διότι της χορηγεί την ιδιότητα του ελεύθερου και δημοκρατικού κράτους, της προσφέρει υποστήριξη στο διεθνές στερέωμα ότι αναγνωρίζει αξίες. Η αναγνώριση του Πατριάρχη Κων/πολης ως Οικουμενικού από το Βυζάντιο, την Άλωση και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, την δημιουργία της δημοκρατίας της Τουρκίας μέχρι σήμερα πρόσφερε την συνέχεια της κυριαρχίας του κράτους. Καθιστούσε κάθε φορά το κράτος που κυριαρχούσε παγκόσμιο παράγοντα ισχύος. Εντέλει θα πρέπει να διερευνηθεί σε τι βαθμό συντέλεσε το ίδιο το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και την αναβάθμιση του κράτους που κυριαρχούσε κάθε φορά. Να

²⁵⁴ Kitromilides, P. (2019). Religion and politics in the Orthodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity. Abington, Oxon and New York: Routledge. σελίδα 99

²⁵⁵ Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Βαρθολομαίος: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλυτα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

αναλυθούν οικονομικά στοιχεία κάθε εποχής ξεχωριστά για να διαπιστωθεί η φορολογική του συμμετοχή στα έσοδα του κράτους, η προσέλκυση πιστών στους χώρους λατρείας, η προσέλκυση γενικών τουριστών Ορθόδοξου θρησκευόμενου, η παγκόσμια λάμψη του πνευματικού φωτός, που εκπέμπει. Σαφώς υπήρξαν και σοβαρά λάθη που δημιούργησαν κακό προηγούμενο, λανθασμένες επιλογές ιεραρχών, διχόνοιες εντός του Οικουμενικού Πατριαρχείου που δίχασαν και έδωσαν τροφή αρνητικών σχολίων, σκάνδαλα κάθε είδους που οδήγησαν σε κατατρεγμό ιεραρχών. Η διερεύνηση αυτής της προσφοράς από το τουρκικό κράτος δε χρειάζεται: η παγκόσμια Πόλη είναι η Κων/πολη και σε αυτό συνέβαλε η Ορθοδοξία.

Οι δύο τελευταίες κινήσεις όμως της χορήγησης του Αυτοκεφάλου στην Ουκρανία και της τοποθέτησης στην Αρχιεπισκοπή ενός τόσο δραστήριου ποιμενάρχη, αποδεικνύουν την ορθή χρήση της ήπιας ισχύος από το Οικουμενικό Πατριαρχείο με δεξιοτεχνία. Διατρανώνει τη θέση του, μας αποδεικνύει ότι η μόρφωση των ηγετών με αξίες και ταλέντα καθοδηγεί την Οικουμένη.

Το ζήτημα της επαναλειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης θεωρείται ζωτικής σημασίας, καθώς νέοι ιεράρχες είναι απαραίτητοι τόσο για το ίδιο το Πατριαρχείο όσο και στο εξωτερικό, για την διατήρηση του Οικουμενικού του χαρακτήρα.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική στην περίπτωση της ομογένειας ειδικά μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν αντέδρασε στις διώξεις του τουρκικού κράτους, δεν διασφάλισε τα συμφέροντα της Ελλάδος, ούτε υποστήριξε την παραμονή των ομογενών στις εστίες τους παρά μόνο με ημίμετρα. Κατά την απέλαση των Ελλήνων υπηκόων δεν έλαβε μέτρα για την αναστολή τους, η εφαρμογή της στρατηγικής κατευνασμού απέτυχε παταγωδώς σε βάρος της ομογένειας. Η στρατηγική αποτροπής των ενεργειών του τουρκικού κράτους ήταν ελλιπής και εφαρμόστηκε πολύ αργά και με ημίμετρα. Η στρατηγική της δημιουργίας συμμαχιών και της ανάπτυξης συνεργασιών με συνορεύοντα κράτη ήταν μηδαμινή.

Η κατάσταση μετριάστηκε με την είσοδο της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και έκτοτε παρουσιάστηκε μια ανάσχεση, χωρίς όμως να επιχειρηθεί ποτέ και η επιστροφή των Ελλήνων στις εστίες τους διότι η απώλεια περιουσιών και η μη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και της περιουσίας ήταν παράγοντας που δεν επιτρέπει σκέψεις επιστροφής. Τα τελευταία 20-25 χρόνια η δραστηριοποίηση των ομογενειακών σωματείων στην Ελλάδα και η συμμετοχή σε Ευρωπαϊκά φόρουμ αλλά και σε διεθνείς φορείς δημιούργησε τις θετικές συνθήκες που βοήθησαν και την ελληνική εξωτερική πολιτική να κατανοήσει και να αντιδράσει. Όμως ο κόσμος είχε ξεριζωθεί και η πλειοψηφία είχε ριζώσει στην μητέρα πατρίδα ανεπιστρεπτί. Προσπάθειες ομογενών να επιστρέψουν ξανά έγιναν από εκπαιδευτικούς και άλλες κατηγορίες επαγγελματιών. Πριν την οικονομική κρίση και αμέσως μετά, με το άνοιγμα των σχολείων στην Ίμβρο,

παρατηρήθηκε επιστροφή οικογενειών και συνταξιούχων και παραμονή για το ήμισυ του έτους στο νησί. Γεγονός που κάλλιστα μπορούσε να αρνηθεί η Τουρκία, δεν το έπραξε και έτσι μπορούσε να ισχυριστεί ότι τηρεί τη Συνθήκη της Λοζάνης και εν αναμονή του αιτήματος ένταξης στην Ε.Ε και τη ροή Ορθόδοξων τουριστών. Το Πατριαρχείο δεν μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει χωρίς την φυσική παρουσία του ποιμνίου του. Μια σκέψη μπορεί να είναι η αποδοχή και ενσωμάτωση των Σύριων Χριστιανών προσφύγων που κατέφυγαν στην Τουρκία. Δεν μπορούν να ενταχθούν άμεσα στην ομογένεια λόγω της συνθήκης της Λοζάνης, έχουν όμως κοινή γλώσσα με τους Συρο-Χαλδαίους και έτσι σταδιακά ενδεχομένως ενταχθούν στο ομογενειακό στοιχείο με γάμους και υιοθεσίες.

Το Πατριαρχείο διατηρεί και αναπτύσσει περαιτέρω σχέσεις με την Ε.Ε., τις ΗΠΑ, Βαλκάνια, Αυστραλία. Περιορίζει σχέσεις με την Ρωσική εκκλησία. Σε Κίνα, Αφρική (εκτός της Υποσαχάριας Αφρικής), Ασιατικές χώρες, Ινδία, Ινδονησία, Λατινική Αμερική υπάρχει περιορισμένο ιεραποστολικό έργο που υποστηρίζεται από εθελοντές και φαίνεται ότι υπάρχουν προοπτικές ανάπτυξης.

Το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατόρθωσε να επιβιώσει υπό τον Οθωμανικό ζυγό, το κεμαλικό κράτος, την διακυβέρνηση Ερντογάν και αντιμετώπισε κινδύνους το όπλισε με υπομονή και εργάστηκε για την ανάπτυξή του σε όλη την υφήλιο. Προτάσεις ως προς την συνέχειά του αφορούν την μέτρηση με δημοσκοπήσεις της δημοτικότητάς του σε διάφορα σημεία ενδιαφέροντός του, ανάπτυξη δεξαμενών σκέψης για ζητήματα ορθόδοξης πίστης, επιστημονική έρευνα όλων όσων επέστρεψαν ή εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία πρόσφατα (ακόμα και με πρόγραμμα χρυσής βίζας).

Η υψηλή στρατηγική του Αλέξανδρου υπάκουε στις αρχές της παράδοξης λογικής: ενώ οι πολεμικές του τακτικές ήταν σκληρές, η διπλωματία του ήταν ήπια και περιεκτική, όπως ακριβώς αντικατοπτρίστηκε στην ενθάρρυνση των γαμήλιων ενώσεων Μακεδόνων με Ασιάτισσες, με στόχο να κερδίσει τις καρδιές των σατραπών της Αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών και των υποτελών λαών της²⁵⁶. Η αποδοχή μικτών γάμων μεταξύ ομογενών και άλλων θρησκευιών και εθνοτήτων ειδικά όταν πρόκειται για γάμους από άρρενες αποσκοπεί στην επιρροή και αύξηση των πληθυσμιακών ομάδων των ομογενών. Διότι το/τα τέκνο/α ακολουθούν το θρήσκευμα του πατέρα σύμφωνα με την νομοθεσία του τουρκικού κράτους. Αυτό όμως γίνεται και αντίστροφα από το κυρίαρχο κράτος με σκοπό την αφομοίωση και τον αφανισμό. Οι οικογένειες μεγαλώνουν τα τέκνα τους με το βάρος και την αγωνία να επιβιώσουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία. Η

²⁵⁶ Luttwak, E. (2009). «Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας». Γέρακας Αττικής: Εκδόσεις Τουρική. Σελίδα 623

συμφωνία των δύο κρατών απαιτεί και οι δύο γονείς να είναι Ρωμιοί ορθόδοξοι για να φοιτήσουν τα τέκνα σε ομογενειακό σχολείο και να τύχουν ελληνικής παιδείας. Η αρχή της αποδοχής όσων ασπάζονται την χριστιανική πίστη εξαρτάται από την επιβολή των κυρίαρχων στοιχείων ταυτότητας και των ισχυρών πολιτισμικών στοιχείων.

Η επιρροή της γλώσσας στη κυρίαρχη χώρα είναι μεγάλη όπως είναι φυσικό. Το ποίμνιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μετά την ίδρυση του κεμαλικού κράτους υπέστη τέτοιας μορφής αφομοιωτικές πολιτικές στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ώστε σήμερα να είναι δύσκολη η ομιλία της μητρικής ελληνικής. Σήμερα ωστόσο οι αποστάσεις εκμηδενίστηκαν, η τεχνολογία προσφέρει άπειρα εργαλεία εκμάθησης αλλά και επικοινωνίας με την κοιτίδα της μητρικής γλώσσας την Ελλάδα. Την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα έχουν γίνει προσπάθειες εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε όποιον ενδιαφέρεται να μάθει την ελληνική γλώσσα και να γνωρίσει τον ελληνικό πολιτισμό. Η προσπάθεια αυτή όμως περιορίζεται στην περιοχή της Κων/πολης. Η γνωριμία και συμφιλίωση των λαών μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μακρόχρονη εργασία και σταθερές δομές. Η όποια ευκαιριακή αλληλοβοήθεια της διπλωματίας των σεισμών, των ελληνοτουρκικών γάμων σε σήριαλ προσφέρει βραχυπρόθεσμα οφέλη και όχι μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα. Η κουλτούρα της χώρας στην οποία δραστηριοποιείται το Πατριαρχείο απαιτεί την συμμετοχή της και τη συνεχή και άμεση επικοινωνία. Αυτό είναι ένας παράγοντας που αξιοποίησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και χάρη σε αυτό κατόρθωσε να λειτουργεί εκκλησίες στην Μικρά Ασία που ήταν καταδικασμένες να αφανιστούν διαφορετικά. Η συνεργασία με τοπικούς άρχοντες που συναίνεσαν, παραβρέθηκαν και τιμήθηκαν από τον Ορθόδοξο Ιεράρχη, κατά τη διάρκεια της λειτουργίας απέδωσε καρπούς και πρόσθεσε ρεύμα ροής θρησκευτικού τουρισμού σε επαρχιακές περιοχές. Η σύνδεση δηλαδή του θρησκευτικού πολιτισμικού γεγονότος, της τιμής των Δημοτικών Αρχόντων από έναν παγκόσμια διάσημο ιεράρχη, της συμμετοχής τους στα δρώμενα με ανοιχτές πόρτες, πολλές φορές και στα ερείπια, με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη μέσω τουρισμού, ήταν αυτό που έδωσε κινητικότητα αλλά και αποδοχή. Όπως και με την μακρόχρονη εξουσία του ΑΚΡ, ο μετασχηματισμός του πολιτικού Σουνιτικού Ισλάμ, με αρχές σεβασμού της κουλτούρας, της ιστορίας και της πίστης, της ισχυροποίησης και της νομιμοποίησης του Ισλάμ στις κρατικές δομές έθεσε βάσεις για αναγνώριση θρησκευτικών ελευθεριών στους μουσουλμάνους υπηκόους του τουρκικού κράτους. Το Πατριαρχείο προσπαθεί να λειτουργεί όσες περισσότερες εκκλησίες μπορεί σε πολλά απομονωμένα σημεία της Μικράς Ασίας, με συγκατάθεση των Αρχών, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος να ερμηνευτεί ότι κινείται αυτόνομα και χωρίς άδεια.

Ολοκληρώνοντας την έρευνα αυτή δεν μπορούμε παρά να κάνουμε μια αναφορά στην κρίση της τελευταίας δεκαετίας στην ελληνική αλλά και στην παγκόσμια κοινωνία. Η ιστορία της

Ελλάδος έχει ταλανιστεί από διάφορες μορφές κρίσης. Κάθε φορά που γίνεται «προσπάθεια να δημιουργηθούν θεσμοί. Η προσπάθεια αυτή, όμως, δεν πάει σε βάθος και σύντομα ακολουθεί μια δεύτερη φάση, κατά την οποία όλα γκρεμίζονται». Ως παράδειγμα αναφέρει ο Πρεβελάκης, την «αρχή της Μεταπολίτευσης, όταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής προσπάθησε να χτίσει θεσμούς. Μερικά χρόνια αργότερα, έφτασε το αντίστροφο κύμα, η ενέργεια του οποίου προέρχεται, βέβαια, από τα βάθη του λαού - και τα γκρέμισε όλα». Τονίζει επίσης την ύπαρξη «αόρατων θεσμών που λειτουργούν, θεσμοί καταπιεσμένοι από την οικοδόμηση του κράτους όπως η οικογένεια, η θρησκεία, η τοπική ταυτότητα και άλλες ομαδοποιήσεις. Και όταν το κράτος βρίσκεται σε αδυναμία, επανέρχονται στην επιφάνεια». Αυτοί οι θεσμοί του παρελθόντος με την κατάρρευση του κράτους, ενεργοποιούνται και απορροφούν τους κραδασμούς και αποδεικνύουν «την ευελιξία της ελληνικής κοινωνίας»²⁵⁷.

Το 2019 κλείνει η πρώτη εικοσαετία του 21^{ου} αιώνα. Το παγκόσμιο γίνεσθαι ταλανίζεται από συγκρούσεις και εμφυλίους που επικαλούνται θρησκευτικές και εθνοτικές διαφορές και συγκρίσεις που χρησιμοποιούνται από τα κράτη που γειτνιάζουν αλλά και από δυνάμεις που τις χρησιμοποιούν για να εξυπηρετήσουν εδαφικές διεκδικήσεις, Γεωπολιτικά και Γεωστρατηγικά συμφέροντα.

²⁵⁷ Πρεβελάκης Γ. (2016). «Συνέντευξη Καθημερινή την 30/8/2016: Κι όμως υπάρχει ελπίδα». <https://www.kathimerini.gr/872748/article/proswpa/syntey3eis/giwrkos-prevelakhs-ki-omws-yparxei-elpida>».

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Αρχεία

Γενικά Αρχεία του Κράτους

Στο παράρτημα 2 Απολυτήριο του Γυμνασίου Τσοτυλίου του 1894 καθώς και του Ζαπείου Παρθεναγωγείου της Κων/πολης Αρχείο ΓΑΚ Κ85στ

Παράρτημα 4 Αλληλογραφία Αρχείο ΓΑΚ Κ85Γ.

Αλληλογραφία Τοποτηρητού Οικουμενικού Θρόνου αρ.Πρωτ. 8876/Οκτ 1919, Αρχείο ΓΑΚ Κ85δ 008.

Επιστολή Πατριάρχου Μελέτιου προς τον ΥΠΕΞ Κακλαμάνο για την παραμονή του Πατριαρχείου στην Κων/πολη κατά τις διαπραγματεύσεις στη Λοζάνη Αρχείο ΓΑΚ Κ342 φ4, υφ1
Επιστολή Πατριάρχου Μελέτιου προς τον Μητροπολίτη Θυατείρων για τον διττό χαρακτήρα του Πατριαρχείου στην Κων/πολη Αρχείο ΓΑΚ Κ342 φ4, υφ1

Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών

Φ. Β/35.2 μετάφραση και

Φ. Β/35 Επιστολή του Γενικού Προξένου της Ελλάδος στην Κων/πολη Σακελλαρόπουλου 2 έως 29-10-1929 αρ.πρωτ. 1493,1496, 1533, 1556 και 1640 περί δημοσιευμάτων εφημερίδας ΙΚΔΑΜ

Φ. Β/35.2 15 Οκτώβρη 1955 3765/ΣΤ/Ι3 Economist

Β/35.2 μετάφραση ΥΠΕΞ 20 Σεπτεμβρίου 1955 40252/40253 Σημείωμα περί δράσεως και επιδιώξεων Συλλόγου προσφύγων Δυτικής Θράκης και

Β/35.2 μετάφραση ΥΠΕΞ 27 Σεπτεμβρίου 1955 40252/4025

Β' Νόμοι

Φιρμάνι Hatt-ı Hümayun της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως αποδίδεται με το τουρκικό αλφάβητο και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf

Σύνταγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (το πρώτο) όπως μεταφράστηκε στην τουρκική γλώσσα και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας: Prof. Dr. Gozubuyuk, Prof. Dr. S., Kili, S. (1982). «*Κείμενα Τουρκικών Συνταγμάτων 1839-1980*». Όπως

ανακτήθηκε στην σελίδα: <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876ilkmetinler/1876-ilkhal-turkce.pdf> Ankara: Έκδοση Πανεπιστήμιο της Άγκυρας.

Το Σύνταγμα της Τουρκίας, όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

Επίσημη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τροποποιητικός Νόμος περί Βακουφίων <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7224.pdf> όπως ανακτήθηκε την 24/11/2019.

Κογκρέσο ΗΠΑ

Αμερικανικό Κογκρέσο, 115^η συνεδρίαση υπ' αριθμ. ψήφισμα 732 όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα :<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-resolution/732/text?format=txt> και <https://www.congress.gov/115/bills/hres732/BILLS-115hres732ih.pdf>

Πρακτικά Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης

β. DEVRE : II C I L T : 4 İÇTİMA SENESİ: II T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 4 Şubat 1341 (1925)/ Μυστική συνεδρίαση της τουρκικής εθνοσυνέλευσης την 4/2/1925 όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d02/CILT04/gcz02004094.pdf>

Ελληνόγλωσση

Αλεξανδρή, Α. (1988). *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*. : Εκδόσεις Γνώση.

Bell, J. (1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Μτφ. Ρήγα Β, Αθήνα: Gutenberg.

Bell, J. (2007). Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία: Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας (μτφρ. Ε. Πανάγου). Αθήνα: Μεταίχμιο. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2005).

Brzezinski, Z. (2002). *Η Γεωστρατηγική Τριάδα: Η Συμβίωση με την Κίνα, την Νέα Ευρώπη και τη Ρωσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία.

Cherubini, R. (2019). «Ο ρόλος των θεσμών και της Κοινωνίας των Πολιτών», *Comunità di Sant'Egidio*. Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη». Συν-διοργάνωση περιοδικού *Foreign Affairs: The Hellenic Edition* και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου

Αθηνών στην Αθήνα 11-12/11/2019.

Cohen, L. Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Μτφ. Μητσοπούλου, Χ.-Φιλοπούλου Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ζάρρας, Κ. (2019). «Pax religiosa, Pax cultura, και πολιτική (πολιτικοί;)». Αν. Καθηγητής Θεολογικής ΕΚΠΑ. Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη». Συν-διοργάνωση περιοδικού Foreign Affairs: The Hellenic Edition και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα 11-12/11/2019.

Zürcker, E. (2004). *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Θεοδορόπουλος, Β. (2018). *Οι Τούρκοι κι Εμείς-Α και Β Τόμος*. Αθήνα: Ειδική έκδοση Καθημερινής.

Hill, C., (2017). *Η Εξωτερική Πολιτική τον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κρήτη

Hoffmann, S. (2011). *Χάος και Βία- Η παγκοσμιοποίηση τα καταρρέοντα κράτη, η τρομοκρατία και η Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Ιάκωβος, Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής. (2008). *Τα Άπαντα επί Πανανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Εθνικών Θεμάτων*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ιατρού, Γ., (2010). *Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή τάξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

İnalçik, H., Quataert, D, (1994). *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας-Τόμος Β΄*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Καιρίδης, Δ. (2016). «Εθνικισμός Εθνοτικές Συγκρούσεις και Διεθνείς Σχέσεις Θεωρία και Πράξη στα Βαλκάνια». Αθήνα: Σιδέρης.

Kavanagh, D. (1991). *Πολιτική Κουλτούρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κιτρομηλίδης, Π. (1996). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. Μετάφραση Νικολούδη Στέλλα. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Κολιόπουλος, Κ., (2008). *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Βάρη Αττικής: Εκδόσεις Ποιότητα.

Κονιδάρης, Ι. (2000). «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως» στο *Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.

Κοππά, Μ., (2002). *Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας): Τρεις και μια περιπέτειες*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.

Κοτζιάς, Ν. (2010). *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Luttwak, E. (2009). *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Γέρακας Αττικής:

- Εκδόσεις Τουρίκη.
- Μάμαλος, Γ-Σ., *Το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης κατά την περίοδο 1912-1972. Διεθνής Πολιτική και Οικουμενικός Πατριάρχης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Mango, C. (2006). *Νέα Θρησκεία, παλιός Πολιτισμός* στο *Ιστορία του Βυζαντίου*. Μετάφραση Καραγιώργου Ο. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (2000). *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μεγιεντορφ, Ι. (1990). *Η Βυζαντινή Κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.
- Μητροπολίτης Μιλήτου Απόστολος, (2017). *Ο Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος Ένας Μεγάλος Πατριάρχης*. Χαλκιδική: Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Αναστασίας Φαρμακολύτριας.
- Nye, J., (2005). *Ηπια Ισχύς: Το Μέσο Επιτυχίας σε Παγκόσμια Πολιτική*. Μετάφραση Μπαρτζινόπουλος Ε. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, (2019). «Βιντεοσκοπημένο Μήνυμα Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου για το Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συν-διοργάνωση περιοδικού «Foreign Affairs: The Hellenic Edition» και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα την 11 και 12/11/2019.
- Παπασωτηρίου, Χ., (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Παπασωτηρίου, Χ., (2000). *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Πλατιάς, Α. (2010). *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστία.
- Roskin, M., Cord, R., Medeiros, J., Jones, W. (2008). *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*. Θεσ/κη: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Συρίγος, Α., (2014). *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Spykman, N. (1938). *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*. GEOLAB εκδ. Παπαζήση.
- Thual, F. (1999). *Η κληρονομιά του Βυζαντίου Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ροές.
- Τρίτος, Μ. (2019). «Η περίπτωση των Σκοπίων». Καθηγητής, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, ΑΠΘ Εισηγήση στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συν-διοργάνωση περιοδικού Foreign Affairs: The Hellenic Edition και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα 12/11/2019.

- Van Evera, S. (2000). *Εισαγωγή στην Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*. Αθήνα : Εκδόσεις Ποιότητα.
- Wight, M., (2011). *Διεθνής Θεωρία-Τα τρία ρεύματα σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Χρυσσαυγής, Ι. (2016). *Βαρθολομαίος: Αποστολή και Όραμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω-Greek Orthodox Archdiocese of America.

Ξενόγλωσση

- Alexandris, A. (1983). *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*. Athens: Center of Asia Minor Studies.
- Alvanou, M., Gassenschmidt, C., Papasotiriou, H., Vlavianos, H. (14/11/2019). Panel discussion “The Long History of Disinformation: Historical Roots”. At the Deree College Seminar: «The Threats to Democracy from the spreading of Disinformation: The Impact on International Affairs, Politics, and Public Opinion».
- Anderson, M.S., (1966). *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations- Chapter three The Greek War of Independence and the First Mohammed Ali Crisis*. Singapore: The Macmillan Press.
- Braude, B. (2014). (επιμ). *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. USA: Lynne Rienner Publishers.
- Brzezinski Zbigniew (1997), *The Grand Chessboard. American Primacy and Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books
- Buzan, B. και Little, R. (2000). *International Systems in World History Remaking the Study of International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Burkert, W. (1985). *Greek Religion Archaic and Classical*. United Kingdom: Harvard University press and Basil Blackwell Ltd
- Burkert, W. (1996). *Creation of the Sacred Tracks of Biology in Early Religions*. Boston USA: Harvard University press
- Carnegie Endowment for International Peace, «Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, July 24, 1923» *The Treaties of Peace 1919-1923*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1924.
- Clark, G, Snyder, R. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Volume 10, 2014, Article 4, «Is Religious Freedom Good for Business?: A Conceptual and Empirical Analysis». Brian J. Grim <http://www.religjournal.com/pdf/ijrr10004.pdf>
- Cherubini, R. (2019) .«Ο ρόλος των θεσμών και της Κοινωνίας των Πολιτών», *Comunità di*

- Sant'Egidio και Ζάρρας, Κ. (2019) . «Pax religiosa, Pax cultura, και πολιτική (πολιτικοί;)», Αν. Καθηγητής Θεολογικής ΕΚΠΑ. (2019). Εισηγήσεις στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη». Αθήνα 11-12/11/2019.
- Huntington, S. (2002). *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*. London: The Free Press.
- Kalavrezou, I. (1997). *Helping Hands for the Empire-Imperial ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court*. Washington: Harvard University Library
- Karaosmanoğlu, Ali L. (2000). *The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey*. Journal of International Affairs 54 (1)
- Karpat, K., (1985). *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and social characteristics*. USA: The University of Wisconsin Press.
- Keohane, R. Nye, J. (1971). *Transnational Relations and World Politics: An Introduction* στο International Organization, Vol. 25, No. 3, Transnational Relations and World Politics. pp. 329-349 Published by: University of Wisconsin Press
- Keohane, P. and Nye, J. (1989). *Power and Interdependence*. Glenview: Scott, Foresman and Company.
- Kitromilidis, P. (2010). «The Ecumenical Patriarchate» Στο «Eastern Christianity and the Cold War, 1945-1991». USA: Routledge.
- Kitromilides, P., (2013). *Enlightenment and Revolution - The Making of Modern Greece*. USA: Harvard.
- Kitromilides, P. (2019). *Religion and Politics in the Orthodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity*. London: Routledge.
- Κονιδάρης, Ι. (2000). «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως» στο Θέματα Πολιτικής και Άμυνας. Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.
- Macar, E. (2019). *The Ecumenical Patriarchate under Patriarch Bartholomew and Greek-Turkish relations*. Στο *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation From Europeanization to de-Europeanization*. Edited by Heraclides ,A.-Gizem Alioğlu Çakmak. London: Routledge
- Mackinder, H. (Jul., 1943). *The Round World and the Winning of the Peace*. Source: Foreign Affairs, Vol. 21, No. 4,
- Mahan, A. T. (1897). *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*. London: Sampson Low, Marston & Company, Ltd.
- Mango, C. (1984). *Byzantium and its Image-History and Culture of the Byzantine Empire and its Heritage- Chapter XVIII Phanariots and the Byzantine tradition*. London: Variorum Reprints.

- Maximos, Metropolitan of Sardes. (1976). *The Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church- A study in the History and Canons of the Church*. Thessaloniki: Patriarchal Institute for Patristic Studies.
- Mead, W.R. (2002). *Special Providence*. New York: Routledge.
- Obolensky, D. (1971). *The Byzantine Commonwealth-Eastern Europe 500-1453*. New York: Praeger Publishers
- Özcan, G. (2013). Στο *Yalnız ve Endişeli Ülke: Türkiye*. άρθρο «Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Yabancı Düşmanlığı». Açık Toplum Vakfı: Ηλεκτρονική Έκδοση.
- Oran, B. (2011). *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane «Yargıtay'ın Bir Kararı Üzerine: İstanbul Ekümenik Patrikhanesi ve Ekümeniklik»*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Papasotiriou, H., Katsas, G., Konstantinos Lambropoulos, K., Liaropoulos, A., Papanastasopoulos, N., Tsakarestou, B. (14/11/2019). Panel discussion Disinformation Networks: How does Technology Affect the Spreading of Disinformation?». At the Deree College Seminar: «The Threats to Democracy from the spreading of Disinformation: The Impact on International Affairs, Politics, and Public Opinion».
- Psomiades, H. (1957). *Soviet Russia and the Orthodox Church in the Middle East*. Middle East Journal, Vol.11, No.4
- Prodromou, E. (2019). «God, Soft Power, and Geopolitics: Religious Diplomacy in Contemporary International Relations», Visiting Associate Professor of Conflict Resolution, στην Σχολή Fletcher του Πανεπιστημίου Tufts, στην Βοστώνη των ΗΠΑ Ομιλία στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», συν-διοργάνωση «Foreign Affairs: The Hellenic Edition» και Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην Αθήνα 11-12/11/2019.
- Pyatt, G. (2019). Ο ρόλος των ΗΠΑ ως θεματοφύλακας της ελευθερίας», Πρέσβης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Ελλάδα στο Διεθνές Συνέδριο «Η Θρησκεία στον Σύγχρονο Κόσμο: Προκλήσεις και Προοπτικές για τον Διάλογο και την Ειρήνη», Αθήνα 11-12/11/2019.
- Runciman, S., (1968). *The Great Church in Captivity: A study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society*. London: Routledge.
- Weaver, O. and Tickner, A. (2009). *International relations scholarship around the world* επιμέλεια των Arlene B. Tickner και Ole Waever. New York : Routledge.
- Weber, Max. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization* translated by Henderson and Parsons. New York: Oxford University Press.

Yannas, P., (2009). «The Soft Power of the Ecumenical Patriarchate».

Yannoulatos, A. (2007). Towards a Sustainable Peaceful Coexistence in the Balkans στο
Strengthening Religious Tolerance for a Secure Civil Society in Albania and the Southern
Balkans των Pettifer J. and Nazarko M. (Eds.). Amsterdam: IOS Press

Ιστοσελίδες

Amsterdam International Water Week, <https://www.amsterdamiww.com/2019/10/17/aiww-conference-2019-keynote-speakers/>

ΑΠΘ. (12-13/9/2019). «Το πρόβλημα του εθνοφυλετισμού στην ορθόδοξη Εκκλησία: Από το βουλγαρικό Σχίσμα μέχρι σήμερα». πραγματοποιήθηκε στην ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης <https://www.theo.auth.gr/el/node/2497>

Agos, Δημοσίευμα στο: <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/16497/duyduk-duymadik-demeyin-darbeyi-bizansi-diriltmek-icin-patrikhane-yapti>

Armitage, R., Nye, J. (2007). *CSIS Commission on Smart Power, A Smarter more secure America*. Center for strategic and International studies όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf

Αρχιεπισκοπή Αλβανίας, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα
<http://www.orthodoxalbania.org/alb/index.php/el/kisha-jone-2/statuti-i-kishes-sone>

Αρχιεπισκοπή Αλβανίας, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα
<http://orthodoxalbania.org/alb/index.php/el/kisha-jone-2/vepra-sociale/arsimi-dhe-edukimi>

Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής διαθέσιμο στην ιστοσελίδα

<https://www.goarch.org/about>

<https://www.goarch.org/archbishop-iakovos>

<https://www.goarch.org/-/archdiocese-2020-budget-approved>

και

<https://www.goarch.org/documents/32058/4780449/2020+Adopted+Budget.pdf>

-Ανακοίνωση της Αρχιεπισκοπής Αμερικής για την συνάντηση της 25^{ης}/9/2019 όπως

ανακτήθηκε <https://www.goarch.org/el/-/meeting-of-the-archbishop-with-the-president-of-turkey>

-Al Gore, Αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Προσφώνηση κατά την επίσημη επίσκεψή του

Οικουμενικού Πατριάρχη στις ΗΠΑ το 1997 https://www.goarch.org/society/ecology/-/asset_publisher/jjcfEJYmKNJe/content/vice-president-al-gore-welcomes-the-green-patriarch-

?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.goarch.org%2Fsociety%2Fecology%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_jjcfEJYmKNJe%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_OyFOgAfPR0jN__column-1%26p_p_col_pos%3D1%26p_p_col_count%3D2

Βασιλείου, Μ. (2019/11/9). Βαρθολομαίος: «Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλυτα προβλήματα». Τα Νέα. (Σελίδες 12-13). Και ανακτήθηκε την 9/11/2019, από <https://www.tanea.gr/2019/11/09/interviews/stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/>

Bershidsky, L. Bloomberg. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2018-09-03/ukraine-could-beat-putin-in-orthodox-church-battle>

Bulut, Eduard Alan. (2017). *Minorities in constitution making in Turkey*. Cambridge Scholars Publishing UK. <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/64214>

Carnegie Endowment for International Peace, «Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, July 24, 1923» *The Treaties of Peace 1919-1923*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1924.

Clark, G, Snyder, R. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, Volume 10, 2014, Article 4, «Is Religious Freedom Good for Business?: A Conceptual and Empirical Analysis». Brian J. Grim <http://www.religjournal.com/pdf/ijrr10004.pdf>

CNN. Δημοσίευμα όπως ανακτήθηκε στην: <https://www.cnn.gr/focus/editorial/story/29371/h-episkepsi-toy-papa-energopoiise-ti-diplomatia-tis-ekklisias>.

Διασκέψεις της Χάλκης. <http://www.halkisummit.com/hs3/press-release-gr/>

Διεθνής Ομοσπονδία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ελσίνκι, Έκθεση (Οκτώβρης 2006). «Πολιτικές Αναίρεσης των Μειονοτικών Δικαιωμάτων στην Τουρκία». Στο <https://www.refworld.org/pdfid/46963b010.pdf>

Εθνική Βιβλιοθήκη Βουλγαρίας, http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1444&lang=en
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών. (2002). «Θεσμοί και Ιδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία 15ος - 19ος αι.». Πρώτος απολογισμός ενός ερευνητικού έργου http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/section_a6-gr.html

Έθνος (13/11/2019). Όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: https://www.ethnos.gr/ekklisia/ekklisia-tis-ellados/71924_arhiepiskopos-ieronimos-i-ellada-simera-brisketai-kato-apo-enan

Εκκλησία, Δημοσίευμα Βιογραφικό ΑΘΜ Χριστοδούλου,
http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/christodoulos.asp?id=1&what_main=1&what_sub=1&lang=gr

Εκκλησία της Ελλάδος, εισήγηση του Αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου, όπως ανακτήθηκε από την 9/11/2019, <http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/repository/ieronymos12102019.pdf> και -Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα:
http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/christodoulos.asp?id=1&what_main=1&what_sub=1&lang=gr

Εκκλησία Κύπρου. Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ. <https://churchofcyprus.org.cy/20803>

Ελευθεροτυπία. Δημοσίευμα <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=42103>

Επαρχείο Φατίχ, T.C. Fatih Kaymakamliđı, <http://www.fatih.gov.tr/fener-rum-ortodoks-patrikhanesi>

European Commision for Democracy, On the Legal Status of non-Muslim minorities in Turkey. στο: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2010\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2010)012-e)

European Council on Foreign Relations διαθέσιμο στην ιστοσελίδα

https://www.ecfr.eu/publications/summary/defender_of_the_faith_how_ukraines_orthodox_split_threatens_russia

https://www.ecfr.eu/article/commentary_orthodox_redox_russia_ukraine_and_the_battle_for_religion

European Court of Human Rights, Case of Fener Rum Patrikliđı (Ecumenical Patriarchate) v. Turkey. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://7676076fde29cb34e26d-759f611b127203e9f2a0021aa1b7da05.ssl.cf2.rackcdn.com/eclj/ECLJ03.10-ENG-arr%C3%AAtPatriarcatoecum%C3%A9nique-c-Turkey_15.06.2010-1.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0184+0+DOC+XML+V0//EL>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2018). «Foreign Influence Operations in EU». διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI\(2018\)625123_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625123/EPRS_BRI(2018)625123_EN.pdf)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2019). «Ukraine: Religion and Geopolitics-orthodox Split weakens Russia's influence».

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI\(2019\)635525_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635525/EPRS_BRI(2019)635525_EN.pdf)

European Union External Action. στο: https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-counteracting-hybrid-threats_en

Fautre, W. (2015). Human Rights without frontiers. “Greece: Ethnic Turks in Rhodes and Kos”. <https://hrwf.eu/wp-content/uploads/2016/10/2015-Ethnic-Turks-in-Rhodes-and-Kos.pdf>
Federal Union of European Nationalities, and Rhodes, Kos and Dodecanese Turks culture and Solidarity Association.

Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2004-05-01/soft-power-means-success-world-politics>

Geneva Agape Foundation, <https://gafoundation.world/en/programmes/programme-1/project-7-religions-in-obor-rio>

Güneş, δημοσίευμα στο: <http://www.gunes.com/dunya/patrikhane-ile-yunan-kilisesi-arasinda-arazi-krizi-916738>

Hackett, C., Mac Clendon, D. (2017) όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα:
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/>

Ηρόδοτου Ιστορίες-BIBΛΙΟ Η ΟΥΡΑΝΙΑ- Πρόταση του Μαρδόνιου στον Ξέρξη. E-book.edu.gr
In, Δημοσίευμα στο: <https://www.in.gr/2008/01/28/greece/i-zwi-kai-to-ergo-toy-arxiepiskopoy-xristodoyloy/>

International Statistical Institute (2010). Declaration on professional ethics adopted by the ISI COUNCIL 22 & 23 July 2010 Reykjavik, Iceland. Ανάκτηση από:
<http://www.isiweb.org/images/about/Declaration-EN2010.pdf>

Ιόνιο, <https://ionio.gr/gr/news/7251/>

Καθημερινή, 16/12/2018: Δημοσιεύματα όπως ανακτήθηκαν στην ιστοσελίδα:
-Συνέντευξη Αγγελόπουλου, Π.
<https://www.kathimerini.gr/1000314/gallery/proswpa/synteneyzeis/kwn-aggelopolylos-sthn-k-akmazei-oti-ginetai-e3w-ap-thn-ellada>.

-Συνέντευξη Mearsheimer, <http://www.kathimerini.gr/782766/article/proswpa/synteneyzeis/h-epektash-toy-nato-prokalese-thn-krish>

-Πρεβελάκης Γ. (2016). «Συνέντευξη Καθημερινή την 30/8/2016: Κι όμως υπάρχει ελπίδα».
<https://www.kathimerini.gr/872748/article/proswpa/synteneyzeis/giwrkos-prevelakhs-ki-omws-yparxei-elpida>

-Δημοσίευμα βανδαλισμών στην Τμβρο,
<http://www.kathimerini.gr/409565/article/epikairothta/politikh/katadikh-vandalismwn-sthn-imvro>

Κέντρο για τον θρησκευτικό πλουραλισμό στη Μέση Ανατολή, <http://www.crpme.gr/el>

Massie, S. (1981). Commencement Address at the Holy Trinity Orthodox Seminary «The Importance of the Russian Culture and The Russian Church-A Personal Testimony». Jordanville, New York όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.suzannemassie.com/jordanville.html>

Milli Gazete, Άρθρα εφημερίδων: <https://www.milligazete.com.tr/haber/749735/istanbul-vatikan-olmayacak>

Murrow, E. The Life and Work of Edward Murrow, όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα: <https://dca.lib.tufts.edu/features/murrow/exhibit/usia.html>

National Library of Bulgaria, http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1444&lang=en

New York Post δημοσίευμα με τίτλο: «Russian hackers targeted top Orthodox church officials» την 27/8/2018 όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: <https://nypost.com/2018/08/27/russian-hackers-targeted-top-orthodox-church-officials/>

Nye, J., video, https://www.youtube.com/watch?v=cH9hn3_Q4qQ&feature=youtu.be και <https://www.youtube.com/watch?v=796LfXwzIUk&t=36s>

Nye, J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: ΟΑΣΕ, Συμμετοχή Συλλόγου Κων/πολιτών. (10-21/9/2019). https://www.osce.org/odihr/432518?download=true&fbclid=IwAR3FZ74b_Y1rPJ-gOegYqREIHwHzI9tyRPuWjHfFBrOvGBIeVrhPg_smOI και <https://www.osce.org/odihr/394325?download=true>

Οικουμενικό Πατριαρχείο, Ιστοσελίδα διαθέσιμη στον δικτυακό τόπο: <https://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr> και

- Κατάλογος Πατριαρχών όπως ανακτήθηκε στο <https://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr&id=202>

<https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2627&tla=gr>

-Ανακοίνωση για την τοποθέτηση νέου Αρχιεπισκόπου Αμερικής <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2771&tla=gr> και <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2767&tla=gr>

-Πράσινος Πατριάρχης όπως ανακτήθηκε από το: <https://www.patriarchate.org/the-green-patriarch>

<http://www.halkisummit.com/hs3/press-release-gr/>

<https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2048&tla=gr> και <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2049&tla=gr>

<https://www.ec-patr.org/athp/index.php?lang=gr>

- Πατριαρχικός και Συνοδικός Τόμος Αυτοκεφαλίας Ουκρανίας <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2679&tla=gr>
- Σεβ. Μητροπολίτου Σεβαστείας κ. Δημητρίου, Διευθυντή του Ιδιαίτερου Πατριαρχικού Γραφείου όπως ανακτήθηκε από την <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=289&tla=gr>
- Ελπιδοφόρου Λαμπруνιάδη . Μητροπολίτη Προύσης. Καθηγητή τής Θεολογικής Σχολής του Α. Π. Θ. όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα: <https://www.ec-patr.org/arxeio/elp2014-01-gr.pdf>
- <https://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=gr&id=94>
- <http://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=gr>
- <http://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=&id=113>
- <https://www.ec-patr.org/dioceses.php?lang=gr&id=113>
- Silber, J. Επίτιμος Πρόεδρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Καθηγητής Φιλοσοφίας και Δικαίου Πανεπιστήμιο της Βοστώνης, όπως δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα:
https://www.patriarchate.org/ar/peace-maker/-/asset_publisher/B0nbIYl6rPYu/content/patriarches-bartholomaios-pathos-gia-eirene/null
- Orthman, R. (2011). Records of the US Information Agency, Part 1 Cold War Era: Special Reports. Όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα: https://www.roosevelt.nl/sites/zl-roosevelt/files/records_of_the_usia_part_1b.pdf UPA Collection Proquest
- Orthodoxia News,
https://www.orthodoxianewsagency.gr/patriarxeia/oikomeniko_patriarxio/afieroma-o-oikoumeniko-patriarxis-sto-agio-oros/
- Παγκόσμια Συνέλευση θρησκειών για την Ειρήνη, (2019). Lindau Γερμανίας, όπως ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα της <https://rfp.org/home-3-2/10th-world-assembly/>
- Πατριαρχείο Αλεξανδρείας Ανακοινωθέν,
<http://www.patriarchateofalexandria.com/index.php?module=news&action=details&id=1602>
- Πατριαρχείο Μόσχας Position of the Moscow Patriarchate on the problem of primacy in the Universal Church. Όπως ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα του:
<https://mospat.ru/en/2013/12/26/news96344/>
- Petersen, M.J., Marshall, K. (2019). «The International Promotion of Freedom of Religion or Beliefs». The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights

Institution Human Rights Denmark Page που ανακτήθηκε στην ιστοσελίδα
[https://www.humanrights.dk/sites/humanrights.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/rapp
ort_internationalpromotion_web.pdf](https://www.humanrights.dk/sites/humanrights.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/rapp

ort_internationalpromotion_web.pdf)

Ράπτη, Κ. Δημοσίευμα στο: [http://www.capital.gr/epikairoτητα/3322032/i-simasia-tis-rixis-
fanariou-mosxas](http://www.capital.gr/epikairoτητα/3322032/i-simasia-tis-rixis-

fanariou-mosxas)

Religion for Peace International, [https://rfp.org/learn/vision-mission/
Religious_freedom_and_business_foundation.](https://rfp.org/learn/vision-mission/

Religious_freedom_and_business_foundation.)
<https://religiousfreedomandbusiness.org/2/post/2018/06/religions-in-obor.html>
<https://www.rsis.edu.sg/rsis-event-article/rsis/religion-and-chinas-belt-and-road-initiative/>

Ροδιακή, [https://www.rodiki.gr/article/427535/adeia-leitoyrgias-se-tria-tzamia-se-rodo-kai-kw
Sabah](https://www.rodiki.gr/article/427535/adeia-leitoyrgias-se-tria-tzamia-se-rodo-kai-kw

Sabah), <https://www.sabah.com.tr/haberleri/fener-rum-patrikhanesi>

Σκαϊ, δημοσίευμα στην ιστοσελίδα [https://www.skai.gr/news/world/to-patriarxeio-aleksandreias-
anagnorise-aytokefalia-tis-oukranikis-ekklisias](https://www.skai.gr/news/world/to-patriarxeio-aleksandreias-

anagnorise-aytokefalia-tis-oukranikis-ekklisias)

Σύλλογος Κων/πολιτών, Ομογένεια. [http://omogeneia-turkey.com/patriarchate-
issues/prosfygiedad.html](http://omogeneia-turkey.com/patriarchate-

issues/prosfygiedad.html)

Το Βήμα, δημοσίευμα 25/11/2008 [https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/o-neos-gyros/
-Δημοσίευμα_Χριστόδουλος](https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/o-neos-gyros/

-Δημοσίευμα_Χριστόδουλος), [https://www.tovima.gr/2012/02/12/opinions/o-xristodoylos-
gia-tin-eyrwpi/](https://www.tovima.gr/2012/02/12/opinions/o-xristodoylos-

gia-tin-eyrwpi/)

Τσιμερής, Μ. (2018). Επίσκεψη του Αρχιεπισκόπου κυρού Χριστοδούλου στο Βατικανό.
Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία [https://ikee.lib.auth.gr/record/301949/files/GRI-2019-
23252.pdf](https://ikee.lib.auth.gr/record/301949/files/GRI-2019-

23252.pdf)

Turksam, Κέντρο Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Αναλύσεων. Άρθρο του Ümit Yalim. Όπως
ανακτήθηκε από: <http://turksam.org/heybeliada-ruhban-okulu-egitime-acilmis>

Unesco, Σύμβαση για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην περίπτωση Ένοπλης
Σύρραξης, όπως ανακτήθηκε στο [http://portal.unesco.org/en/ev.php
URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php

URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)

Universal Declaration of Human Rights,
https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

University of North Carolina, Chapel Hill, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο:
[https://europe.unc.edu/iron-curtain/power-and-politics-the-prisoners-dilemma/the-eu-and-
soft-power/](https://europe.unc.edu/iron-curtain/power-and-politics-the-prisoners-dilemma/the-eu-and-

soft-power/)

USC Center for public Diplomacy, Report: A Global ranking of soft power 2018,
<https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf>
και <https://softpower30.com/country/greece/>

United States Commission on International Religious Freedom, (2018). Annual Report, Turkey

https://www.uscirf.gov/sites/default/files/Tier2_TURKEY.pdf

Via Diplomacy, <https://www.viadiplomacy.gr/o-patriarchis-ipegrapse-tin-aftokefalia-tis-ekklisias-tis-oukranias/>

Wikileaks. *Ecumenical Patriarchate Decries Russian Orthodox Interference*. (2/7/2009).

https://wikileaks.org/plusd/cables/09ISTANBUL243_a.html

WSJ Opinion. Δημοσίευμα στο: <https://whitehouse.us19.list-manage.com/track/click?u=4da4828d48b4efa4fc1138955&id=d8fbfc0ded&e=6896616602>

Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/ekklisiastiki-diplomatia/>

Yannas, P., (2009). «The Soft Power of the Ecumenical Patriarchate». *Mediterranean Quarterly*

20 (1): 77-93 Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://read.dukeupress.edu/mediterranean-quarterly/article-abstract/20/1/77/1701/The-Soft-Power-of-the-Ecumenical-Patriarchate>

Φάκελος Κύπρου, Πορίσματα Κοινοβουλευτικής επιτροπής. (2018).

http://www.parliament.cy/images/media/redirectfile/fakelos_kyprou_tomos1.pdf

Χρυσσαυγής στο άρθρο: Πράσινος Πατριάρχης όπως ανακτήθηκε από το:

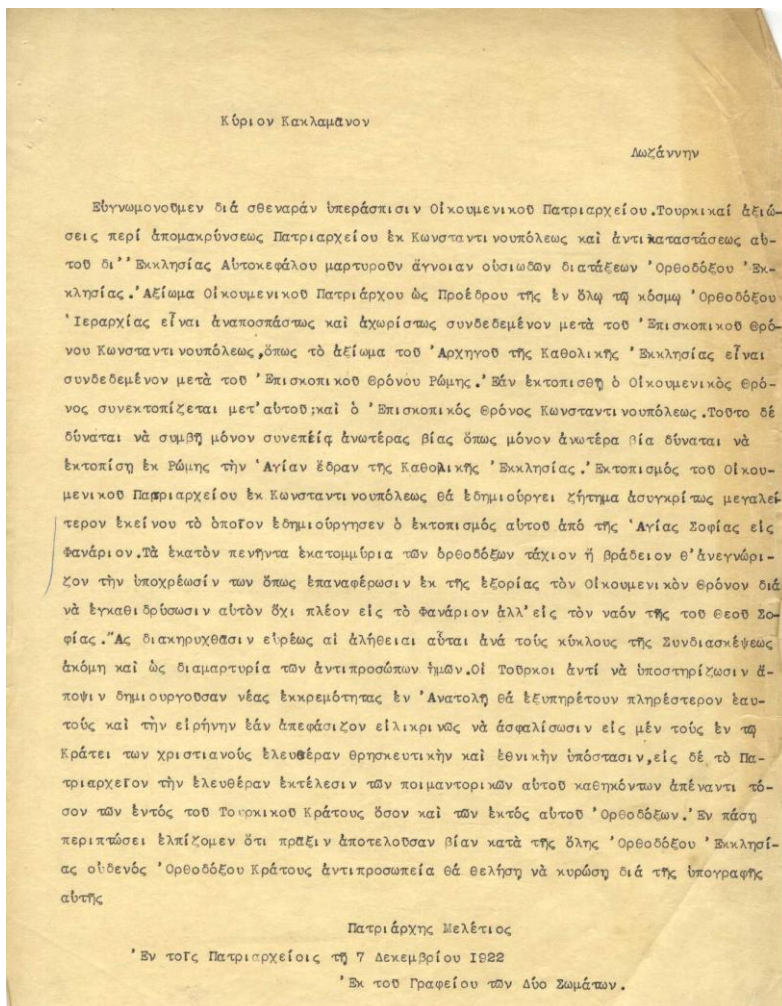
<https://www.patriarchate.org/the-green-patriarch>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΓΑΚ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ: ΥΠΑΤΗΣ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑΣ ΚΤΕ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΘΡΑΚΗΣ, ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Αλληλογραφία Τοποτηρητού Οικουμενικού Θρόνου αρ. πρωτ. 8876/Οκτ 1919, Αρχείο ΓΑΚ
Κ85δ 008.

Μητροπολιτική Γραμμάτεια

ΑΘΗΝΑΙΝΗ

Ἡ ἐθνικὴ μειονότης λαμβάνει ἐκ τῆς δημοσίου προϋπολογισμοῦ
ἡ ἀναλογία τῆς διὰ τῆς ἰδίας ἡμετέρας ἐκπαιδευτήρια. Δυνατὸν
ἀκόμη, ἡ προβλεφθεῖ ἐν τῇ συνθήμῃ τὸ ἐν Κύπρῳ ἡμετέρας σύστημα
ἐκπαιδευτικῆς φορολογίας ψηφιομένης ἡν δὲ τῆς κοινο-
τικῆς σχολικῆς ἀρχῆς εἰσπραττομένης δὲ τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας
ἡμετέρας δὲ τῆς δημοσίου εἰσπράκτορος. ἡ ἡμετέρας καὶ ἡ διαζύ-
γιον δέον ἡ ὄνομασθῶσι ῥητῶς ὡς δικαιοδοσία ἐκκλησιαστικ-
ῆ μόνον δὲ ἡ λοιπὰ τῆς προσωπικῆς καταστάσεως δύνανται
ἡ καθορισθῶσι ὡς δικαιοδοσία ἐθνικὴ καίτοι ἡ φυσικώτερον
εἶνε ἡ ἡ προσωπικῆς καταστάσεως ἡ συνδεθῆ ἡ ἡμετέρας ἡμετέρας
ἡ δὲ τῆς ἡμετέρας διατυπώσεως τῆς συνθήμης ἐν Ἀθηνῶν ἡ
ἡ σχετικὸν ἡμετέρας ἐάν ἡ Μουφιτῆδες ἀντιπαρασταθῶσι διὰ
ἡ ἡμετέρας Μητροπολιτῶν ἐπιφάσει πᾶν ὅτι ζητούμενα

Παλ. Καζ.

ἡ ἡμετέρας ἡμετέρας
ἡ ἡμετέρας ἡμετέρας
ἡ ἡμετέρας ἡμετέρας

Μυριόφωτον τη 28 7/βρίου 1922

071

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΜΥΡΙΟΦΩΤΩΝ

Προς
Εθνικὴν Ἐπιτροπὴν
ἀποστολῆς ἀποφθεγμάτων
ἐκ τῆς Ἰαπωνίας

Αριθ. Π. Ε. 148 ~~Γνωρίζω~~ ἴμιν ὅτι λίαν προσεχῶς ἀφί-
κνούνται εἰς Θρακὴν Ἀμερικανοὶ ἀναλαμβάνοντες
τὴν περιθαλψὴν τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων καὶ παρακαλοῦ-
μεν ὅπως παρασχητε τοῖς τούτοις πᾶσαν περιποίησιν καὶ συν-
δρομὴν ἡμῶν προσκαθησθε δε πρό παντός να ἐλθῆτε εἰς
ἐκαστὴν μετ' αὐτῶν καὶ καταλλήλως ἀναπτύξετε αὐτοὺς τὸν
κίνδυνον τῆς καταστροφῆς ὅστις ἠθέλην ἐπιχειρήσῃ ἐν ἐ-
κατομμυρίων ψυχῶν Χριστιανικοῦ κληθυσμοῦ ἀπὸ ἔβρου με-
χρι Βοσπόρου ἐν ἡ περιπτώσει Χρῆστιανικαὶ Δυνάμεις δὲν
ἐμποδίσωσι τὸν κεμαλικὸν σαρφετὸν να εἰσβάλῃ εἰς Ἀν-
σταντινουπόλιν.

Πρὸς τοῦτο δυνάσθε να ἀναφερθε εἰς τὴν τραγωδίαν
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας επικαλομένοι κερρησία προφορικᾶς δι-
αμαρτυρίας παθόντων Μικρασιατῶν καὶ αυτοπτῶν μαρτυριῶν
κεμαλικῶν κακουργιῶν προκαλοῦντες οὕτω τοῦτοσθε θνα ἀνα-
φῆρασι τὸν κίνδυνον εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν ἰνασπὴ ἐπι-
δείξῃ ἐκτός του φιλανθρωπικοῦ καὶ το Πολιτικὸν ἐνδια-
φερον τῆς δια τὴν Ἀνατολήν.

0

Ἰ. Κοδινικήτης

[Signature]

Ἐκκλ. Πρωτ.
3040

Ἐγκύκλιον Σημεῖωμα

Ἀποφάσει συνοδικῇ, ἐνεκρίθη α. ὅπως οἱ κατ' ἐπαρχίας ἄγιοι ἄρχιερεῖς, παρακολουθοῦντες ἀγρύπνως πάσας τὰς εἰς βάρος τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου διεξαγομένας ἀπὸ μέρους εἴτε τῶν ἀρχῶν εἴτε τοῦ τουρκικοῦ κληθυσμοῦ οἰασθήτινας πιέσεις καὶ βιαιοπραγίας, ὑποβάλλωσι, δις τοῦλάχιστον τοῦ μηνός, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐξηκριβωμένας καὶ ἀσφαλεῖς ἐκθέσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν β. ὅπως ἀνυπερθέτως διορίσωσιν εἰς τὰς μᾶλλον ἐπικαίρους θέσεις τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἀρχιερατικοὺς ἐπιτρόπους καταλλήλους καὶ ἱκανοὺς ἵνα παρακολουθῶσι τὰ εἰς βάρος τῶν χριστιανῶν διαπραττόμενα καὶ κῶσαν κάκωσιν αὐτῶν γ. ὅπως πληροφρήσωσιν ἡμέσως τὴν Ἐκκλησίαν περὶ τοῦ διορισμοῦ τοιούτων προσώπων, καὶ δὴ τίνων, καὶ περὶ τῶν μερῶν, εἰς ἃ διορίσθησαν.

Ἐφ' ᾧ ἀνακοινοῦνται ταῦτα διὰ τοῦ παρόντος Ἐγκυκλίου Σημειώματος, πρὸς γνῶσιν καὶ ἀνάλογον ἐνέργειαν.

ἀπιη. Δεκεμβρίου κα.

Αριθ. 5494
2915

Εγκύκλιον Σημείωμα

013

Συνεπεία ενεργειῶν τῶν Πατριαρχείων ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διαταγὴ ὅπως πάντες οἱ χριστιανόπαιδες οἱ εἰρισκόμενοι ἐν κυβερνητικοῖς σχολείοις καὶ ὄρφανοτροφείοις ἢ καὶ ἐν ἰδιωτικαῖς μουσουλμανικαῖς οἰκογενείαις ἀποδοθῶσιν ἀμέσως εἰς τὰς οἰκείας ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς. *Ἐφ' ᾧ, ἀποφάσει συνοδικῇ, συνιστᾶται ταῖς ἱεραῖς Μητροπόλεσι καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὰς ἐκκλησιαστικαῖς ἀρχαῖς ὅπως ἀποτεινόμεναι εἰς τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῶν ὡς ἄνω δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ μέρη καὶ ἐξακριβοῦσαι τὴν ἐν αὐτοῖς τυχὸν ὑπαρξίν ὁμογενῶν παιδων, ἐξισλαμισθέντων ἢ μὴ, ζητήσωσι καὶ παραλάβωσιν αὐτούς. *Ἐν περιπτώσει δὲ ἀρνήσεως ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων πρὸς παράδοσιν τῶν ὁμογενῶν τούτων παιδων, συνιστᾶται ἵνα καταγγεθῆ τὸ πρᾶγμα εἰς τε τὰς ἐπὶ τόπου ἀρχάς καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον.

Λοσιη. Δεκεμβρίου γ.

*Ο Τοκοτηρητῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆ 20 Μαΐου 1920

ΑΡΙΘΜ. ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΚ. 316.

Σεβασμιώτατε,

Ἀπαντῶν εἰς τὸ ὑπ'ἀριθ. 234 ὑμέτερον ἔγγραφο, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῶν, ὅτι ἐλήφθησαν αἱ ἀποσταλεῖσαι φωτογραφίαι καὶ εὐχαριστῶ. Μέχρι τοῦδε οὐδεὶς ἔδωκεν εἰς τὴν Ἀρμοστείαν ἄλλας φωτογραφίας, ὥστε ἐνεργήσατε παρακαλῶ, τὰ ὄντα.-

Ἐν τῷ ἐγγράφῳ ὑμῶν τοῦτω οὐδεμίαν ὑπάρχει μετὰ περὶ τῶν δελτίων, ὧν ἔχω, ὡς ἐπανειλημμένως παρεκάλεσα ὑμᾶς, ἀπόλυτον ἀνάγκην. Ὅθεν παρακαλῶ ὑμᾶς, ὅπως εὐαρεστούμενος μοὶ ἀποστελήτε τὸ ταχύτερον.-

- 1) Σχολικά δελτία τοῦ 1913-1914.-
- 2) Σχολικά δελτία τοῦ 1919-1920.-
- 3) Δελτία ἀτομικότητος τῶν διδασκόντων κατὰ τὸ 1919-1920.-
- 4) Γενικὸν Δελτίον Μητροπόλεως 1913-1914.-
- 5) Γενικὸν δελτίον Μητροπόλεως 1919-1920.-

Διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σχολικῶν δελτίων 1913-14, ἂν δὲν ὑπάρχουν σχολικά κατάστιχα εὐαρεστήθητε παρακαλῶ νὰ συμπληρώσητε αὐτὰ κατὰ τὰς ἀθηντικωτέρας πηγὰς, ἵνα κατὰ τὸ πλεῖστον προσεγγίσουν εἰς τὴν πραγματικότητα.-

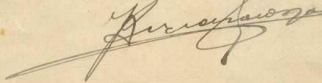
Πιστεύω νὰ ἐλάβετε τὸ ὑπ'ἀριθ. 227 ἔγγραφον μου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέφερον, ὅτι ἐνεκρίθη διὰ τὴν ἐπαρχίαν σας τὸ ποσὸν τῶν 2.300 δραχμῶν.-

Ἀσπαζόμενος τὴν δεξιάν σας διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ.-

Ἐντολῇ τοῦ Ἱπτάτου Ἀρμοστέου

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος

Τῷ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ
Μυριοφύτου καὶ Περιστεύσεως
Κυρίῳ Σωφρονίῳ.-

077

Κορονη
Εν Αθηναις τῆς 19 Δεκεμβρίου 1922

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΘΡΑΚΗΣ

**ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ**

Αριθ. πρωτ. 119566/3265

Π Ρ Ο Σ

Τὸν Σεβασμιότατον Μητροπολίτην
Μυριφύτου καὶ Περιστερῆς
Κηφισιᾶν ὁδὸς Γ. Κολοκοτρώνη
οἰκία Πύρα·

Ἐἰς Ἀθήνας

Ἐἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπ' αἰριθ. 2.544 ἡμετέρας ἀναφορᾶς
παρέχουσα ὑπὲρ τῶν αἰτηθεισῶν πληροφορίῶν ὡς ἑξῆς:
1/ Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θράκῃ Ἑλληνικῶν Δημοτικῶν σχολείων ἀνέρχεται εἰς 224 μὲ 523 διδασκάλους καὶ 32483 μαθητᾶς, ἐκ τῶν τούτων διήρχον 2 γυμνάσια πλήρη, δύο διδασκαλεῖα καὶ 9 ἡμιγυμνάσια μὲ 45 καθηγητᾶς καὶ 732 μαθητᾶς ἀφοτέρων τῶν φύλων
2/ Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θράκῃ Ἑκκλησιῶν ἀνέρχεται εἰς 245 μὲ 300 ἱερεῖς
3/ Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ Ἑλλήνων ἀνήρχετο εἰς 260 000 ἐκ τῶν ὧσιν ὀλίγοι μόνον ἑκατοντάδες παρέμειναν,

Ἔ

Διευθυντῆς

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΓΕΝ. ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αριθμ. 531

Κ. 95, α

Ἰστορία

Περὶ τῆς Κόσμου τοῦ Αἰῶνος (1779)

(Ἡχορδάκη ἀνακρίτως κ. Γαλαξίας, ἡχορδάκη ἀνακρίτως, ὁδὸς τῆς Μελισσῆς 117
ἀνακρίτως 1000
Ἄνωθεν ἡχορδάκη ΓΑΚ, ἀρ. 200/22-11-1983, § 14)

Κ. 95, α

Συν. Αριθ. 4
8576

Πανιερότατε και Θεοκράβητε Μητροπολίτα Κυριοφύτου και Π ε ρ ι ο τ ά σ ε ω ς ,
 εν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀγαπητὸ ἡμῶν ἀδελφὲ κάρτε Ζωφρόνιε , τὴν φιλίαν ἡμῶν ἀπ' αὐτῆς
 Πανιερότητα διδουμένης ἐν Κυρίῳ κατασκαζόμεθα. Τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς
 μεγάλου δημοσιογραφικοῦ ὄργανου πρὸς παρῶτασιν τῆς κανελληνίδου ἐκείνης και
 ἐξυπηρέτησιν προσφάτως τῶν ἐθνικῶν συμφερότων, γνῶν μάλιστα, μετὰ τὴν ἐν Θεῷ
 συντελουμένην πραγματοποιήσιν τῆς πλήρους ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, οὔσης κα-
 τανόσης, ἐσχεδίασθη ἀρμοδίως ὅπως ἐκ τούτου ἐκδοσῆ ἐν Ἀθήναις περιοδικόν,
 γεγραμμένον γαλλιστὶ γάρην μέζονος ἐκείσεως και ἐν τῷ εἰσθνεῖ κόσμῳ, ὅπερ
 θέγον και πραγματοποιημένο πάντα τὰ προβλήματα και ζητήματα τοῦ ἐθνικοῦ βί-
 οῦ ἡμῶν ἐν πᾶσιν ἀπὸ τούτου σημείοις και ταῖς ἐκφάνσεσι, και προσηκόντως ὅ-
 πε τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐξυπηρετοῦν και προδῶν παρὰ τῷ ἔθνῳ κόσμῳ ἐν ἑθέρ-
 κῃ και ἁμεριανῇ, ὅθιαι ἕια χρησιμεύη και εἰς τὴν ἀπανταχοῦ δημογένειαν ἐς μέ-
 ρον πνευματικῆς συναφείας και ἐπικοινωνίας και εἰδικῶν συνόμο ὄργανον πρὸς
 γνῶσιν τῶν μεγάλων εἰσθνεῶν ζητημάτων και προβλημάτων, ὅσα ἀναρῶνται ἐν τῷ
 ἐξωτερικῷ και εἰσὶν ὀχλὶ ἁμοιρα σημασίας και σπουδαίσετος εἰς τὸν Ἑλληνι-
 σμῶν. Πικρὸν δὲ ἡ ἐκδοσις τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ἀπαιτοῦσα, ἐς εἰκός, μεγάλας
 ἐσπένδας, ἐξηρητήθη πρὸ καντὸς ἐκ τῆς ἀναλόγου και προκαταβολικῆς ἐσθελωμένης
 ὀκολοχῆς και ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς δημογένειας και τῶν ἀπανταχοῦ δημογε-
 νῶν κοινοτήτων, προσηδμεθα εἰς τῆς καρδοχῆς, ἐκδοῦσαι τοῦ Δ. Μ. Ζυμβουλίου,
 ἀνακοινούμενοι ἐν πρώτοις ὅτι τὸ ἡκριαρχεῖον ἀσμένως συνειερίσθη τὴν σκῆ-
 ψην και ἐπεκρήσθη εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου, εἰσεῖσαι ἐς ἀπο-
 εἰσεως και τῷ φιλίῳ Πανιερότητι ἀπ' αὐτῆς ὅπως προφίηται καταλλήλως και ἀπ' αὐ-
 τῆς ἐν τῷ ἐκάρχῳ κοινοτήτων και τούτοις ὑνωμένους ἵνα ἐγγραφεῖν ἐς συνέρο-
 μηταί εἰς τὸ ἐς ἄνω περιοδικόν, ὅπερ ἐκείσε τῆς ἐπὶ γενικῆν ἐποψὴν μεγάλης
 ἀπλοῦ χρησιμότητος και ἐς εἰσάετορον ἀνέγνωσμα ἔσται ὀχλὶ ἤσσον ἀναισφῆρον
 και ἀφελίμον, και οὔτινος ἡ ἐπὶσθα συνέρομη ἔσται, καθὼ προῦποτθεσται, πρὸς
 τὰ 42 φράγκα ἐπὶσθας, ἐπὶσθῶν δὲ ἡμῶν ταχέως τὸν ἀριθμόν και τὰ ὄνματα τῶν
 ἀποεσχομένων τὴν προτροπὴν ταύτην ἀπ' αὐτῆς εἴτε κοινοτήτων εἴτε ἀσθμεν, εἰς τὰ
 πρῶτα τῶν ἡμῶν δὲ τὰ ἔση ἀπ' αὐτῆς ἐς πλεῖστα, ὄγεινὰ και σπῆρτα.

Ἡ τοκοτητῆς τῶν ὀικουμενικῶν ὀρόνων
 ἐν τῷ ἔθνῳ ἀπ' αὐτῆς

[Handwritten signature]

Παράρτημα 3

Οδηγός Ημι-δομημένης Συνέντευξης

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΑΠΟΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ «ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ»

Η ημι-δομημένη συνέντευξη είναι ανώνυμη και διεξάγεται στα πλαίσια έρευνας για την εκπόνηση μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας που υποστηρίζεται από το Πάντειο Πανεπιστήμιο. Στόχος της διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις απόψεις των Ιεραρχών, Ακαδημαϊκών, Ειδικών για την επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη διεθνή σκηνή, τις δράσεις του, τις πρωτοβουλίες του και ειδικότερα το μέλλον της δραστηριότητάς του ως διεθνούς δρώντα.

Η ερευνήτρια με το παρόν σημείωμα αιτείται την άδεια για την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης, άδεια για τη δημοσιοποίηση των απαντήσεων, την αποστολή αντιγράφου, ώστε να ελεγχθεί τι θα κυκλοφορηθεί.

Η συνέντευξη μπορεί να διακοπεί οποιαδήποτε στιγμή και βεβαιώνω ότι θα διαγραφούν αυτά τα οποία έχουν εξωτερικευτεί με σκοπό την αβίαστη και ελεύθερη έκφραση του συμμετέχοντα. Ο συμμετέχων μπορεί να επιλέξει να μην απαντήσει σε κάποια ερωτήματα.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων για την συνεργασία σας αλλά και για τον πολύτιμο χρόνο που θα διαθέσετε με την συμμετοχή σας.

Άννα Αναστασίου

ΟΔΗΓΟΣ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

«ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ» για την

υποστήριξη της Διπλωματικής εργασίας της Άννας Αναστασίου στο

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

1. Πιστεύετε ότι η ήπια ισχύς είναι το μέσο για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική;

A. Οι διαιρετικές επιρροές της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης στην Ευρωπαϊκή σκέψη οδήγησαν σε μια διαίρεση και κατανομή της διεθνούς θεωρίας στο διεθνές δίκαιο και το έργο των φιλοσόφων. Σε ποια πεδία βρίσκονται οι ρίζες του διεθνούς δικαίου;

B. Η παγκόσμια απήχησή των πολιτικών αξιών και η άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας και θρησκευτικής ακτινοβολίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου με ποιο τρόπο ασκεί ήπια ισχύ στη διεθνή σκηνή;

ΘΕΩΡΙΕΣ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ

2. Ο θεσμός του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ποιες στρατηγικές ανάπτυξης πρέπει να αποκτήσει; Ποια πλεονεκτήματα μπορεί να προσφέρει η πολιτική ήπιας ισχύος στην άσκηση επιρροής της Ορθόδοξης Θρησκείας;

A. Το γεγονός ότι η Οικουμενική οντότητά του δεν αναγνωρίζεται από το τουρκικό κράτος, τη Ρωσική Ομοσπονδία και Εκκλησία πως μπορεί να αντιστραφεί;

B. Ποια η σημασία της κατηγοριοποίησης του Huntington των κύριων πολιτισμών ως: Κινεζικό, Ιαπωνικό, Ινδουϊστικό, Ισλαμικό, Ορθόδοξο, Δυτικό, Λατινο-Αμερικανικό και Αφρικανικό;

3. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνεργάζεται με ηγέτες κρατών, δημιουργεί ενωτική σχέση ειρήνης χωρίς να εντάσσεται σε κρατική εξωτερική πολιτική. Με ποιες στρατηγικές μπορεί να αυξήσει την επιρροή του και να παραμερίσει τις προσδοκίες των Ρώσων;

A. Ποιοι άλλοι παράγοντες οδήγησαν τις κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο σε μια στροφή στην θρησκεία;

B. Ο Μαυρογορδάτος λέει ότι «συνιστούν θεσμική ομάδα πίεσης οι λειτουργοί κάθε θρησκείας». Σε ποια ζητήματα ασκείται πίεση σε διεθνές επίπεδο και εντός της Τουρκίας;

Γ. Ποια ήταν τα αίτια για τα δεινά που αντιμετώπισε ο ελληνισμός λόγω της ανοιχτής έκφρασης της Μεγάλης Ιδέας και των αλυτρωτικών φιλοδοξιών του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου;

Δ. Η θρησκεία (Hill), διαθέτει μια διεθνική και μια εθνική διάσταση, όπως και η θρησκεία και ο εθνικισμός διαχέεται στην εξωτερική πολιτική. Με την ανάπτυξη εθνικών κινημάτων τον 18^ο αιώνα δημιουργήθηκαν συνθήκες σε βάρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου που περιόρισε την

επικράτειά του, με την ίδρυση εθνικών εκκλησιών του κάθε κράτους. Για ποιο λόγο καθιερώθηκε η χορήγηση Αυτοκεφαλίας; Σήμερα ποιο πολιτικό ρόλο επιτελεί;

ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

4. Το Πατριαρχείο για να εξισοροπήσει την εκκλησία της Ρώμης, δημιούργησε σλαβονικό αλφάβητο, μετάφρασε τη Θεία Λειτουργία και τη Βίβλο στα σλαβονικά (Κύριλλος). Πως βοήθησε ο εκχριστιανισμός των λαών στην ισχύ του Βυζαντίου και στην Οικουμενικότητα;

A. Η θρησκεία ήταν μέρος της στρατηγικής του Βυζαντίου με την επίκληση της βοήθειας του Θεού. Γιατί το «Στρατηγικόν» ξεκινά με την επίκληση στη μεσολάβηση «της δεσποίνης ημών αγράντου και αιεπαρθένου Θεοτόκου Μαρίας» και περιλαμβάνει παραγγέλματα: parati «εστέ έτοιμοι», adiuta «ας μας βοηθήσει», deus «ο Θεός»;

B. Η Κων/πολη ήταν χριστιανική πόλη και προσκύνημα ισάξιο της Ρώμης με την ανέγερση του ναού της Αγίας του Θεού Σοφίας. Που οφείλεται ότι η ονομασία Αγία Σοφία δεν αλλοιώθηκε, 600 χρόνια μετά την Άλωση; Η Τουρκία προσπαθεί να εξαφανίσει την Ορθόδοξη Ιστορία της Πόλης;

ΥΨΗΛΗ ΠΥΛΗ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΦΑΝΑΡΙ

5. Το Φανάρι, αποτέλεσε ιδεολογικό μηχανισμό, απέκτησε προνόμια και έγινε όργανο νομιμοποίησης της εξουσίας. Πως αξιοποίησε αυτή τη σχέση το Πατριαρχείο;

A. Η αλληλεπίδραση του Πατριαρχείου με τους Φαναριώτες δημιούργησε μια ελίτ που ασκούσε εξουσία υπό τον δυνάστη Οθωμανό. Θεσμοθέτησαν τις διεθνείς σχέσεις των Οθωμανών. Δεν είχαν επαφή όμως με τους αναλφάβητους πληθυσμούς. Με ποιο τρόπο κάλυψαν αυτό το κενό;

B. Τον 19^ο αιώνα το Οικουμενικό Πατριαρχείο αντιμετώπισε νέα προβλήματα. Ο εθνικισμός δημιούργησε τα έθνη-κράτη στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια. Ποιες ήταν οι συνέπειες για το Πατριαρχείο με τη δημιουργία εθνικών εκκλησιών, αποξενωμένων μεταξύ τους για μεγάλο διάστημα και τη σταδιακή εκκοσμίκευση;

Γ. Η ελληνική επανάσταση ήταν εθνική γιατί όμως ήταν και θρησκευτική εξέγερση»;

Δ. Πως επηρέασε η Μεγάλη Ιδέα την πολιτική της Τουρκίας έναντι του Πατριαρχείου;

E. Τη διασπορά την συσπείρωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πως μπορεί η διασπορά να συμβάλει στην διατήρηση του Οικουμενικού Θρόνου;

Τουρκική Δημοκρατία και Πατριάρχες και Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} Αιώνα

Πατριάρχες του 20^{ου} αιώνα

6. Η στέρηση των πολιτικών και οικονομικών αρμοδιοτήτων του Πατριαρχείου μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης ήταν δυσμενέστερη ή οι απαγορεύσεις και η συρρίκνωση

των Ορθοδόξων πληθυσμών; Μπορούσε να γίνει κάτι για να υποχρεωθεί η Τουρκία στην εφαρμογή της Συνθήκης; Η διεθνής κοινότητα αντιδρούσε στις διώξεις;

- A. Το 1925 τα μέτρα της τουρκικής κυβέρνησης περιλάμβαναν την τροποποίηση του νόμου περί εσχάτης προδοσίας και την «πολιτική εκμετάλλευση της θρησκείας». Ποιες συνέπειες έφερε για το Πατριαρχείο;
- B. Ο Spykman ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία του Mackinder «Όποιος ελέγχει το κρηπίδωμα (Rimland) εξουσιάζει την Ευρασία και όποιος εξουσιάζει την Ευρασία ελέγχει το πεπρωμένο του κόσμου». Ποιες συνέπειες έχει το Πατριαρχείο και πως μπορεί να ανατρέψει την κατάσταση αυτή; Πως να αξιοποιήσει υπέρ του την θεωρία αυτή;

Πατριάρχης Αθηναγόρας

7. Τι στόχους είχαν η προσπάθεια επανένωσης των Εκκλησιών από το Σχίσμα του 1054 και οι θετικές σχέσεις;

- A. Η ενδυνάμωση του θεσμού του Πατριαρχείου στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ποια αποτελέσματα έφερε μακροπρόθεσμα;
- B. Ποιος ήταν ο ρόλος του Μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου (1950 - 1963) Μελίτων Χατζή; Οι τουρκικές αρχές επιθυμούσαν ίδρυση σχολείων στη Μητρόπολη Ίμβρου και Τενέδου και κατηχητικά σχολεία;

Πατριάρχης Δημήτριος

8. Ποιο έργο επιτέλεσε για να αναστρέψει το κλίμα της συνεχούς συρρίκνωσης του ομογενειακού στοιχείου και τον μαρασμό των ιεραρχών;

- A. Για ποιο λόγο ο πράος χαρακτήρας του αποκωδικοποιήθηκε ως υποτονικός;

Πατριάρχης Βαρθολομαίος: Πράσιнос Πατριάρχης

9. Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος με ποιο τρόπο κατόρθωσε να έχει θετικές σχέσεις με την ηγεσία του τουρκικού κράτους;

- A. Πως κατόρθωσε να αναστρέψει το κύμα φυγής και να ανοίξει τα σχολεία της Ίμβρου και Τενέδου 50 χρόνια μετά;
- B. Πως κατόρθωσε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος να συμβάλει στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων;

Γ. Έχει γίνει ψηφιοποίηση των βιβλίων που φυλάσσονται στην Πατριαρχική και στην Θεολογική Σχολή της Χάλκης;

Αρχιεπίσκοποι του 20^{ου} αιώνα

Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής

10. Που οφείλεται η μεγάλη αποδοχή και εξάπλωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Αμερική;

Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος

- A. Ποια ήταν η συμβολή του με στόχο την ευνοϊκή αντιμετώπιση από μέρους της αμερικανικής ηγεσίας θεμάτων ελληνικού, εθνικού ενδιαφέροντος;
- B. Πως χρησιμοποίησε την θεωρία της ήπιας ισχύος και τι επιδράσεις είχε σε διεθνές επίπεδο; (ελληνοτουρκικές σχέσεις, Κυπριακό, Οικουμενικό Πατριαρχείο κ.α.).
- Γ. Με ποιο τρόπο συνέβαλε στην μη αναγνώριση του ψευδοκράτους;

Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ελπιδοφόρος

- A. Ο Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος με ποιο τρόπο διακρίθηκε και ποιο ρόλο επωμίζεται στα νέα του καθήκοντα;
- B. Ποια τα αίτια της αποκατάστασης της οικονομικής ενίσχυσης του Πατριαρχείου με το νέο προϋπολογισμό της Αρχιεπισκοπής για το 2020;

Αρχιεπίσκοποι Κύπρου

11. Για ποιο λόγο επιδιώκει η Ρωσική Εκκλησία παρουσία εντός καταπατημένων εκτάσεων από το ψευδοκράτος;
- A. Για ποιο λόγο ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου έχει τον τίτλο του Εθνάρχη;

Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ΄

- B. Ποια ήταν η διεθνής απήχηση του Μακάριου;

Αρχιεπισκοπή Αλβανίας

12. Πως η τοποθέτηση του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας το 1991 ανέτρεψε την δυσμενή κατάσταση των συνεπειών του καθεστώτος Χότζα για την Ορθοδοξία;
- A. Τι όπλα χρησιμοποίησε για να γίνει αποδεκτός;

21^{ος} αιώνας και μέλλον

13. Ποιο ρόλο μπορεί να διαδραματίσει το Πατριαρχείο στο μέλλον, ως διεθνής πολιτικός δρώντας μετά την παραχώρηση Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία;
- A. Με ποιο τρόπο μπορεί να αντικρούσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο τον ανορθόδοξο πόλεμο μέσω παραπληροφόρησης και διασποράς ψευδών ειδήσεων;
- B. Πως ο Πατριάρχης ανέκοψε την Ρωσική επιρροή στο Άγιο Όρος στην τελευταία επίσκεψή του; Σε ποια πρόκληση της Ρωσικής εκκλησίας απάντησε;
14. Ποια μηνύματα μεταδίδει η συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριάρχη σε εκδηλώσεις, συνέδρια, πρωτοβουλίες, την προστασία του περιβάλλοντος και της ειρήνης σε όλη την υφήλιο;
- A. Που στόχευε ο Πρόεδρος Τράμπ όταν ανέπτυξε την θέση του στα Ηνωμένα Έθνη για τις θρησκευτικές ελευθερίες;
- B. Στην Τουρκία όλα τα θρησκευτικά ιδρύματα υπόκεινται στον Νόμο των Ιδρυμάτων. Με ποιο τρόπο μπορεί να σταματήσει η διάκριση μεταξύ μη-μουσουλμανικών κοινοτικών ιδρυμάτων και μουσουλμανικών ιδρυμάτων;

Γ. Ποια οφέλη έχει αποκομίσει το τουρκικό κράτος από την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου; Πως συντελεί το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και αναβάθμιση του τουρκικού κράτους;

Δ. Ποια είναι συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα φορολογικά έσοδα του τουρκικού κράτους, η προσέλκυση πιστών στους χώρους λατρείας, η προσέλκυση τουριστών Ορθόδοξου θρησκευματος, η παγκόσμια λάμψη του πνευματικού φωτός που εκπέμπει χωρίς αντάλλαγμα;

15. Πως η αναγνώριση του Πατριάρχη Κων/πολης ως Οικουμενικού από το Βυζάντιο καθιστούσε κάθε φορά το κράτος που κυριαρχούσε παγκόσμιο παράγοντα ισχύος; Αυτό ισχυροποιεί την θέση του στην Κων/πολη;

A. Η ελληνική εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζει σήμερα το κόστος της εξαφάνισης του ποιμνίου του Πατριαρχείου αφού παρέμεινε αδρανής για δεκαετίες. Με ποιο τρόπο μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση σήμερα;

B. Η στρατηγική δημιουργίας συμμαχιών πως μπορεί να βοηθήσει στην ασφαλή επιστροφή του Ελληνορθόδοξου στοιχείου;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Συνεντεύξεις για τη Μελέτη Περίπτωσης

Συνέντευξη Σ1

Ερώτηση: Η στέρηση των πολιτικών και οικονομικών αρμοδιοτήτων του Πατριαρχείου μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης ήταν δυσμενέστερη ή οι απαγορεύσεις και η συρρίκνωση των Ορθόδοξων πληθυσμών; Μπορούσε να γίνει κάτι για να υποχρεωθεί η Τουρκία στην εφαρμογή της Συνθήκης; Η διεθνής κοινότητα αντιδρούσε στις διώξεις;

Σ1: Το Πατριαρχείο εργάστηκε ως θεσμός κοινοτικός, δηλαδή αναγνωριζόταν ως θρησκευτικός θεσμός της μειονότητας που απέμεινε στην τουρκική Δημοκρατία μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, και αναγνωριζόταν από την τουρκική Δημοκρατία μόνο ως θρησκευτικός θεσμός των μειονοτικών κοινοτήτων. Έτσι μπόρεσε η Τουρκία να αποκαταστήσει το ζήτημα της δικής της εσωτερικής πολιτικής και διοίκησης. Και το χειριζόταν ανάλογα και όπως φάνηκε από την μεταγενέστερη εξέλιξη των πραγμάτων σκοπός της Τουρκίας ήταν να εξανεμίσει αυτήν την μειονότητα όπως έγινε με την μεταχείριση αυτού του πληθυσμού ειδικότερα στην Ίμβρο και Τένεδο. Όν τον πληθυσμό. Όπως έγινε έκαναν ότι μπορούσαν για να εξαφανίσουν την μειονότητα στην Κων/πολη, δηλαδή οι εξαιρεθέντες, δηλαδή οι etabli

Το Πατριαρχείο είναι αξιοθαύμαστο πως κατάφερε να επιβιώσει... Έχει χάσει το ποιμνιοπεριουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων, βακούφια νομικά είναι των βακουφίων, εξαφανίζεται το ποιμνιο χάνεται το βακούφι. Αυτό που κατάφερε το Πατριαρχείο να κάνει όσα έκανε υπό αντίξοες συνθήκες, αλλά με αυτό το μεγάλο τίμημα, ότι παρέμεινε στην τουρκική δημοκρατία χωρίς ποιμνιο. Κι αυτό για μια εκκλησία είναι μεγάλο πρόβλημα.

Ερώτηση: Η ενδυνάμωση του θεσμού του Πατριαρχείου στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ποια αποτελέσματα έφερε μακροπρόθεσμα;

Σ1: απλώς κατάφερε να επιζήσει ως εκκλησιαστικός θεσμός ανανεώνοντας σε περιορισμένο ποσοστό (στο ποσοστό του δυνατού αλλά και του αναγκαίου) τις ανθρώπινες δυνάμεις με κληρικούς από την δικαιοδοσία του εκτός Τουρκίας και έτσι μπορεί και λειτουργεί εκεί. Αλλά αν εξαιρέσει κανείς τα οράματα και τις φοβίες του Πατριαρχείου που έδωσαν ισχύ στο Πατριαρχείο δεν μπορεί κανείς να πει ότι ενδυναμώθηκε το Πατριαρχείο.

Δεν μπορεί κανείς να πει ότι ενδυναμώθηκε το Πατριαρχείο γιατί με την έλλειψη ποιμνίου εντός....τα σχολεία είναι σημαντικά κατά την γνώμη μου.

Ποιος ήταν ο ρόλος του Μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου (1950 - 1963) Μελίτων Χατζή; Οι τουρκικές αρχές επιθυμούσαν ίδρυση σχολείων στη Μητρόπολη Ίμβρου και Τενέδου και κατηχητικά σχολεία;

Σ1: Έχει σημασία αυτό διότι είναι και ζήτημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παραβιάζονται τα δικαιώματα του ανθρώπου ενός μειονοτικού πληθυσμού. Που αναγκάστηκαν να φύγουν λόγω των προβλημάτων που τους δημιούργησε η κρατική δομή της χώρας στην οποία ζούσαν. Αλλά είναι μια χώρα που δεν σέβεται ούτε τις πλειοψηφίας τα δικαιώματα, οπότε τι να πεις για τη μειονότηταΤώρα χειροτονήθηκε ιερέας στην Αττάλεια στην εκκλησία του Αγίου Αλεβίου στην παλιά πόλη της Αττάλειας . Έχω πάει σε αυτές τις εκκλησίες στην Αττάλεια όπου εκκλησιάζονταν το Ρωσικό ποίμνιο. Το ζήτημα είναι ότι θα πρέπει να σκεφτεί κανείς την μελλοντική εκδοχή των πραγμάτων πως θα εξελιχθούν αυτά και αν μπορεί να ξαναζήσει η εκκλησία της Κων/πολης ως μια εκκλησία του χριστιανικού πληθυσμού της Τουρκίας θα καταφέρουν να το κάνουν αυτό; θα τους αφήσει να το κάνουν αυτό; Είναι πολύ δύσκολο. Χρειάζεται μια άλλη Τουρκία.

Πάντως το εντυπωσιακό είναι ότι υπάρχουν πάρα πολλοί νέοι που ζουν και εργάζονται στην Κων/πολη και στη Σμύρνη ίσως και αλλού...και θα πρέπει να γίνουν ρυθμίσεις . Αλλά είναι δύσκολο να γίνουν δεν το επιτρέπει η κατάσταση των σχέσεων των δύο χωρών. Για να μπορούν να εντάξουν τα παιδιά τους στα ελληνικά σχολεία. Ο μη Τούρκος υπήκοος να μην μπορεί να στέλνει το παιδί του στο σχολείο...είναι τρελό αυτό. Το Πατριαρχείο κάνει μια προσπάθεια να φέρει την Εκκλησία στο σύγχρονο κόσμο. Αυτό είναι το σημαντικό και έργο που επιτελεί το Πατριαρχείο. Αυτά είναι τα προβλήματα....για να γίνει η Τουρκία θα ζητήσει αναθεώρηση της Συνθήκης της Λοζάνης...η Συνθήκη της Λοζάνης είναι μια συνθήκη ήττας για την Ελλάδα...και τώρα οχρωνόμαστε πίσω από αυτή για τα σύνορα μας είναι θέματα ατόμων....θέλεις κύριε...αν δεν σου παρεμβάλλει εμπόδια να επενδύσεις....

Ερώτηση: Ποιο έργο επιτέλεσε για να αναστρέψει το κλίμα της συνεχούς συρρίκνωσης του ομογενειακού στοιχείου και τον μαρασμό των ιεραρχών;

Για ποιο λόγο ο πράος χαρακτήρας του αποκωδικοποιήθηκε ως υποτονικός;

Σ1: Ο Πατριάρχης Δημήτριος δεν μπορούσε να κάνει τίποτε η εκκλησία για να σταματήσει τη διαρροή του πληθυσμού. Επί Πατριάρχη Δημητρίου έγιναν πολύ σοβαρά ανοίγματα , με επικεφαλής τον Μητροπολίτη επανέφερε το Πατριαρχείο σε καλύτερη θέση από ότι ήταν ο Πατριάρχης Δημήτριος και το συνέχισε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος. Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας, ελάχιστες φορές βγήκε από την Τουρκία στο εξωτερικό. Ενώ ο Πατριάρχης Δημήτριος έκανε επισκέψεις στο εξωτερικό.

Αυτό που δεν λέγεται και δεν αναγνωρίζεται αρκετά, δε γίνεται αναφορά είναι ο ρόλος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αν δεν ήταν η Εκκλησία της Ελλάδος να τα στηρίζει όλα αυτά τίποτα δε θα γινόταν. Επί Ιωακείμ του 3^{ου} η διασπορά ήταν στην Εκκλησία της Ελλάδος. Αρχικά η διασπορά ήταν αρμοδιότητα της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Στην Αμερική, Στην Αυστραλία,

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η διασπορά ήταν στην εξουσία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αρχικά η διασπορά ήταν στην εξουσία της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Ερώτηση: Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος με ποιο τρόπο κατόρθωσε να έχει θετικές σχέσεις με την ηγεσία του τουρκικού κράτους;

Πως κατόρθωσε να αναστρέψει το κύμα φυγής και να ανοίξει τα σχολεία της Ίμβρου και Τενέδου 50 χρόνια μετά;

Σ1: Αυτό δεν το ξέρω... πως το κατάφερε και έπεισε τους Ιμβρίους να γυρίσουν δεν ξέρω...

Πως κατόρθωσε ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος να συμβάλει στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων;

Σ1: Ο Πατριάρχης δεν έχει την δυνατότητα η Εκκλησία να το κάνει. Ο Πατριάρχης μέγας διπλωμάτης και οραματιστής δεν καλλιεργεί αρνητικές σχέσεις με την Τουρκία. Τώρα είναι σε οξύτατο σημείο οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Δεν ξέρω πως κατόρθωσε να το κάνει αυτό ...να επιστρέψουν οι Ίμβριοι πίσω

Όταν πηγαίνει σε μια χώρα επισκέπτεται τον Τούρκο Πρέσβη...

Αυτό το χειρίζονται καλά

Ερώτηση: Ο Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος με ποιο τρόπο διακρίθηκε και ποιο ρόλο επωμίζεται στα νέα του καθήκοντα;

Ποια τα αίτια της αποκατάστασης της οικονομικής ενίσχυσης του Πατριαρχείου με το νέο προϋπολογισμό της Αρχιεπισκοπής για το 2020;

Σ1: Είναι πολύ Ελπιδοφόρος...δεν ήξερα καν γιατί....το θεωρώ λογικό

Ερώτηση: Πως η τοποθέτηση του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας το 1991 ανέτρεψε την δυσμενή κατάσταση των συνεπειών του καθεστώτος Χότζα για την Ορθοδοξία;

Τι όπλα χρησιμοποίησε για να γίνει αποδεκτός;

Σ1: Ο Αναστάσιος; Δουλειά....δούλεψε σκληρά για να φτιάξει την Ορθόδοξη εκκλησία στην Αλβανία. Ήταν ένα από τα θαύματα της χριστιανικής πίστης αυτό που έγινε στην Αλβανία. Και γιατί είναι ένας ηγέτης σπάνιας ευφυΐας και ικανότητας ο οποίος κατάφερε να κρατήσει την εκκλησία μακριά από τον εθνικισμό.

Ερώτηση: Ποιο ρόλο μπορεί να διαδραματίσει το Πατριαρχείο στο μέλλον, ως διεθνής πολιτικός δρώντας μετά την παραχώρηση Αυτοκεφαλίας στην Ουκρανία;

Σ1: Εκκλησιαστικός ρόλο έχει, έπρεπε να το δώσει το Αυτοκέφαλο, όπως έδωσε στη Ρωσία και σε όλες τις άλλες ορθόδοξες Αυτοκέφαλες εκκλησίες. Δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως πολιτικό, το ζήτημα της Αυτοκεφαλίας Το Πατριαρχείο είναι εκκλησιαστικός θεσμός. Δεν είναι όργανο των μεγάλων δυνάμεων. Είναι τελείως λάθος να αντιμετωπίζουμε της εκκλησιαστικές αποφάσεις του Πατριαρχείου ως στοιχείο διεθνούς πολιτικής.

Έχει εκκλησιαστική στρατηγική...ορθόδοξο κανονικό δίκαιο το οποίο εφαρμόζει ..Να υπάρχει κανονική ευταξία στις διάφορες ορθόδοξες χώρες, υπάρχει το βιβλίο του Σάρδεων...η κανονική συνείδηση της εκκλησίας

Όταν μελετούμε ένα εκκλησιαστικό θεσμό το μελετούμε on its terms

Η δουλειά τους είναι εκκλησιαστική και θρησκευτική.

Πως ο Πατριάρχης ανέκοψε την Ρωσική επιρροή στο Άγιο Όρος στην τελευταία επίσκεψή του;

Σε ποια πρόκληση της Ρωσικής εκκλησίας απάντησε;

Σ1: Το θέμα του Αγίου Όρους είναι πολύ μεγάλο...όχι μόνο με την πρόσφατη...πρώτοι που ανέκοψαν την ρωσική προσπάθεια να ελεγχθεί το Άγιο Όρος από αυτούς ανάγεται στον 19ο αιώνα και αρκετά νωρίς μάλιστα και πρώτοι-πρώτοι αντιστάθηκαν οι Άγιοι Πατέρες του Αγίου Όρους. Και ευτυχώς τα κατάφεραν διότι θα γινόταν το Άγιο Όρος μια βάση στρατιωτική και ναυτική της Ρωσίας με ένα επικάλυμμα θρησκευτικό...το

οποίο δεν είναι η δουλειά του Αγίου Όρους. Και δεν είναι η τελευταία επίσκεψη... είναι μια συστηματική προσπάθεια που κάνει με αξιοθαύμαστο τρόπο οι πατέρες αναχαιτίζοντας τους διάφορους εθνικισμούς.... Ένας εξ αυτών ο πατέρας Πορφύριος του Έσσεξ...μπορεί να είχαν ρωσική καταγωγή...έκριναν ότι ήρθε η ώρα να κάνουν αυτούς τους μοναχούς αγίους. Δεν νομίζω ότι και αυτό μπορεί να ερμηνευτεί με πολιτικά κίνητρα.

Ερώτηση. Ποια οφέλη έχει αποκομίσει το τουρκικό κράτος από την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου; Πως συντελεί το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και αναβάθμιση του τουρκικού κράτους;

Σ1: νομίζω ναι διότι με την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου εμφανίζεται το τουρκικό ότι είναι ανεξίθρησκο. Ανεκτικό στη διαφορετικότητα κλπ αν άφηνε το Πατριαρχείο να κάνει τη δουλειά του.... Θα ενισχυόταν.... Αυτό είναι μια εικονική πραγματικότητα. Διότι το τουρκικό κράτος κάνει ότι μπορεί για να εμποδίσει το έργο του.

Ερώτηση: Ποια είναι συμμετοχή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα φορολογικά έσοδα του τουρκικού κράτους, η προσέλκυση πιστών στους χώρους λατρείας, η προσέλκυση τουριστών Ορθόδοξου θρησκευματος, η παγκόσμια λάμψη του πνευματικού φωτός που εκπέμπει χωρίς αντάλλαγμα;

Σ1:Για τα φορολογικά δεν ξέρω .. η παγκόσμια λάμψη είναι του πατριαρχείου και εξ αντανάκλασως οφελείται και του τουρκικό κράτος που έχει ένα τέτοιο θεσμό στο έδαφός του.

Ερώτηση: Η ελληνική εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζει σήμερα το κόστος της εξαφάνισης του ποιμνίου του Πατριαρχείου αφού παρέμεινε αδρανής για δεκαετίες. Με ποιο τρόπο μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση σήμερα;

Σ1: Δεν μπορεί ..

Ερώτηση: Η στρατηγική δημιουργίας συμμαχιών πως μπορεί να βοηθήσει στην ασφαλή επιστροφή του Ελληνορθόδοξου στοιχείου;

Σ1:Θα τους αφήσει η Τουρκία; Ο μόνος τρόπος θα ήταν να ενταχθεί η Τουρκία στην Ευρωπαϊκή Ένωση...γιατί ήταν ένας τρόπος να ανοίξουν οι πύλες ...ελεύθερη εγκατάσταση.....Πρέπει να είμαστε ρεαλιστές...η Τουρκία του Ερντογάν την έχει εγκαταλείψει αυτή την προοπτική...εγώ ήμουν υπερ αλλά και ένας από τους λόγους ήταν αυτός ...αλλά αυτό δεν το βλέπω να δουλεύει. Δεν πρόκειται να διαρκέσει το καθεστώς του Ερντογάν.

Συνέντευξη Σ2

Ερώτηση: η άσκηση ήπιας ισχύος είναι το μέσο για την επιτυχία στην παγκόσμια πολιτική; Ποια είναι η παγκόσμια απήχησή των πολιτικών αξιών και η άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας και

θησκευτικής ακτινοβολίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ο τρόπος που ασκεί ήπια ισχύ στη διεθνή σκηνή;

Σ2: Ήπια ισχύς είναι μια σχετικά νέα έννοια, η οποία όμως έχει ως σημείο αναφοράς πολύ παλαιούς αιώνες. Δηλαδή δεν έλκει την προέλευσή της από τις τελευταίες δεκαετίες. Είναι κάτι που συνέβαινε συμβαίνει και θα εξακολουθήσει να συμβαίνει. Είναι ένας τρόπος να προωθούν ιδέες, αντιλήψεις αλλά και θέσεις αν μιλάμε για κράτη, κρατικές εθνικές θέσεις, και κυρίως είναι ένας τρόπος να κυριαρχήσει ή να διαδοθεί το μοντέλο, η κουλτούρα, ο πολιτισμός κάποιες βασικές έννοιες εθνικές οι οποίες μπορεί να χαρακτηρίζουν μια κατάσταση. Άρα υπό αυτή την έννοια είχε απήχηση και θα εξακολουθήσει να έχει απήχηση.

Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν μιλάμε για τις ΗΠΑ και λέμε ότι είναι μια παγκόσμια υπερδύναμη, δεν εστιάζουν μόνο στην στρατιωτική τους υπεροπλία ή στην οικονομία αλλά και στο γεγονός ότι ο τρόπος ζωής ο Αμερικανικός, ο Αμερικανικός κινηματογράφος, η Αμερικανική μουσική, ακόμα και το ντύσιμο και όλα αυτά τα οποία έχουν αφετηρία τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ευρύτατα διαδεδομένες, άρα υπό αυτή την έννοια η ήπια ισχύς μπορεί να έχει απήχηση και να είναι αποτελεσματική.

Τώρα σχετικά με το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ο φάρος της Ορθοδοξίας, το σημείο αναφοράς, ασφαλώς από την στιγμή που υπάρχει αμφισβήτηση απέναντι στην πρωτοκαθεδρία του από το Πατριαρχείο της Μόσχας και από τη στιγμή που η Ρωσία με δυναμικό τρόπο χρησιμοποιεί και την εκκλησιαστική διπλωματία και το βλέπουμε αυτό και στην περίπτωση της Ουκρανίας και το έχουμε δει και στο παρελθόν και σε πλείστες άλλες περιπτώσεις, και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, που τα πράγματα είναι ακόμα πιο ευαίσθητα, είναι λογικό να υπάρχουν προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίζει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, από εκεί και πέρα θεωρώ ότι έχει καταφέρει να επικρατήσει- βέβαια αυτή τη στιγμή- στον χριστιανικό κόσμο. Βέβαια, το αντ-επιχείρημα των Ρώσων και του Πατριαρχείου της Μόσχας είναι ότι αυτό έχει μεγαλύτερο ποίμνιο από ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αριθμητικά αλλά παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να αποτελεί το φάρο και σημείο αναφοράς για τον απανταχού Χριστιανισμό.

Ερώτηση: Το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνεργάζεται με ηγέτες κρατών, δημιουργεί ενωτική σχέση ειρήνης χωρίς να εντάσσεται σε κρατική εξωτερική πολιτική. Με ποιες στρατηγικές μπορεί να αυξήσει την επιρροή του και να παραμερίσει τις προσδοκίες των Ρώσων και να ανακτήσει δικαιώματα από το τουρκικό κράτος;

Σ2: Κοιτάζτε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, έχει λειτουργικές σχέσεις με τον αμερικανικό παράγοντα και είναι κάτι το οποίο προφανώς επηρεάζει και τη θέση της Ρωσίας, κατηγορείται για πολύ εκλεκτικές συγγένειες με τον Αμερικανικό παράγοντα. Οποσδήποτε όμως το γεγονός ότι έχει αυτή τη συνεργασία σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό του δίνει δυνατότητες και για να προστατεύει τον

εαυτό του και τα συμφέροντά του και για να προωθή την Ορθοδοξία και για να μετριάσει τη Ρωσική επιθετικότητα. Μπορείτε κι εσείς να καταλάβετε ότι αν δεν υπήρχαν κάποιοι εταίροι και κάποιοι σύμμαχοι για το Οικουμενικό Πατριαρχείο από μόνο του πιθανότατα να μη μπορούσε να ανταπεξέλθει στις πιέσεις που δέχεται και από τους Ρώσους και από τους Τούρκους.

Βέβαια, πρέπει να πούμε ότι η τουρκική κυβέρνηση, στα χρόνια του Ερντογάν, έχει φερθεί με αρκετά διαφορετικό τρόπο και θα έλεγα μάλιστα σε κάποιο βαθμό και σημαντικό βαθμό και με σεβασμό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ξέρουμε ότι το τουρκικό κράτος έχει δώσει τουρκική υπηκοότητα, σε αρκετούς παπάδες, για να μπορούν να λειτουργούν στην Τουρκία και να μπορεί να δημιουργηθεί μια διάδοχος κατάσταση, ξέρουμε ότι έχει παράσχει άλλου είδους διευκολύνσεις,

Τώρα αν το κάνει γιατί ξέρει ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει ισχυρούς συμμάχους, αν το κάνει για να δείξει ότι δεν είναι ένας βαθιά και συντηρητικός μουσουλμάνος, ο οποίος δεν αποδέχεται άλλες θρησκείες, αν το κάνει για να ρίξει στάχτη στα μάτια όσων τον κατηγορούν για την πολιτική που έχει που αντιπαραβάλλει το Ισλάμ με το Χριστιανισμό κοκ, δεν μπορώ να ξέρω ποιοι είναι οι λόγοι, μπορεί να είναι όλοι μαζί. Αυτό που μπορώ να διαπιστώσω είναι ότι στα χρόνια του Ερντογάν η τουρκική κυβέρνηση έχει φερθεί με πολύ μεγαλύτερο σεβασμό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν προβλήματα βέβαια, από ότι οι Κεμαλιστές στο προηγούμενο χρονικό διάστημα.

Η άδεια λειτουργίας για τα δύο τεμένη μπορεί να είναι μια κίνηση που μπορεί να διευκολύνει την κατάσταση. Άλλωστε όπως φαίνεται η Τουρκία είχε προθυμοποιηθεί ακόμη και να χρηματοδοτήσει την κατασκευή του τζαμιού στην Αθήνα και μάλιστα είχε δηλώσει την απογοήτευσή της από το γεγονός ότι δεν ήταν το τζαμί στα πρότυπα που αυτή ήθελε. Από την άλλη πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι το ζήτημα του ανοίγματος της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης είναι ένα θέμα διεθνές και όχι ένα ζήτημα ελληνοτουρκικό και αυτό άλλωστε λέει και το Οικουμενικό Πατριαρχείο και λέει και η ελληνική κυβέρνηση. Είναι ένα θέμα διεθνές και όχι ελληνοτουρκικό. Πάνω σε αυτό εργαζόμαστε κι εμείς.

Από την άλλη πρέπει να το ζήτημα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης να αντιμετωπιστεί ως διεθνές ζήτημα, ένα οικουμενικό ζήτημα

Συνεπώς καλές είναι αυτές οι κινήσεις προφανώς μας δίνουν μεγαλύτερα περιθώρια για άσκηση πιέσεων αλλά το θέμα της θεολογικής Σχολής της Χάλκης παραμένει ένα διεθνές ζήτημα, ένα Οικουμενικό ζήτημα και όχι ένα ζήτημα σχέσεων Αθήνας-Αγκυρας.

Ερώτηση: Ο Spykman ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία του Mackinder «Όποιος ελέγχει το κρηπίδωμα (Rimland) εξουσιάζει την Ευρασία και όποιος εξουσιάζει την Ευρασία ελέγχει το πεπρωμένο του κόσμου». Ποιες συνέπειες έχει το Πατριαρχείο και πως μπορεί να ανατρέψει την κατάσταση αυτή; Πως να αξιοποιήσει υπέρ του την θεωρία αυτή;

Σ2: Το Πατριαρχείο δεν είναι κράτος. Είναι μια θεωρία για την ενίσχυση κρατικών συμφερόντων. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι ένας φορέας θρησκευτικός, που έχει βάση του τον Χριστιανισμό. Η Ρωσική Εκκλησία είναι μέρος της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας και των συμφερόντων της. Η Ρωσία χρησιμοποιεί την Εκκλησία για να πετύχει τους στόχους της. Η Ρωσία είναι κράτος, έχει και την Εκκλησία, έχει και την ενέργεια, έχει και άλλα εργαλεία για την εξωτερική της πολιτική και για την προστασία. Αντιθέτως το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έχει βλέψεις γεωπολιτικές με την έννοια του κράτους, έχει βλέψεις γεωπολιτικές με την έννοια της θέσης που έχει στον Χριστιανικό κόσμο. Αλλά αυτό φτάνει μέχρι εκεί. Ναι μεν είναι πολιτικός φορέας, προφανώς και αυτά που κάνει είναι πολιτική, αλλά δεν είναι πολιτικός φορέας, δεν παρεμβαίνει, ούτε έχει τις δυνατότητες παρέμβασης ενός κράτους.

Ερώτηση: Ο Αρχιεπίσκοπος Ελπιδοφόρος με ποιο τρόπο διακρίθηκε και ποιο ρόλο επωμίζεται στα νέα του καθήκοντα; Ποια τα αίτια της αποκατάστασης της οικονομικής ενίσχυσης του Πατριαρχείου με το νέο προϋπολογισμό της Αρχιεπισκοπής για το 2020;

Σ2: Είναι παρά πολύ σημαντική η παρουσία του Ελπιδοφόρου, είναι ένας εξαιρετικά ικανός ιεράρχης, όπως το λέει και το όνομά του φέρει μια ελπίδα και προοπτική, πολύ περισσότερο αν τον συγκρίνουμε με την προηγούμενη κατάσταση, έχει ικανότητες, πιστεύω ότι θα βοηθήσει πάρα πολύ και την ομογένεια, και τις κινήσεις που γίνονται από πλευράς Ελλάδος για την αξιοποίηση του ομογενειακού στοιχείου. Είναι πολύ σημαντική η παρουσία του στις Ηνωμένες Πολιτείες, γιατί μιλάμε για την μεγαλύτερη δύναμη παγκοσμίως, θεωρώ ότι έχει πολλά να προσφέρει και θα αξιοποιήσει την παρουσία του εκεί, προφανώς για να υπερασπιστεί τα συμφέροντα του Οικουμενικού Πατριαρχείου όπως αυτά προσδιορίζονται, θεωρώ ότι θα έχει ένα κομβικό ρόλο στις σχέσεις με την ομογένεια και στην ενίσχυση του ρόλου της ομογένειας στις ΗΠΑ.

Ερώτηση: Πιστεύετε ότι έχει αποκομίσει οφέλη το τουρκικό κράτος από την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου; Πως συντελεί το Πατριαρχείο στην ανάπτυξη και αναβάθμιση του τουρκικού κράτους;

Σ2: Ο τουρισμός, δηλαδή η προσέλκυση τουριστών, και το γεγονός ότι η Τουρκία δείχνει ένα σεβασμό στην ανεξιθρησκεία με το να είναι στην Κωνσταντινούπολη, η βάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και διπλωματικά για την Τουρκία είναι επωφελές το να έχει το Οικουμενικό Πατριαρχείο εκεί, διότι δίνει την δυνατότητα ανάπτυξης και άλλων σχέσεων με βάση την παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου...έχει πολλαπλά οφέλη για την Τουρκία... θα έλεγα... Αν κανείς σπεύσει να κατηγορήσει την Τουρκία για πολλά που γίνονται στο εσωτερικό της γείτονος, αν κανείς μιλήσει για θρησκευτικό φονταμενταλισμό η απάντηση κάλλιστα θα μπορούσε να είναι «μα τι λέτε τώρα αφού εγώ φιλοξενώ στην Κων/πολη και δεν έχω και ενοχλήσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο που είναι ο φάρος μιας άλλης θρησκείας....στο έδαφός μου»

Ερώτηση: Η ελληνική εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζει σήμερα το κόστος της εξαφάνισης του ποιμνίου του Πατριαρχείου αφού παρέμεινε αδρανής για δεκαετίες. Με ποιο τρόπο μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση σήμερα;

Σ2: Υπό τις παρούσες συνθήκες αυτό δεν μπορεί να συμβεί. Για να είμαστε ρεαλιστές όχι... Θέλει άλλα κίνητρα που πρέπει να δοθούν.